T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KUTADGU BİLİG'DEKİ ALINTI SÖZLERİN İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NUR İNCETAHTACI

GAZİANTEP

HAZİRAN 11

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KUTADGU BİLİG'DEKİ ALINTI SÖZLERİN İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NUR İNCETAHTACI

Tez Danışmanı: Y. Doç Dr. Murat CERİTOĞLU

GAZİANTEP

HAZİRAN 11

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KUTADGU BİLİG'DEKİ ALINTI SÖZLERİN İNCELEMESİ

NUR İNCETAHTACI

Tez Savunma Tarihi: 17/06/2011

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Y. Doç Dr. Ahmet AĞIR

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Y. Doç Dr. Murat CERİTOĞLU

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Y. Doç Dr. Murat CERİTOĞLU
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

	İmzası
Y.Doç. Dr. Murat Ceritoğlu (Danışman)	______________________
Y. Doç Dr. Fevzi KARADEMİR	______________________
Öğr.Gör.Dr. Ahmet ÖZPAY	______________________

ÖZET

KUTADGU BİLİG'DEKİ ALINTI SÖZLERİN İNCELEMESİ

İNCETAHTACI, Nur
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU
Haziran 2011, 156 sayfa

Bu çalışmada "alıntı söz" kavramı üzerinde durulmuş, bir milletin hangi sebeplerle ve hangi koşullar altında kendi dilline söz alıntılandığına dair bilgi verilmiştir. Bunun yanı sıra Karahanlı Devleti Türk-İslam Edebiyatının temsilcisi Yusuf Has Hacip'in *Kutadgu Bilig* adlı eserindeki alıntı sözler incelenmiş, Türk tarihinde ilk Müslüman Türk devleti olarak bilinen Karahanlılar dönemine ve dönemin anlayışına, İslam dininden ve kültüründen nasıl etkilendiğine dair bilgi vermek amaçlanmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, yani giriş bölümünde incelemesini yaptığımız eserin yazarı ve eserleri hakkında, çalışmaya konu olan *Kutadgu Bilig* adlı eser hakkında bilgi verilmiştir. Aynı bölümde çalışmada "*alıntı söz*" kavramı ve sınıflandırılması üzerinde durulmuş, ikinci bölümde ise çalışma hazırlarken faydalanılan kaynakların kısa özeti verilmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmaya konu olan Kutadgu Bilig incelenirken kullanılan yöntem belirtilmiştir. Dördüncü bölüm *"Bulgular ve Tartışma"* adını taşımaktadır. Bu bölümde eserde incelenen alıntı sözler tespit edilip, sözlerin metindeki anlamları belirlenmiştir. Kelimelerin hangi dilden alıntılandığı ve söz türü olarak hangi sınıfa girdikleri hakkında bilgi verilmiş, alıntıların anlamsal özellikleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Sözcükler cümle içerisinde kullanılınca farklı yan anlamlar da ortaya çıktığından yer yer dizim bilim gibi başka dallardan da faydalanılmıştır. Ayrıca *Kutadgu Bilig'*de yer alan alıntı sözler indeksine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alıntı sözler, Kutadgu Bilig

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF BORROWINGS IN KUTADGU BILIG

İNCETAHTACI, Nur
M. A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Asst. Prof. Murat CERİTOĞLU
June 2011, 156 pages

In this thesis, *Kutadgu Bilig*, the significant work of Yusuf Has Hacip, one of the major poets of Turkish Islamic Literature, is analyzed in terms of borrowings and as a means of gudieline it sheds upon the first known Islamic State Karakhan Period and its discourse, and how it is effected by Islam and Islamic culture. In addition, the term "quotation" is emphasized and studied, and the reasons why and how a nation quotes phrases into its native language are assessed. *Kutadgu Bilig* is analyzed within a frame of borrowings.

This thesis is composed of four parts. In the Introduction part, after short biographical and bibliographical information about the poet, *Kutadgu Bilig* is presented in detail. In addition, the term "*quotation*" is defined and classified. In the first chapter, a short summary of bibliography about the thesis is submitted. In the second chapter, the method of applied analysis to *Kutadgu Bilig* is described in detail. The title of the third chapter is "*Data and Analysis*". In this chapter, the borrowings within the body of the text are stated, and their meanings and references are analyzed in terms of their origin and figures of speech, along with semantic qualities. Due to their usage within the body of text, the words are also analyzed in terms of syntagmatics and how their usage in the text alters their meanings. An index of borrowings in *Kutadgu Bilig* is additionally included in the thesis.

Keywords : Borrowings, Kutadgu Bilig.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

KISALTMALAR

a.	:	Arapça
a.f.i.	:	Arapça Farsça isim
a.ö.i.	:	Arapça özel isim
age.	:	Adı geçen eser
agm.	:	Adı geçen makale
a.i.	:	Arapça isim
a.f.sf	:	Arapça - Farsça sıfat
f.n.	:	Farsça nida
a.sf.	:	Arapça sıfat
a.s.t.	:	Arapça sıfat tamlaması
a.zf.	:	Arapça zarf
a.bağ.	:	Arapça bağlaç
a.f.b.i.	:	Arapça-Farsça birleşik isim
aktr.	:	Aktaran
e.	:	Edat
f	:	Farsça
f.i.	:	Farsça isim
f.e.	:	Farsça edat
f.ö.i.	:	Farsça özel isim
f.bağ.	:	Farsça bağlaç
i.	:	İsim
s.	:	Metinde sıfat, Dipnotlarda sayfa
t.y.	:	Eserin basım tarihi yok.
d.y.	:	Eserin yayınlandığı dergi yok.
zf.	:	Zarf
vb.	:	ve benzeri
vs.	:	ve saire

TABLOLARIN LİSTESİ

Sayfa No

ÖNSÖZ

Çalışmada Türkçenin ve Türk dünyasının en önemli, kaynak eserlerinden biri kabul edilen Kutadgu Bilig'deki alıntı sözler incelenmiştir. Türk dilinin en önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig sadece Türk diline ait bilgiyi değil; Türk kültürüne ait birçok bilgiyi de içinde barındırmaktadır. Kutadgu Bilig basit bir eser değil, bu dönem Türk kültürünü harmanlamış, kapsamlı bir dil ve kültür çalışmasıdır.

Böyle kıymetli bir eserdeki alıntı sözlerin incelenmesiyle Türk toplumlarında söz alıntılamanın Eski Türkçedeki durumundan başlayarak günümüz Türkçesine uzanan serüvenine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışmada aynı zamanda alıntı söz kavramının ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, hangi toplumların hangi koşullar altında söz alıntıladığı konularına değinilmiş ve alıntı sözlerin şekilsel değerlendirilmesinin yanı sıra anlamsal değerlendirilmesi de yapılmıştır. Sözün alıntılandığı dildeki anlamını yitirip yitirmediği, Türkçede eş anlamının mevcut olup olmadığı gibi konulara da değinilmiştir. Çalışmada anlambilimsel bir sonuca ulaşmak için yer yer ses bilim, biçim bilim, dizim bilim, sözcük bilim, lehçe bilim gibi dilbilim dallarından da faydalanılmıştır.

Her millet temas halinde olduğu milletlerin dillerine söz vermiş ve bu dillerden söz almıştır. Yabancı dillerden söz alıntılama değişik yollarla gerçekleşmektedir. Toplumlar ilk çağlardan beri kültürel, ekonomik, siyasi nedenler gibi doğal süreçte gelişen nedenler dolayısıyla veya bilim, teknoloji gibi zaman içerisinde somut çıktı veren topluma yeni kavramların, materyallerin kazandırılması yoluyla etkileşim içerisine girer.

Çalışmamız bu etkileşimin dile nasıl yansıdığı konusunda bir fikir verdiği için önem teşkil etmektedir.

Umuyoruz bu çalışma hem Kutadgu Bilig'e ilgi duyanlar hem de alıntı sözlere ilgi duyanlar açısından faydalı bir çalışma olur ve umuyoruz ki Türk dilinin tarihini sürecini anlamsal açıdan inceleyen çalışmalar artar.

Son olarak, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU’na yol gösterici sohbetlerinden ve kaynaklara ulaşmam konusundaki yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Nur İNCETAHTACI

Haziran 2011

PREFACE

In this study, borrowings in Kutadgu Bilig which is regarded as one of the most important sources in Turkish Literature are examined. Being one of the most significant works of Turkish language, Kutadgu Bilig does not only consist of information about Turkish language; it also covers information about Turkish culture. Kutadgu Bilig is not a simple work; it is a study of language and culture, blending Turkish Culture of this period.

Examining borrowings in such a precious work, it is aimed to make contributions to the adventure of phrase quoting in Turkish societies; beginning from Old Turkish and ranging to modern Turkish.

In the study, the notion of quoting, how it emerged, which societies quoted phrases under which conditions are dealt, along with formal and semantic assessments of the borrowings. The thesis also deals with the aftermath of quoting, whether the word has lost its original meaning or it has a synonym in Turkish. Linguistic branches such as phonology, morphology, syntagmatics, lexicology, and dialectology are used within the study at times to reach a semantic conclusion.

Each and every nation quoted phrases from neighboring cultures. Quoting different languages is performed in various ways. Since ancient times, societies have interacted for natural reasons such as culture, economy, politics and they have done this through giving new concepts and materials to the society that produces concrete outputs such as science, technology.

This study is of considerable importance because it presents an idea to reader about how this interaction reflects upon the language.

We hope that this study shall be a useful one for both the ones interested in Kutadgu Bilig and the ones interested in borrowings.

Finally, I would like to thank to Assist. Prof. Dr. Murat CERİTOĞLU who has supported me by all means and spent great efforts for my thesis, for his guidance and access to multiple sources.

Nur İNCETAHTACI

June 2011

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

1. GİRİŞ

Toplumlar, ayrı coğrafyalarda yaşasalar bile, genel olarak birbirlerinden kopmuş, soyutlanmış değillerdir. Aralarındaki siyasi, sosyal, diplomatik, askeri, ticari, ekonomik ilişki zamanla kültürlerine yansır, kültürlerini zenginleştirir ve bu kültürel zenginlik beraberinde dil zenginliğini ortaya çıkarır. Bu nedenle kültürel bir inceleme dil zenginliğini ortaya çıkarabileceği gibi dilsel bir inceleme de kültürel zenginliği ortaya çıkarabilir.

Dil, toplum ve kültür arasında çok sıkı bir bağ vardır ve bu bağ sayesinde bir topluma ait kültürel ve dilsel özellikler diğer toplumlara aktarılabilir. Aynı coğrafyadaki toplumlar aynı ülkedeki, aynı toplumdaki bireyler gibi birbirleriyle sürekli etkileşim halindedirler, birbirlerinden kopmuş değillerdir. Sürekli bir ilişki içerisindedirler. "Bu ilişkiler siyasi, sosyal, diplomatik, askeri, ticari, ekonomik vb. nitelikler taşıdığı gibi, din veya medeniyet alanı değiştirme biçiminde daha kapsamlı bir kültürel özellik de gösterebilir."[1] Buradaki en önemli nokta "dil"in bu ilişkide oynadığı aracı roldür.

> "Dilin bu aracılığı dolayısıyla, toplumlar arası ilişkiler, bir bakıma diller ve kültürler arası ilişkiler demektir. Toplumların dil tarihleri incelendiğinde, çeşitli nedenlerle bu ilişkilerin dilden dile karşılıklı kavram ve söz aktarımlarına yol açtığı görülmektedir."[2]

Bu düşünce çerçevesinde, çalışmamızda Türk tarihinin ve kültürünün en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig'deki alıntı sözler incelenmeye çalışılmıştır ve bu inceleme ile toplumlar arası etkileşim sonucunda bir toplumum

---

[1] Zeynep Korkmaz. (2003) Türkiye Türkçesinde Yazı Diline Girmiş Günlük Yaşamla İlgili Alıntı Sözler ve Ekler. *Türk Dil Dergisi*, 620:118.

[2] Zeynep Korkmaz. agm. s. 620:118.

başka bir toplumdan söz alıntılamasının Eski Türkçe dönemindeki durumu hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Türklerin İslam medeniyeti alanına girişi ile birlikte, Türkçenin Arap ve Fars dilleri ile olan ilişkileri de kısa sürede hayli yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla din ve bilim dili olan Arapça ile edebiyat dili olan Farsça Türkçeyi büyük oranda etkilemiştir. Bu etkileşimin ilk örneklerini incelemek için Yusuf Has Hacip'in Kutadgu Bilig adlı eserindeki alıntı sözleri inceleyeceğiz.

Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönem Türk dilinin, inancının, kültür ve medeniyetinin son derece zengin olduğu bir dönem olduğu için ihtiva ettiği kelimeler zengin bir çeşitlilik göstermektedir.

Halil Ersoylu'ya göre eserde 2861 kelime bulunmaktadır.[3] Bu bilgi göz önüne alındığında eserdeki yedi kelimeden birinin Arapça ya da Farsça olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum Yusuf Has Hacip'in "milli dil" bilincine sahip olmadığı düşüncesini uyandırabilir fakat eserde birçok kelimenin hem Türkçe hem de Arapça biçimleriyle kullanılması yazarın "milli dil" konusunda hassasiyet göstermesi olarak yorumlanabilir. Bu duruma örnek olarak "İslam dininden olan kimse" anlamında "çomaḳ" kelimesinin yanı sıra eserde kelimenin Arapça anlamı ile "müslüman" kelimesinin de kullanılıyor olmasını gösterebiliriz.

Eser incelendiğinde genel olarak İslam dini ile ilgili kelimelerin, eserde ne kadar önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

> "Kutadgu Bilig'deki Batı kaynaklı kelimelerin bu kadar çeşitli oluşu asla bir tesadüf değildir. Öncelikle, yeni kabul edilen ve benimsenilen bir dinin getirdiği kendisine has bazı kavramları karşılamak gibi ivedi olan vealınıp alınılmamasında tereddüt kabul etmez bir ihtiyacın oluşu, Arapça ve Farsça kelimelerin Türk milletinin konuşma ve edebi diline girmesi sonucunu doğurmuştur."[4]

Kutadgu Bilig, İslami terimlerin önemli bir bölümünü Türkçe kelimelerle karşılasa da, Türk İslam dönemine ait bilinen bu ilk eserde, Arapça dini terimler bir hayli fazladır.

---

[3] Halil Ersoylu. (1983) Kutadgu Bilig'deki Arapça ve Farsça Asıllı Kelimeler. *Türk Dünyası Araştırmaları,* 27: 121-138.

[4] Halil Ersoylu. agm. s. 121–138

Süer Eker, Kutadgu Bilig'de dini terimlerin hem alıntı yapılması hem de karşılıklarıyla kullanılmasını Yusuf Has Hacip'in Türkçenin bu terimleri karşılayabilecek yeteneğe sahip olduğunu göstermek istemesi olarak yorumlamıştır.[5]

1.1. YUSUF HAS HACİP'İN HAYATI VE KUTADGU BİLİG

1.1.1. Yusuf Has Hacip'in Hayatı

Yazarın hayatı hakkındaki bilgilerimiz yok denecek kadar azdır.[6] Kutadgu Bilig'e sonradan eklemeler yapanlar tarafından verilen bilgilere göre, Yusuf Has Hacib 1017 ya da 1018 yılında bugünkü Kırgızistan topraklarındaki Çüy bölgesinde bulunan Tokmok şehrinin güney tarafında yer alan Balasagun'da doğmuştur.[7]

Eserin Mensur Mukaddime kısmında (A.20) ve Manzum Mukaddime (B.57) kısmında yazarın doğduğu yerden bahsedilirken Balasagun ve Kuz-Ordu ifadelerini kullandığı görülmektedir.

> 1026'da Karahanlılar Kargar hanedanı Balasagun Hakanı Togan Han'ı yurdundan atarak şehri Kaşgar'daki merkeze bağlamıştır. Ve bu iki şehir tek bir hakan tarafından yönetilmiştir. 1130'da Balasagun Müslüman olmayan ve Moğol asıllı Kara-Hıtay'ların eline geçmiş Moğol akını zamanında bu şehrin adı yok olmuştur.[8]

Eserin sadece bir yerinde yazar kendi adını zikretmiştir. *"Ey Yusuf, gerekli ve doğru sözü söyle; gereksiz sözü gizle; onun zararı dokunur."*[9] Agop Dilaçar'a göre, Balasagunlu Yusuf'u ailesi İslam dinine uygun, doğru yolda yetiştirmeye çalışmışlardır. Balasagunlu Yusuf, her şeye ilgili çalışkan bir oğuldur. Ana dilinden, Arapçadan, Farsçadan ve memleketlerinde o dönem konuşulmakta olan orta İran dillerinden başka, Soğdca da öğrenmiştir. Yalnız Arap ve İran dil ve kültürlerini, hatta batıdaki klasik bilgileri değil, İslamdan önceki Türk dünyasını ve kültürünü de iyi biliyordur. Musa, İsa ve İskender hikâye ve menkıbelerinin yabancısı değildir ve Şahname'deki kahraman tiplerine de eserinde rastlandığı için Şahname'yi okuduğu

---

[5] Süer Eker. (2006). Kutadgu Bilig'de (teñri 'azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kayakları Üzerine. *Bilig,* 38:105

[6] Agop Dilaçar. (1995). *Kutadgu Bilig İncelemesi.* Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, s. 21.

[7] Hüseyin Akyüz. (2002). *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedogojik Siyasal Söylem*. Erzurum, s.2.

[8] Agop Dilaçar. age. s.21

[9] Hüseyin Akyüz. age. s.2

bilinmaktedir. Kutadgu Bilig'i yazarken yasa ve yönetim alanında eski Türk geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.[10]

Kitabını huzurunda okuyarak, Tavgaç Kara Buğra Han'a sunmuş; O da Balasagunlu Yusuf'a Has Hâcib unvanı vermiştir.[11] Eserin "Kịtab Atı Yörügin Yime Avuçġalıḳın Ayur" bölümünde yazarın esere neden bu ismi verdiği açıklanmıştır. "Kitaba Kutadgu Bilig adını koydum; okuyana kutlu olsun ve elinden tutsun"[12] Ölüm tarihi hakkında da kesin bir bilgiye sahip değiliz.[13]

1.1.2. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig'le ilgili çok çeşitli kitap, makale ve hatta tez çalışması mevcuttur. Hemen hemen bütün kaynaklar eserle ve yazarı ile ilgili aynı görüşlere sahiptir. Kaynaklarda aynı ya da benzer bilgileri bulmak mümkündür.

> "Kutadgu Bilig ne vakaları nakleden bir tarih, ne mıntıka ve şehirleri tasvir eden bir coğrafya, ne din adamlarının içtihatlarını toplayan bir telif, ne hâkimlerin fikirlerine dayanan bir felsefe, ne de şeyhlerin vecizelerine dayanan bir nasihat kitabıdır. Yusuf birçoklarının iddia ettikleri gibi mansıp sahiplerinin iyi olmaları için tatsız mecazlarla ahlak dersi veren kuru bir nasihatçı olmaktan ziyade insan hayatının manasını tahlil eden onun cemiyet ve dolayısı ile devlet içindeki vazifesini tayin eden bir hayat felsefesi kurmuş olan en geniş manada bir âlim ve mütefekkirdir."[14]

"Gerçekten de Kutadgu Bilig yukarıda bahsedildiği gibi ilmin her hangi bir dalını esas alarak yazılmamıştır."[15]

> "Kutadgu Bilig, İslâm-Türk klâsik edebiyatının, şimdilik ilk Türk eseridir. Edebî bakımdan ilk sayıldığı gibi, dil bakımından da Orta Türkçe veya daha dar bir sahada düşünürsek, Hakaniye Türkçesi'nin ilk örneğidir. Kitabın yazıldığı lehçe,

---

[10] Agop Dilaçar. age. s. 28

[11] Ekrem Memiş. (2003). *Türk Kültür Tarihi*, Çizgi Kitabevi Yay. Konya, s. 108.

[12] Yusuf Has Hacib.(1998) *Kutadgu Bilig*, Reşit Rahmeti. (A.Çev.) TTK. Yay. Ankara, bab. 350, 351.

[13] H. Yakup Anat. Ahmet Almaz.. (2003). *Karahanlılar Tarihi*, Oku Yay. İstanbul, s. 16.

[14] Yusuf Has Hacib. (1991). *KB I Metin.(*Der.), Reşit Rahmeti Arat, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s. XXVI.

[15] www.manas.kg/sbe/tezler/tarih/mavlyudakamciyeva.pdf

> Karahanlı Devleti'ndeki bütün boyların konuşma dili değil, anlaşma dili, yani devlet ve yazı dili idi. Eserde güçlü bir İslâm-İran etkisi vardır”[16]
>
> “Kutadgu Bilig’de Allah, cennet, cehennem, şeytan, melek, savm, salat gibi Arapça kökenli temel İslami terimlerin yer almaması dikkat çekicidir. Arapça sözcükler yerine teñri, tamu(g), yek, ferişte, rūzā, namāz vb. Türkçe veya İran dillerinden ödünçlemeler kullanılır. Bu da, ilk Türkçe İslami eserlerde Farsça kaynaklardan yararlanıldığına bir işaret olabilir.”[17]
>
> “Eserin adı 'kutadgu' ve 'bilig' gibi iki Türkçe kelimeden meydana gelmiş bir tamlamadır. Tamlanan 'bilig' kelimesi, 'bil-' fiil kökünden '-g' fiilden isim yapma eki ile yapılmış bir isim olup, 'bilgi' demektir. Tamlayan 'Kutadgu' kelimesi ise, 'kut' isim kökünden '-ad-' isimden fiil yapma eki ile yapılmış 'kutad-' fiilinden '-gu' eki ile yapılmış bir isimdir.”[18]

Agop Dilaçar’ın Kutadgu Bilig İncelemesi adlı eserinde belirtildiğine göre; Kutadgu Bilig'in bu güne değin üç nüshası bulunmuştur. Bu nüshalar, bulundukları yerlerin adları ile Viyana, Mısır ve Fergana nüshaları olarak anılmaktadırlar. Bilim dünyasında bilinen ilk kopya Uygur harfleri ile yazılı olan Viyana nüshasıdır. 1439'da Herat'ta kopya edilmiştir. Aynı yüzyıl içinde Tokat'a ve 1474'de İstanbul'a getirilmiştir. Ünlü tarihçi Hammer, bunu XIX. yüzyıl başlarında İstanbul'da satın alarak Viyana Saray Kitaplığı'na vermiştir. 1896 yılında tespit edilen Arap harfleri ile yazılı olan ve Kahire'deki Kral Kitaplığı'nda bulunan Mısır nüshasının ne zaman yazıldığı ise belli değildir. Eldeki en eski nüsha 1914'de bulunan ve yine Arap harfleri ile yazılmış olana Fergana nüshasıdır. XIII. yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır. Bu üç nüshanın karşılaştırılması ile meydana getirilen metin ve eserin günümüz Türkçesi'ne çevirisi, Reşit Rahmeti Arat tarafından hazırlanmıştır.”[19]

Reşit Rahmeti Arat yaptığı derlemede Kutadgu Bilig’in bu üç nüshasının dışında, bir de ayrı ayrı vesileler ile eserdeki bazı beyitlerden bahsedildiğine

---

[16] Yavuz Altunöz. (2005). *Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’i ve Nizamü’l Mülk’ün Siyasetnamesi Işığında Türk Hâkimiyet Anlayışı,* Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s.16

[17] Süer Eker, age. s.105

[18] http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_204.htm

[19] Agop Dilaçar, age. s. 21.

rastladığını belirtmiş ve bu beyitlerdeniki tanesinin Ankara Maarif Vekâleti Kütühanesi’nde bulunmaktadır[20].

Eser, dört kişi arasında geçen konuşmalarla; birey, toplum ve devlet hayatının düzenlenebilmesi için gerekli olan görgü, bilgi ve erdemlerin neler olduğu ve bunların nasıl elde edilip kullanılacağı anlatır. Bu kişiler, Kün-Togdı yani Hükümdar; Köni Törü, vezir; Ay-Toldı, vezirin oğlu ve Kut, vezirin kardeşidir. Böylelikle, ideal olan devlet ve toplum yapısı belirlenmek istenir.”[21]

1.3. ALINTI SÖZ

Bir dilin çeşitli nedenlerden ötürü başka dillerden alıntı yapmasının doğal bir süreç olduğu bütün araştırmacılar tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Örneğin Günay Karargaç alıntı yapmayı, her kişinin ve topluluğun, kendisinden farklı tarihî ve coğrafî ortamlarda yaşayan, farklı bilgilenme yollarından geçmiş bir başka kişi ve topluluktan, akraba veya komşu kavimlerden bir şeyler öğrenmesinin ve dolayısıyla bu öğrenilenlerin adlarının kendi diline taşıması olarak açıklar.[22] Aynı zamanda yazar, diller arasında çok yaygın ve doğal bir durum olan alıntı kelimelerle ilgili düşüncelerini açıklarken alıntı kelimeleri iki gruba ayırmıştır. Bir ihtiyaçtan kaynaklanan ve temelinde öğrenmenin yer aldığı alıntı kelimelere "bilgi alıntıları" (cultural borrowings) adını vermiş, kişi ve toplulukların, başka kişi ve topluluklardan, bilgilenme ve öğrenme olmaksızın yaptığı alıntılara ise "özenti alıntıları" (prestige/intimage borrowings) adını vermiştir.[23]

Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde Kutadgu Bilig’de bulunan alıntılar genel olarak “bilgi alıntıları” grubuna girmektedir. İslamiyetle yeni tanışmış bir toplumun kendi dilinde karşılığı olmayan, ibadet ve sosyal hayattaki uygulamalara isim vermesi ihtiyacından doğan bir alıntılama.

> “Tarihleri içinde, geniş coğrafyalarda ve uzun devirler boyunca yüzün üzerinde devlet kurarak, hemen hemen sürekli yöneticilik yaptıklan için, Türklerin dilinde, özenti alıntılarının hemen hemen tek kaynağı din ve edebiyat olmuştur. Önce Budizm ve Manihaizm, sonra da İslamiyet, birçok bilgi alıntısı yanında özenti alıntılarının da

---

[20] Ankara Maarif Vekâleti Kütüphanesi, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

[21] Yusuf Has Hacib, age. s. 350, 351.

[22] Günay Karaağaç. (2002) *Dil, Tarih ve İnsan*. Akçağ Yay. Ankara, s. 192.

[23] Günay Karaağaç. age. s. 97

> Türkçeye girmesine yol açmıştır. Budizm ve Manihaizmle gelen birçok kelime, bu dinlerin Türklerin gözünde özentilik durumlarını kaybettikleri zaman, İslamiyeti kabul devirleriyle Türkçeden çekip gitmişlerdir. İslamiyeti önce Farslar kanalıyla öğrenen Türklerin dilinde en çok özenti alıntısı Arapça ve Farsça kaynaklıdır. On dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren Arap ve Fars dünyasının itibarının Türklerin gözünde hızla kaybolması, Türkçedeki Arapça ve Farsça kaynaklı özenti alıntılarının da terk edilmesine yol açmıştır" [24]

Yazar alıntıların, genellikle verici dildeki (model lending, donor source language) ses ve anlam yapısıyla değil, alıcı dilin (recipient borrowing language) ses yapısıyla ve alıcı dilin anlam dünyasımn ihtiyaçlarına göre yapıldığını; dolayısıyla alıntı sözlerin ses ve anlamca alındıkları yeni ortamlara uygun hale getirildiklerini söyler. Bu uygunlaştırmanın derecesini ise, alınma şartları belirler. Hem bilgi hem özenti alıntılarında, alıntının yapıldığı zaman veya mekân, alıntıyı yapan kişi veya grupların niteliği, alıcı ve verici dillerin ses yapılarındaki ve anlam örgülerindeki yakınlık veya uzaklıklar, vb. gibi birçok şart, alıntıların niteliğini belirler.[25]

> "Alıntıları, niteliklerine göre şöyle gruplandırmak adet haline gelmiştir;
>
> 1. Ödünç kelime (loan word); Kişi, sosyal grup ve meslek dilleri arasında veya aynı dil ailesi içinde görülen alıntı türüdür. Bunlar iç alıntılardır. Ses ve anlamca hiç değiştirilmeden başka bir dile aktanlması şeklinde yapılan alıntıdır; bunun yapılabilmesi için de bu diller arasında ses yapısı ve anlam örgüsü açısından bir yakınlığın bulunması gerekir. Aralarında akrabalığın bulunduğu diller arasındaki alıntılar, genellikle bu yapıdadır.
>
> 2. Melez kelime (hybrid word / loanblend): En yaygın alıntı biçimidir ve daha çok ses yapısı ve anlam örgüsü farklı olan diller arasında görülür. Alınan kelime, alındığı dilin ses yapısına ve anlam örgüsüne uydurulur. Bu uygunlaştırma, kelimelerin ses, anlam veya hem ses hem anlam yapılarında gerçekleşebilir.
>
> 3. Anlam aktarnası (loan translation / semantic loan / calque/loanshift)
> Bir kelimenin anlamının morfem alıcı dile aktarılarak, verici dilin anlam örgüsünün özelliğini taşıyan; fakat alıcı dilin ses ve yapılanyla karşılanan alıntılardır. Bu tür alıntılarda, kelimenin ses ve şekil yapısı alıcı dilden, anlamı ise verici dilin anlam örgüsünden kopyalanır."[26]

---

[24] Günay Karaağaç.(2008) *Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler*. Kitabevi İstanbul, s.500–501.

[25] Günay Karaağaç. age. s. 503

[26] Günay Karaağaç. age. s. 506

Reşit Rahmeti Arat tarafından transitirasyonu yapılan ve 2008 yılında Kabalcı yayınevi tarafından basılan Kutadgu Bilig'de 474 alıntı söz olduğu saptanmıştır. Halil Ersoylu'nun yaptığı saptamaya göre eserde mücevher anlamına gelen, Sanskritçe; erdin, kelimesi ve cennet anlamına gelen, Sogdça uştmak kelimeleri de mevcuttur.[27] Fakat bizim incelediğimiz kaynakta "erdin" kelimesine hiç rastlanılmamış, "uştmak" kelimesinin de kökenine dair bir bilgi verilmemiştir. Bunların yanı sıra araştırılan kaynaklarda "cūrṇa" kelimesinin kökeninin Sanskritçe olduğu saptanmış ama eserde buna dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.[28]

Gerard Clauson'a göre başka dilleri konuşan topluluklarla yüz yıllarca sıkı bir ilişki içinde bulunan Türkçenin de her dil gibi, iletişim halinde olduğu dillerden alıntılar yapmış olduğu, en erken Türk dillerinin bile her hangi bir topluluğun dilinden daha arı olmadığı, artık bilinmektedir. Bu doğal bir sürecin sonucudur. Önemli olan erken Türk dillerinde alıntı kelimelerin varlığını kanıtlamak değil, bu alıntıları belirleyip öbeklendirmek ve bunlardan hangi tarihi sonuçların çıkarılabileceğini anlamaktır.[29]

Elbette bu süreci tetikleyen ve alıntı kelimelerin bir alanda yoğunlaşmasına neden olan durumlar vardır. Türklerin İslamiyeti kabulü bunlardan birisidir. Fakat yaptığımız araştırma sonucu anlaşılmaktadır ki; alıntı kelimeler sadece İslam dini ve medeniyeti ile ilgili değildir ve alıntı kelimeler yalnızca Arapça da değildir. Eserde Farsça'dan ve Sanskritçe'den de alıntı kelimeler saptanmıştır.

---

[27] Halil Ersoylu, age. s. 121.
[28] Prof. Dr. Osman F. Sertkaya. (2010). *Sanskrit Kökenli Çurni Kelimesinin Anlamı Barut mu yoksa Toz mu,* Türk Dili, 706:353.
[29] Gerard Clauson. ty. *Erken Türkçede Yabancı Unsurlar,* dy. s. 109

İKİNCİ BÖLÜM
KAYNAK ÖZETLERİ

2.1 KAYNAK ÖZETLERİ

Bu çalısmanın esas konusu ve çalısma alanını olusturan eser, Kabalcı Yayınlarından çıkan "Kutadgu Bilig"dir. Reşit Rahmeti Arat'ın hazırladığı karşılaştırmalı nüsha 88 bölümden oluşmaktadır. Baştaki 11 bölüm giriş, 74 bölüm asıl konu, son 3 bölüm de bitiriş bölümleridir. Eser, genellikle mesnevî biçimiyle, sondaki bitiriş bölümleri de kaside biçimiyle yazılmıştır; bunlar 6299 beyit tutmaktadır. İçinde 173 tane de dörtlük vardır ki, hepsi birden 13.290 dize etmektedir. Kitabın başında sonradan başkalarınca eklenmiş olan, nesir ve nazım olmak üzere iki önsöz vardır; bunlar eserin yazarı, konusu ve şöhreti hakkında bilgi vermektedirler.

Çalışmada yaralanılan en önemli eserlerden birisi Türk Dil Kurumu Yayınlarından çıkan, Reşit Rahmeti Arat'ın, Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce tarafından hazırlanan "Kutadgu Bilig III İndeks" eseri. Bunun yanı sıra TDK yayınlarından çıkan Agop Dilaçar'a ait, "Kutadgu Bilig İncelemesi"dir. Ankara 1995. Altı bölümden oluşan eser Karahan coğrafyası, Balasagunlu Yusuf, eserin filolojisi dâhil, döneme ve esere ait en kapsamlı çalışmalardan birisidir.

Çalışmamızda alıntı sözlerin tanımı, gruplandırması ve özellikleri üzerinde de durulmuş, bu alanda en çok yararlanılan eser ise milli kültürün kaynağı ve milli kimliğin temeli üzerine çalışmalar yapan Prof. Dr. Günay Karaağaç'a ait "Dil, Tarih ve İnsan" adlı eser olmuştur. Eser genel olarak dil üzerinde, özel olarak da Türkçe üzerinde yazılmış olan on bir makaleden oluşmuştur. Alıntı Kelimeler Üzerinde Düşünceler" (s.97–109) başlıklı makale, kitaptaki sekizinci makaledir. Yazar burada, diller arasında çok yaygın ve doğal bir durum olan alıntı kelimeler üzerinde durmaktadır.

Alıntı sözlerle ilgili olarak Kutadgu Bilig'deki alıntı sözlerin incelemesini yapan Halil Ersoylu'nun Türk Dünyası Araştırmaları Dergisinde yayınlanan

"*Kutadgu Bilig'deki Arapça ve Farsça Asıllı Kelimeler*" çalışmasından da, Zeynep Korkmaz'ın Türk Dil Dergisi'nde yayınlanan "*Türkiye Türkçesinde Yazı Diline Girmiş Günlük Yaşamla İlgili Alıntı Sözler ve Ekler*" adlı incelemesinden de yararlanılmıştır.

Prof. Dr. Osman F. Sertkaya'nın Türk Dili Dergisi'nde yayınlanan "*Sanskrit Kökenli Çurni Kelimesinin Anlamı Barut mu yoksa Toz mu"* makalesi Sanskritçe kelimeler hakkında bilgi almak için incelenmiştir.

Süer Eker'in "*Kutadgu Bilig'de (teñri 'azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kayakları Üzerine.*" adlı makalesine eserdeki İslami terimler hakkında bilgi almak için başvurulmuştur.

Yavuz Altunöz'ün *"Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamü'l Mülk'ün Siyasetnamesi Işığında Türk Hâkimiyet Anlayışı"* adlı tezinden de genel olarak Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib hakkında bilgi almak için istifade edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. MATERYAL

İncelememizde Kutadgu Bilig'in Kabalcı Yayınevi tarafından yayınlanan kopyasından yararlanılmıştır. Ayrıca, Reşit Rahmeti Arat tarafından hazırlanan "Kutadgu Bilig I Metin" adlı eserine de başvurulmuştur. Alıntı sözlerin sınıflandırılması ve tanımlanmasında alıntı sözlerle ve Arapça kökenli sözlerle ilgili Türkiye'de ve yurt dışında yapılmış çalışmalardan da istifade edilmiştir. Bu çalışmalardan en çok Prof. Dr. Günay Karaağaç'ın "Dil Tarih ve İnsan" eserinden yararlanılmıştır.

3.2. YÖNTEM

Tezimizin başlangıcında öncelikle kaynak taraması yapılıp teorik ve kuramsal bilgiler elde edilmiştir. Daha sonra alıntı söz olarak adlandırılan kelimeler tespit edilmiş, tespit edilen kelimeler Kutadgu Bilig taranarak türlerine göre sınıflandırılmış ve malzeme incelemeye hazır hale getirilmiştir.

Tespit edilen ve sınıflandırılan kelimeler, kullanıldıkları cümle içerisindeki görevlerine ve anlamlarına göre ele alınmış ve incelenmiştir. Alıntı sözler çalışmaya eklenmiş, anlamları Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir. Oluşturulan listede kelimelerin kaynak eserdeki yerleri de belirtilmiştir. Kutadgu Bilig'den alınan örnekler transkripsiyonlu olarak gösterilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR ve TARTIŞMA

4.1. KUTADGU BİLİG'DEKİ ALINTI SÖZLERİN SINIFLANDIRILMASI

4.1.1. Köken Bakımından Alıntı Sözler

Kutadgu Bilig, Türklerin Müslümanlığı yeni ve kendilerine uygun bir din olarak kabul edip benimsemelerinden sonraki bir dönemde kaleme alındığı için, eser, bünyesinde bazı Arapça ve Farsça kelimeleri de bulundurmaktadır. Halil Ersoylu, Kutadgu Bilig'in ilk yarısının yazıldığı Balasagun ile ikinci yarısının yazıldığı Kaşgar Türk yurtlarının bulundukları coğrafi durumları göz önüne alarak, içindeki Arapça ve Farsça kelimelere "Batı kaynaklı kelimeler" ifadesini kullanmıştır.[30] Bunun yanı sıra Kutadgu Bilig'de Sanskritçe ve Sogdça gibi doğu kökenli bazı kelimelerin de bulunduğunu belirtmiştir.

Metnimizde geçen alıntı sözler Arapça, Farsça ve Sanskritçedir.

4.1.1.1 Arapçadan Alıntı Sözler

Eserde Arapçadan alıntılanan kelimeler içinde en sık kullanılan kelime 235 kez kullanılan "dünya" kelimesidir. En sık kullanılan ikinci kelime ise 81 kez kullanılan "devlet" kelimesidir. Üçüncü kelime 54 kez kullanılan "hak" kelimesi ve en sık kullanılan dördüncü kelime 53 kez kullanılan "halk" kelimesidir.

Kutadgu Bilig'de geçen Arapçadan alıntı sözlerin dökümü şu şekildedir:

'abịd : İbadet eden. (6385)

'ạbir : Amber. (4892)

'ạcẹb : Hayret etme. (B33, 5270)

'acịz : Aciz. (5476, 391)

[30] Halil Ersoylu. age. s. 121

‘ad : Yemen’de bir kavmin adı. (6547)

adam : Adam, kişi. (C58)

‘ạded : Adet, sayı. (2633, 4380)

ademi : Ademoğlu. (6332)

‘ạdịl : Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli. (A25)

‘afyẹt : Afiyet, sıhhat. (B66)

aḫịr : Son sonunda. (233, 237, 394, 928, 1210, 1382, 1471, 1472, 1502, 1549, 2003, 2004, 2035, 2938, 3013, 3316, 3548, 3550, 3554, 3570, 3587, 3864, 3988, 4466, 4700, 4717, 4755, 4816, 4924, 4930, 5153, 5255, 5273, 5297, 5300, 5383, 5427, 5607, 5842, 6109, 6112, 6185, 6258, 6400, 6489, 6552, ,6556, 6636)

‘ạḳ ịl : Düşünme, anlama ve kavrama gücü, us. (A25, A28)

‘aḳịbẹt : Son. (357)

‘alẹm : Kâinat. (2227)

‘ạlẹm : Bayrak, sancak. (2346, 2418)

‘ạlẹvi : Hz. Ali'ye bağlı olan kimse. (C57)

‘ạlẹyk : Senin üzerine olsun. (5036, 5058)

‘ạli : Hz. Ali, Ali bin ebu Talip. (57)

‘alịm : Bilge. (4346, 5551, 5587)

‘am : Avam, halk, ahali. (4320, 4321, 4565, 6024)

‘ạmẹl : İş, hareket. (6271)

‘amịl : İşleyen. (2494)

‘ạrş : Göğün en yüksek tabakası. (24, 3354, 4776)

asan : Kolay. (4269)

ạṣ ıl : Soy, nesep. (6091, 4288, 5810, 5811, 6006, 299, 995, 999, 1159, 1637, 1958, 2132, 2969, 3181, 3416, 3507, 4235, 4285, 4287, 4289, 4291, 4519, 5325, 5767, 5808, 5809, 5810, 5811, 6003)

ạṣ l : Asil olan. (B57, 108, 265, 300, 301, 303, 1596, 1949, 2437, 3764, 4488, 4501)

‘ạta : Bağış, ihsan. (1829, 1873, 1884, 3058, 5888)

‘ạtiḳ : Eski, kadim. (51)

ayat : Alametler. (4370)

‘ạyb : Kusur. (534)

‘ạẕ ab : İşkence. (3650, 3332, 3651)

‘ạziz : Kıymetli. (1247)

bạḫ il : Hasis. (1518)

baḳi : Ebedi. (C50)

bạlġạm: Balgam. (6014)

bạ‘żı : Birtakım, kimi. (A18)

bẹdẹl : Karşılık. (3563)

bẹḳ a : Kalıcılık, ölmezlik. (397, B37)

bẹla : İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum. (879, 932, 1263, 1272, 1367, 3391, 4619, 4789, 4918, 5423, 6494)

bẹlaġạt: İyi konuşma, sözle inandırma yeteneği. (2693, 2695)

bẹrat : Bir buluştan, bir haktan yararlanmak için devletçe verilen belge, patent. (5246)

bẹyan : Açıklama. (C63, C65, B64)

bẹyt : Beyit. (586, 2129, 2253, 2657, 2922, 3360, 3506, 3583, 4286, 5098, 1649, 1708, 2046, 2253, 2306, 2578, 2625, 2690, 3479, 3872, 6207, 6317, 6398)

bẹyt : Ev. (4339)

bịna : Bina, ev, yapı. (A24)

bụrc : Kale, hisar. (834, 744, 833, 834)

cẹbịr : Cebir. (4382)

cefa : Firak, vefasızlık. (716, 1092, 1173, 1224, 1237, 1511, 2041, 2198, 3088, 3390, 3427, 3432, 3740, 4522, 5160, 5297, 5320, 6127, 6359, 6360, 6466, 6467, 6516, 6517, 6568, 6578, 6603, 6517, 6359, 6362, 2876, 3790, 5124, 6569, C81, 6362, 105)

cẹllẹ : Aziz olan. (A1, C1)

cẹm‘ : Toplama, biriktirme. (4381)

cẹma‘at: Cemaat, insan topluluğu. (3239, 5486, 5588,6477)

cẹmal : Yüz güzelliği. (91)

cẹvab : Bir soruya, bir isteğe, bir söz veya yazıya verilen karşılık, yanıt. (1006, 1907, 2648, 3157, 3321, 3334, 3680, ,3711, 4060, 4303, 5007, 5034, A30, C21, C23, C30, 979, 3452, 5246, 1907, C43)

cẹvr : Haksızlık edip incitmek, eza. (6603)

cẹẕ r : Kök asıl. (2633, 4380)

dạ‘vi : İddia, dava. (811, 1895)

dẹvat : Divit, içine mürekkep konulan hokka. (3187, 3714, 3896)

dẹvlẹt : Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık, baht, talih. (A25, B65, B69, C16, C17, C25, 65, 109, 116, 548, 551, 598, 662, 664, 694, 695, 696, 712, 713, 741, 749, 943, 1032, 1077, 1234, 1321, 1330, 1358, 1373, 1588, 1607, 1702, 1703, 1709, 1710, 1711, 1712, 1715, 1780, 2007, 2105, 2446, 2759, 3069, 3072, 3073, 3075, 3077, 3079, 3736, 4151, 4298, 4299, 4415, 4536, 4760, 4761, 4825, 4914, 5174, 5188, 5324, 5749, 5759, 5781, 5807, 6111, 6130, 6134, 6137, 6139, 6143, 6230, 6372, 545, 1041, 1715, 3103, A27, 89, 1331)

din : Din. (59, 89, 2190, 2436, 2461, 2462, 2676, 2844, 3214, 3343, 3359, 3434, 3525, 3539, 3590, 3640, 3741, 4345, 5217, 5311, 5312, 5475, 6498)

dụ‘a : Niyaz, dua. (A31, B53, B75, 459, 1039, 1110, 1265, 1503, 1571, 1803, 1886, 2433, 2993, 3020, 3022, 3024, 3050, 3051, 3059, 3106, 3135, 3287, 3954, 4470, 5333, 5401, 5491, 5568, 5571, 5667, 5728, 5802, 5807, 5821, 5832, 5833, 5834, 5836, 5837, 5838, 5943, 6181, 6305, 6351, 6424, 6503, 6504)

dünya : Âlem. (C48, C50, 64, 82, 91, 93, 114, 398, 1032, 1073, 1091, 1092, 1172, 1173, 1186, 1197, 1202, 1234, 1236, 1238, 1259, 1283, 1284, 1355, 1373, 1375, 1376, 1377, 1393, 1407, 1408, 1409, 1410, 1425, 1441, 1465, 1675, 1742, 1976, 1979, 2001, 2002, 2004, 2157, 2162, 2200, 2759, 2955, 3002, 3027, 3077, 3082, 3084, 3087, 3088, 3240, 3283, 3340, 3410, 3446, 3513, 3515, 5318, 3519, 3522, 3524, 3525, 3528, 3531, 3533, 3536, 3538, 3539, 3540, 3546, 3548, 3552, 3561, 3562, 3563, 3564, 3566, 3569, 3586, 3588, 3589, 3592, 3624, 3625, 3627, 3648, 3649, 3655, 3656, 3657, 3666, 3744, 3745, 3782, 3795, 3797, 3923, 3924, 3926, 3927, 3975, 3977, 4206,

4383, 4384, 4459, 4678, 4684, 4697, 4702, 4704, 4710, 4711, 4713, 4714, 4718, 4730, 4732, 4733, 4742, 4761, 4765, 4799, 4800, 4801, 4802, 4805, 4809, 4824, 4847, 4862, 4929, 4967, 4968, 5003, 5012, 5018, 5028, 5115, 5116, 5133, 5160, 5174, 5175, 5185, 5255, 5266, 5311, 5312, 5314, 5322, 5338, 5389, 5405, 5420, 5421, 5423, 5428, 5449, 5604, 5605, 5694, 5749, 5759, 5825, 5924, 5925, 5926, 5927, 5930, 6049, 6050, 6108, 6111, 6117, 6134, 6151, 6152, 6153, 6154, 6160, 6169, 6223, 6229, 6230, 6331, 6332, 6334, 6379, 6383, 6384, 6388, 6391, 6416, 6430, 6442, 6445, 6498, 6499, 6507, 6552, 6554, 6562, 6568, 6634, 6636, 6642, 1441, 1747, 3148, 1274, 3695, 3089, 3520, 3740, 1093, 1171, 1331, 3658, 4730, 6092, 6131, 6553, 6554, 6630, 6631, 6135, C64, 4737, C49, 4808

ẹbdal : Abdal, derviş. (3563)

ẹcẹl : Ecel, muayyen vade. (1118, 1143, 1153, 1232, 5383, 6271)

ẹdẹb : Terbiye, ahlak güzelliği. (577, 4128, 4506, 4594, 6469)

ẹdẹbü'l-müluk: Çinlilerin Kutadgu Bilig'e verdikleri ad. (A16, B28)

ẹhl : Aile. (4339)

ẹman : Emniyet. (5056, 5058, 5069, 5832, 6307)

ẹmanet: Birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişice korunması gereken eşya, kimse vb. (1720, 1729, 2237, 5360, 6471, 5589, 6473)

ẹmin : Emniyet. (5532)

ẹmma : Ancak, kaldı ki. (A20)

ẹmr : Buyurma. (6472)

ẹnisü'l-mẹmalik: Maçinlilerin Kutadgu Bilig'e verdikleri ad. (B28)

ẹsir : Tutsak. (2479, 5865, 94)

ẹzẹl : Başlangıcı olmayan. (3898, 4787, 6272)

fal : İyi talih, baht. (2468, 4027, 4878, 4969, 5613)

fani : Zeval ve fena bulan. (C50)

fạriża : Farz, lazım. (3239)

fạrḳ : Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık, benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, başkalık, ayrım, ince ayrım. (6622)

faruk : Haklıyı haksızdan ayırmakta pek mahir olan kişi, Hz. Ömer'in lakabı. (53)

fasiḳ : Sapkın, günah işleyen. (1334, 5556)

faṣ l : Mevsim. (C4, 6006)

fażl : Fazilet. (389, 396, 1251, 1269, 1799, 1811, 1813, 1980, 3120, 3649, 4494, 5052, 5101, 5469, 5761, 6193, 5053, 1152, 3668, 5191,)

fẹlẹk : Gök, sema. (4381)

fẹna : Yok olma, zeval bulma. (2, 3190)

fẹsad : Bozukluk. (2091, 2104, 4411, 4412, 4414, 4415, 6455, 6483, 1434, 4412, 5206, 1334, 4410, 5263)

fẹylẹsuf: Felsefe ile uğraşan. (3076)

fịda : Feda. (56)

fịrak : Ayrılık. (6203, 6204, 6206, 6208, 6202, 6209, 6203)

fịraset : Zihin uyanıklığı. (B50)

fịsḳ : Hak yolundan çıkma. (6455, 6483)

fịtne : Karışıklık çıkarma. (6494)

fụḳ a' : Bir çeşit şerbet. (4656)

ġaflet : Gafillik, gaflette bulunma. (5234, 5266, 5267, 5268, 5270, 5271, 5632, 6637)

ġạfur : Acıyan. (6511)

ġạm : Gam, kaygı. (1559)

ġayẹt : Nihayet, uç, son. (A14, 5239)

ġaybẹt : Dedikodu, çekiştirme. (3348)

ġayịb : Bellisiz, kayıp. (3300)

ġazi : Gazilik, müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse. (3982)

ḥạb : Kolayca yutulabilmesi için toparlak duruma getirilmiş ilaç. (6590)

ḫạbẹr : Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi, salık. (C48, 3302)

ḥạbẹş : Siyah ile beyaz arası koyu esmer renk. (4961, 6213)

ḥạbib : Sevgili, Hz. Peygamber. (388, 4339)

ḥạc : Hac, genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi. (3982, 3239)

ḥaceṭ : İhtiyaç, zaruret. (4953, 5879, 1484, 3755, 5858)

ḥacịb : Kapıcı. (A23, C35, 505, 507, 509, 512, 520, 521, 522, 523, 526, 529, 530, 538, 553, 559, 560, 562, 568, 574, 576, 577, 578, 580, 2436, 2442, 2464, 2483, 2485, 2489, 2490, 2501, 2524, 4065, 4144, 2555, 2431, 2432, 2493, 2503, 2519, 2484, 2492, A22, 2487)

ḥacịb : Haciplik. (2484, 2492)

ḥạd : Sınır. (4982)

ḥạḳ : Hak, hakikat. (2403, 2974, 3065, 6076, 6470, B42, B61, 1034, 1488, 1691, 2321, 2670, 2822, 2953, 2956, 2957, 5553, 5574, 5578, 5581, 6105, 6584, 1559, 1478, 5578, 5579, 597, 947, 1634, 2565, 2905, 2954, 2965, 3060, 3483, 3601, 3706, 3976, 4071, 4292, 4360, 4649, 5229, 5583, 5889, 5797, 1560, 1877, C42, 4339, 1693, 1560, 5583, 5574)

ḥạḳ iḳ ạt: Bir şeyin doğrusu. (920, 953, 2651, 3368, 4345, 4679, 4803, 5135, 5181)

ḥạkim : Hâkim. (4617, 6020, B18, B27, B35, 2786, 4617, A10, A15, 1198)

ḥạl : Durum. (2261, 4862, 4924, 4930, 6109, 6193, 6320, 3099, 3648, 4678, 6236, 6240, 6280, 6347, 6348, 6351, 6405, 6445, 3789, 4847, 5418, 5752, 6076, 6174, 5687, 6227, 6233, 1067, 1215, 1501, 1068, 5751, 6390, 2564)

ḥạlal : Dinin kurallarına aykırı olmayan. (1312, 2752, 3240, 3546, 3666, 3923, 3924, 4405, 4408, 5348, 5449, 5350, 5796, 6457, 6458, 6459, 6461, 3404, 5348, 3547)

ẖali : Boş. (765, 5965)

ẖạlifet : Vekil. (5330)

ẖaliḳ : Yaradan. (692)

ẖạlḳ : İnsanlar. (1661, 1800, 2038, 2082, 2685, 3531, 3747, 3920, 3922, 4463, 4494, 5192, 6107, 6588, 42, 732, 6562, 5194, 35, 827, 828, 856, 857, 2039, 2160, 2197, 2208, 2209, 2438, 3192, 3259, 3271, 3272, 3341, 3352, 3412, 3654, 3726, 3919, 3977, 4341, 5329, 5598, 5891, 6106, 4328, A5, 6632, 3232, 6466, 6467, 3231, 4792)

ḥạlva : Helva. (3611, 3612)

ḥạmd : Tanrı'ya şükretme. (A1 B1)

ḥạmyẹt : Hamiyet. (2314)

ḫạrab : Harab olma. (B37)

ḫạram : Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan, helal karşıtı. (2752, 3546, 5261, 6457, 6458, 6459, 6461, 6463, 3385, 6459, 6482, 1433, 3547, 5261, 5347)

ḫạrf : Harf. (B53)

ḫạrif : Rakip. (2634)

ḫạrir : İpek. (5799)

ḫa ṣ : Mahsus. (A22, A23, B62, B63, 505)

ḫạṣ ım : Düşmanlık. (1433, 5260, 5707, 3351, 4529, 5489)

ḥạşẹm : Maiyet. (5152, 5214)

ḥạşmẹt : Haşmet. (2303, 2460)

ḫạṭ : Çizgi, yazı. (2694, 2695, 2773, 2693, 2733, 3941, 2636)

ḫạṭ a : Yanlış, yanlışlık. (1920, 2267, 2583)

ḫạṭ ạr : Tehlike. (2152, 2832, 2890, 3686, 2155, 2835, 4801)

ḫạṭ ır : Gönül, kalp. (4393)

hạva : Arzu, heves. (1315, 1375, 1453, 3342, 3343, 3344, 3639, 3644, 3937, 4736, 4807, 4911, 4912, 4913, 5403, 5474, 5475, 5759, 6079, 6097, 6161, 6257, 6354, 6464, 2793, 5473, 1174, 1438, 2504, 3164, 3345, 3346, 3994, 4909, 5196, 5403, 5475, 4561, 5472, 6118, 3641, 4709, 5411)

ḥạva : Havva, Hz. Adem’in eşi (6391)

ḫạvf : Korku. (3673, 3671)

ḥạydạr : Hz. Ali. (6549)

ḫạyl : Takım, zümre. (2323)

ḫạyr : İyilik, iş. (5062)

ḫạẕ ẹr : Sakınma. (1337)

ḫạzine : Altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, büyük servet. (B13, B51, 1189, 1190, 1926, 2262, 2714, 3000, 3021, 3031, 3048, 5152, 5363, 5462, 5478, 5479, 5487, 5542, 5581, 5214)

hẹndẹse: Geometri. (2633, 2783, 2784, 2786, 4378)

ḥịkmẹt : Tanrı'nın insanlarca anlaşılamayan amacı. (1198, 2698, B72)

ḫil : Takım. (652, 4064, 4139, 2539, 2537, 2559)

ḫil'aṭ : Padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen elbise. (B61)

ḥile : Tedbir, çare. (B45, 1182, 1183, 1189, 2327, 2356, 3443, 3892, 5735)

hịmmẹt: Gayret, emek. (411, 413, 414, 2124, 2125, 2127, 3086, 5419, 5420, 2126, 2664, 3751, 6049)

ḥiṣ ar : Kale. (4546)

ḫiyanẹt : Hıyanet, hainlik. (2011, 2865, 2866, 5532)

ḫuccẹt : Delil. (2129)

ḥụkm : Emir. (1233, 1279, 3194, 3898, 3903, 4254, 6093, 6311, 6293, 6395, 4927, 1261)

ḥụrmẹt : Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, ihtiram. (B56, 2303, 4996, B61, B74, 2460, 4151, 4153, 4154, 4304, 6425, 6491)

'ıyar : Bir aygıtın gereken işi yapabilmesi durumu. (5575)

'ịbrẹt : Kötü bir hadiseden alınan ders. (B76, 6174, 6328)

'ịbri : Zebur sureleri. (78, 5677)

ịḳ bal : Baht, talih. (B65)

ịḳ lim : Ülke, diyar. (A13)

ịlạhi : Rabbim! Ey Allahım. (B77, 47, 48, 391, 6501, 6604)

'ịlịm : Bilme, biliş. (C58, 4341, 4344, 4347, 4351, 4352, 4366, 4370, 5993, 5997, 6483)

iman : İnanmak, inanç. (393, 3741, 6494)

imin : Emin. (B21, 2190, 5056, 5062, 5546, 2942, 444, 5577, 6631)

ịmtịḥ an: Deneme. (4379)

'ịnayẹt : Himmet, vakf, gayret, kerem. (1267, 1797, 6192)

'isa : Hz. İsa. (6550)

ịşarẹt : Anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im. (768)

ịttịfaḳ : Birleşme, uyuşma. (A11)

'ịyal : Bir kimsenin geçinmek zorunda olduğu kimse, eş, çocuk. (3390)

'ịz : İzzet, şeref. (89, 1247, 6043, 5239)

ḳạbul : Bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma. (A15, B33)

ḳadịr : Güçlü, kuvvetli. (B2)

ḳạdr : Değer. (414, 758, 473, B20, 470)

kafịr : Tanrı'nın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse. (59, 4225, 4227, 5484, 5485, 6481)

kafur : Kâfur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde. (64, 70, 4848, 4891 5450, 5451, 6530)

ḳạḥ ṭ : Kıtlık. (6568)

ḳạlẹm: Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç. (268, 294, 2227, 2418, 2425, 2426, 2428, 2711, 2714, 2720, 3273, 3714, 3896, 2715, B61)

ḳạna’ ạt : Elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum. (A25, B66, B10, C64, A29, B71)

ḳạranfịl: Karanfilgillerden, güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi. *(Dianthus caryophyllus)* (71)

ḳạrar : Bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı. (4758)

ḳạṣ ạb : Hint kumaşı. (5368)

ḳạvi : Dayanıklı, güçlü, zorlu. (2055)

ḳạvl : Söz. (46, 2324, 5903, 6094)

ḳạyṣ ạr : Kayser. (6547)

ḳạża : Hüküm. (3195, 5988, 1431, 3195, 3729, 3904, 6311)

ḳa żı : Kadı, Tanzimata kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları. (5329)

kefarẹt : Borç. (5979, 5981)

kẹmal : Olgunluk. (3062, B2)

kẹrim : Eli açık, cömert. (5667)

ḳıran : Çok talihli ve güçlü hükümdar. (3007)

ḳısmẹt : Tanrı'nın her kişiye uygun gördüğü yaşama durumu, nasip. (1742, 4379)

ḳ ıṣṣ a : Hikâye. (2498)

ḳıyam : Kalkış. (5443)

ḳıyameṭ : Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü. (48)

ḳıyas : Bir tutma, denk sayma. (640, 6000)

ḳıymeṭ : Değer. (B74, 2803, 2664, 472)

kimya’ : Maddelerin temel yapılarını, birleşimlerini, dönüşümlerini, çözümleme, birleşim ve üretim yöntemlerini inceleyen bilim. (310)

kịsra : Eski iran hükümdarlarına verilen ad. (6547)

kịtab : Ciltli ve ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü. (A7, A13, A24, B9, B17, B19, B20, B21, B34, C11, C8, C82, 350, 1572, B39, A10, A12, B16, B26, B32, B33, 115)

ḳụdret : Güç, erk, erke, iktidar. (A2)

ḳụr’an : İslam dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed'e gönderilen Tanrı buyruklarını içeren, Müslümanlığın temel kitabı. (6483)

kürsi : Taht. (771, 786, 787, 801)

lạfẓ : Söz. (471)

lạḳ ạb : Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad. (A15)

lam : *Lam* harfi. (1953)

lẹvḥ : Yassı, düz üzerine bir şeyler yazılabilen nese. (227)

lịḳ a : Yüz. (B77, 397)

mạ‘cun: Kuvvet ilacı (2887)

mal : Bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünü. (1051, 4508, 5292, 52, 1119, 5803, 6044, 1286, 1176, 2276, 2728, 3563, 3927, 4139, 4702, 5300, 4265, 5751, 2447)

mạ‘lum: Belli. (A9)

mạ‘ni : Mana, anlam. (B63, 640, 742, 748, 787, 1620, 1649, 1869, 1895, 1901, 1974, 2112, 2521, 2578, 3233, 3360, 3448, 4286, 4609, 5065, 5606, 6000, 6207, B15, 156, 691, 729, 1138, 1252, 1779, 3323, 3537, 3872, 4631, 5599, 4679)

mạ‘ruf : Bilinen. (6472)

mẹcaz : Bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz. (3252)

mẹlịk : Hükümdar. (B43, B44,173, A21, B12, A16, B46, B36, B42, B34, 2522, B47, B42, B60)

meni : Döl suyu. (5413)

mẹnzịl : Yolculukta dinlenmek amacıyla durulan yer, konak. (1387)

mẹscịd : Genellikle minaresiz, küçük cami. (5486, 5556, 6477)

mẹsẹl : Söz, atasözü. (208, 273, 319, 667, 880, 1322, 1798, 1826, 2155, 2885, 2994, 4395, 110, 1623, 3514)

mẹşġul : Bir işle uğraşan, iş görmekte olan. (5116)

mẹşṛịḳ : Maşrık, doğu. (A11, A21, B12, B19, B29, A17, 5678)

met : Böyle, öyle, artık. (1795, 6578)

mẹvlud : Mevlit, doğum. (A20)

mẹẓ alịm: Haksızlık. (2499)

mịḥ nẹt : Sıkıntı. (932, 1074, 3391, 3551, 3586, 4619, 5423, 6377, 6449, 6450)

mịllẹt : Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus. (89)

mịnnẹt : Yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu. (A1, 857)

miras : Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt, tereke. (B14)

mịsaḥ at: Mesaha ilmi. (2633, 4381)

mịsal : Örnek. (2684)

mizab : Suyolu, kanalizasyon, oluk. (4656)

mụ‘ạbbịr: Rüya tabircisi. (C58, 6020)

mụ‘ạzzịm: Büyücü. (4364, C58)

mụḥ tẹsịb: Matematikçi. (5588, 5555)

mụ‘in : Yarıcı, yardımcı. (89)

mụḳ abẹl: Cebir. (4382)

mụḳ ır : İkrar eden, söyleyen. (4780)

mụnaẓ ạra: Tartışma. (A30, C53, C46)

mụsạllạt: Bir kimse veya şeyin üzerine bıktıracak kadar düşen. (5947)

mụṣ ạnnif: Yazar. (A31)

mụṭ i‘ : Boyun eğen. (5946)

müfaca: Birdenbire. (1452, 4592)

müflịs : İflas etmiş. (3985, 4592)

müfsịd : Bozguncu. (2106)

mülk : Memleket. (B35, B40)

mülkẹt : Saltanat. (B37, 91)

mü‘mịn: İnanan, inançlı, imanlı, mutekit. (397, 6512, 6518, 6644, B77)

münafịḳ : Arabozan. (59, 6456)

münẹccịm: Yıldız falcısı. (C58)

münkẹr: İnkâr edilen. (6472)

münḳạlịb : Yer değiştiren. (743)

mürid : Bir tarikat şeyhine bağlanarak ondan tasavvufun yollarını öğrenen, onun doğrultusunda ilerleyen kimse. (6286)

mürüvvẹt: İnsanlık. (411, 413, 414, 2124, 2125, 2970, 2971, 2972)

müsafịr: Yolcu. (1388)

nạṣ iḥ ạt : Nasihat öğüt. (5395, 6471, 5589, 6474)

naṣịr : Yardımcı. (89)

nẹfẹs : Soluk. (1213)

nefs : Öz varlık, kişilik. (3342, 3344, 3635, 4911, 4912, 4913, 5107, 5475, 6161, 5473, 3636, 5103, 5318, 5321, 5322, 5472)

nẹhy-ü münkẹr :Şeriatın yasakladığı şeyleri yaptırmama. (6472)

nẹsẹb : Aile, soy. (B57)

nẹvbẹt : Resmi yerlerde belirli zamanlarda çalınan davul. (86)

nịhayẹt: Son. (A14)

nị‘mẹt : İyilik, lütuf, ihsan. (756, 757, 758, 759, 937, 972, 1046, 1047, 1074, 1106, 1235, 1260, 1271, 1512, 1651, 1979, 2032, 3000, 3438, 3551, 5237, 5327, 5635, 5705, 5769, 5782, 5801, 5841, 6148, 6151, 6152, 6377, 6449, 6559, 3614, 6377, 6450, 1269)

nịyẹt : Bir şeyi yapmayı önceden isteyip düşünme, maksat. (5732, 5722, 5733)

niẓ am : Düzen. (B59)

nuḥ : Ağlama, inanışa göre, üçüncü peygamber olup tufanda bütün canlılardan birer çift alarak bir gemide kurtulmuştur. (6548)

nur : Aydınlık, ışık, parıltı, ziya. (91)

rạb : Tanrı (116, 5271, 5612, 5986, 6563, 6644, 6544, 38, 1110, 2159, 1786, 3116, 3051, 3341, 4371, 5442)

raḥạt : Rahat, dinlenme. (40, 3241, B52, 5239)

rạḥ mẹt : rahmet (3650, 3777, 5239, 42, 395, 3651, 1364, 1154, 3775, 6644)

rạ'ịyyẹt: Bir hükümdarın idaresi altında olup vergi veren halk. (B43, 5574, 5578, 5579, 5584, 5728, B52, 4999)

rẹkve : Çanak. (6322, 6326, 6327)

rẹsul : Kendisine kitap indirilmiş peygamber, Hz. Muhammed (s.a.v.) (B7)

rịca : Dileyiş, dileme, dilek. (3671, 3673)

rịyaset : Başkanlık. (2127)

rumi : Anadolu ile ilgili, Anadolu'ya bağlı, Anadolu'da yaşayan. (3948, 4885, 5368, 6215)

sa'ạt : Bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası. (3615, 3608)

sạba : Gün doğusundan esen sabah rüzgarı. (71)

sạbır : Üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. (586, 587, 6448, 6449, 6450, 3443, 3436)

sabịt : Yerinden oynamayan, yerini değiştirmeyen, durağan. (833)

sạbur : sabırlı (1867)

ṣaḥ ịb : Herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik. (3007)

ṣạlaḥ : İyileşme. (3685)

ṣạvab : Doğru. (1907, 2648, 5007)

sẹbẹb : Bahane, sebep. (886, 1485, 1488, 1804, 1822, 3121, 3264, 3466, 4920, 5770, 5986, 1486)

sẹfẹr : Yolculuk. (1417)

sẹḥ ạr : Seher. (2684)

sẹlam : Bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba. (A4, B7, B9, 31, 61, 1348, 3197, 3906, 3907, 3958, 5032, 5032, 5036, 5052, 5053, 5054, 5054, 5056, 5058, 5059, 5060, 5065, 5443, 5665, 5683, 5960, 6185, 6286, 6520, 6645, 1349, 3730, 3905, 6519, 3731, 5069, 5036)

sẹlamẹt: Selamet. (1481, 1509, 2760, 3295, 3301, 4101, 4230, 4535, 4549, 5055, 5058, 5059, 5061, 5062, 5059)

sẹna : Övgü. (2, 1256, 3106, 3116, 3190, 3716, 3898, 5952)

sẹra : Toprak. (3354, 4776, 24)

sẹrṭan : Seretan burcu, yengeç burcu. (744)

sẹvda : Güçlü sevgi, aşk. (6590, 6012)

sıfạt : Vasıf. (C17, C19, C13, C31)

sır : Gizli söz. (6464, 2517, 5666)

siyasẹt : Politika. (411, 2127, 2128, 2130, 2303, 2131, 2300, 2301, 2303)

sụ’al : Soru. (C23, C43)

ṣụḥ bẹt : Dostça, arkadaşça konuşarak hoş bir vakit geçirme, söyleşi, yârenlik, hasbihâl. (3584, 4312, 3608)

sụlṭ an: Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandıkları unvan, padişah. (3458, 4989)

ṣurẹt : Görünüş, biçim. (1848, 104, 20)

sünnẹt : Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz. (4575)

şa‘ịr : Şiir söyleyen veya yazan kimse, ozan. (412, 441, 471, 586, 711, 739, 867, 927, 1007, 1104, 1138, 1212, 1421, 1812, 1900, 1974, 2065, 2486, 4392, C58)

şạrṭ : Olması başka durumların gerçekleşmesini gerektiren şey, koşul. (B36, 5997)

şẹhvẹt : Erkek ve dişinin birbirine karşı duydukları cinsel istek, kösnü. (6352)

şẹk : Şüphe. (25, 1430, 1527, 2755, 4163, 4450, 4779, 5460, 5522, 5933, 6137, 1365)

şẹlise : Şelise. (1064)

şẹr : Kötülük. (5062, 5059, 5063)

şẹrab : İçki, şarap. (1060, 2904)

şẹri‘ạt : Kur'an'daki ayetlere, Hz. Muhammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku. (54, 59, 446, 2844, 4345, 5552, 89, 5488)

şẹrif : Şerefli. (B64)

şịfa : Derman. (1110, 3773, 6245)

şị‘r : Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk. (1181, 1620, 3211, 2631)

şübhe : Kuşku. (3546, 3547)

şükür : Mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme. (B10, 392, 756, 759, 1030, 1250, 1686, 1782, 3114, 3116, 3294, 5442, 5952, 6449, 6450, 109, 390, 753, 754, 757, 758, 1033, 3058, 3118, 3119, 5194, 5470, 5853, 3310, 1033, 3119, 392)

ta’ạt : İbadet. (392, 1999, 3215, 3222, 3224, 3228, 3229, 3230, 3231, 3232, 3241, 3973, 3989, 3990, 4684, 4688, 4912, 5106, 6352, 3991, 3255)

ṭạb‘ : Huy, tabiat. (4624, 5866, 4632)

tac : Taç. (89, 5463)

ṭạḳ ạt : Güç, kuvvet. (B52, 5240, 5288, 3614)

tạḳ dir : Beğenme, beğenip belirtme, değer verme. (3194, 3353)

tạḳ ṣ ır: Kusur. (5289)

ṭạmạ‘ : Tamahkârlık. (4294)

tạmam : Tamam bkz. Temam. (5060, 5065, 5431, 5432, 5665, 6185)

tạnsịf : Tasnif, yarı yarıya bölme. (4380)

ṭạrạb : Neşe. (5270)

ṭạriḳ ạt : Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı'ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri. (2970, 2971)

tạṣ nif : Yazma. (A13, A19)

tạż’if : İki kat etme. (4380)

tạ’ziyẹt : Başsağlığı. (6304)

tefriḳ : Ayırma. (4381)

tẹmam : Tam. (B59, 225, 3907, 6529)

tẹrtib : Düzen. (B36, B39)

tẹsbiḥ : Belirli dinî sözleri tekrarlamak veya elde oyalanmak için kullanılan, türlü maddelerden boncuk biçiminde yapılmış, genellikle otuz üç veya doksan dokuz taneden oluşmuş dizi. (3287)

tẹvbe : Tövbe, işlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme. (5289, 5647, 5711, C70, 5715)

tẹvfiḳ : Allah'ın yardımına kavuşma. (1430, 1479, 1877, 3113, 3468, 4858, 4879, 5401, 5402, 5437, 5611, 5722, 5745, 5854, 5899, 5934, 6273, 6409, 4857)

ṭı b : Hastalıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvurulan teknik ve bilimsel çalışmaların tümü, tababet. (2632)

tịryaḳ : Yılan sokmasına karşı kullanılan panzehir. (1064)

‘ụḳ bi : Ahret. (C50, 2157, 3027, 3340, 3410, 3657, 3976, 4383, 4384, 4742, 4799, 4802, 4805, 4862, 5604, 6499, 3658, 3087)

‘ụlẹma : Âlimler. (A8)

‘ụẕ r : Özür. (204, 671, 3809, 5123, 5286, 5289, 5645, 5708, 6621, C8, C82, 191, 5711, 3693, 4871, 377, 798)

ümmẹt : Hz. Muhammed'e inanarak, onun yaptıklarını ve söylediklerini uygulayarak çevresinde toplanan Müslümanların tümü. (37, 40)

vacịb : Yapılması şeriat bakımından gerekli olan. (4999)

vạ’de : Vaid, söz. (3734, 5077)

vạḥ ṣı : Vahşi, yabani. (6572)

vạḳ t : Zaman. (1213, 2523, B23, 559, 6234)

vạṣ ịyyẹt: Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey. (6321)

vẹ : İki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan söz. (A1, A4, A10, B66, C1)

vẹfa : Vefa. (105, 716, 1171, 1441, 1511, 1691, 2040, 2042, 2197, 2871, 3390, 3427, 3432, 3706, 4137, 4273, 4521, 5087, 5135, 5160, 5320, 5926,

6362, 6466, 6467, 6516, 6568, 6570, 6592, 6517, 1691, 3704, 2195, 2875, 3016, 3771, 3790, 5764, 5786, 6516, 6565, 6574)

vẹlikịn : Ama, lakin. (684, 716, 3148, 3737, 3823, 4322, 4644, 4682, 5051)

vẹzir : Osmanlılarda devletin bakanlık, valilik gibi yüksek görevlerinde bulunan ve paşa unvanını taşıyan kimse. (A27, C23, 2181, 2182, 2183, 2193, 2217, 2219, 2239, 2241, 2242, 2256, 2260, 2415, 2418, 2679, 5331, 5336, 5337, 2177, 2194, C33, A28, A29, B69, B70, B71 1036, 2238, 4140, 2234)

vịlayẹt : İl. (A11)

vịrd : Belli zamanlarda okunması adet olan dua. (6222)

vịṣ al : Kavuşma. (6202, 6209)

yẹtim : Babası ölmüş kişi. (1487, 2498, 5302, 6487, 2473, 4144)

zạ'fẹran: Safran. (4960, 5669, 6529)

żạḥ ḥ ak : Dahhak. (241)

zahịd : Sofu. (3229, 3441, 3442, 3443, 3563, 3915, 3929, 3976, 4976, 5036, 5037, 5106, 6385)

zạmane: İçinde bulunulan zaman, dönem. (1983, 4926, 4930)

żạrb : Vurma, darb. (4379)

zẹmane: İçinde bulunulan zaman, dönem. (4088)

zịna : Aralarında evlilik bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişki. (1334, 4409, 1337, 1338)

zinẹt : Ziynet, süs. (A17, B29)

zịyarẹt : Birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme. (4938, 4991, 4992, 5001, 5023, 5068, 5664, 6298, 4986)

zühd : Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete vermek. (B56)

ẕü'l -cẹlal: Celal sahibi Allah. (B2)

4.1.1.2. Farsçadan Alıntı Sözler

Eserde en sık kullanılan Farsçadan alıntı kelime 307 kez kullanılan "ajun" kelimesidir. En sık kullanılan ikinci kelime ise 218 kullanılan "hem" bağlacıdır. Farsçadan alıntı en sık kullanılan üçüncü kelime ise 157 kes kullanılan "ya" bağlacıdır. Dördüncü olarak da, 149 kez kullanılan "arzu" kelimesi en sık kullanılan kelimedir.

Kutadgu Bilig'de geçen Farsçaçadan alıntı sözlerin dökümü şu şekildedir:

aḍına : Cuma günü. (3239)

ajun : Dünya. (63, 70, 71, 81, 88, 93, 98, 101, 103, 108, 114, 134, 143, 217, 218, 224, 226, 250, 252, 276, 281, 399, 417, 443, 445, 460, 488, 669, 732, 827, 836, 878, 895, 940, 1119, 1147, 1237, 1390, 1405, 1432, 1443, 1444, 1463, 1511, 1659, 1733, 1744, 1746, 1885, 1886, 1929, 2034, 2050, 2076, 2092, 2093, 2141, 2264, 2456, 2474, 2593, 2615, 2716, 2745, 2758, 2863, 3034, 3049, 3076, 3077, 3086, 3103, 3108, 3126, 3262, 3288, 3460, 3526, 3556, 3573, 3596, 3614, 3619, 3645, 3652, 3653, 3662, 3837, 3840, 3924, 3926, 3948, 3949, 4009, 4012, 4013, 4213, 4354, 4420, 4422, 4424, 4425, 4434, 4474, 4506, 4681, 4720, 4739, 4742, 4758, 4798, 4800, 4839, 4884, 4885, 4905, 4906, 4959, 4961, 5029, 5086, 5133, 5137, 5189, 5231, 5248, 5254, 5358, 5294, 5317, 5358, 5367, 5368, 5381, 5382, 5383, 5386, 5450, 5451, 5492, 5586, 5596, 5601, 5604, 5669, 5680, 5695, 5744, 5751, 5754, 5765, 5803, 5828, 5878, 5895, 5916, 5942, 5950, 6044, 6115, 6122, 6154, 6164, 6192, 6193, 6213, 6215, 6223, 6288, 6329, 6336, 6344, 6382, 6390, 6399, 6411, 6424, 6465, 6480, 6487, 6489, 6541, 6548, 6573, 6629, 6632, 6634, A24, B12, B17, B19, 102, 234, 238, 260, 261, 279, 331, 405, 406, 1044, 1137, 1139, 1182, 1263, 1267, 1268, 1287, 1294, 1391, 1442, 1522, 1663, 1693, 1928, 1972, 1976, 2126, 2277, 2635, 3080, 3130, 3375, 3459, 3660, 3800, 3807, 3875, 4105, 4153, 4346, 4431, 4435, 4459, 4731, 4767, 5259, 5732, 5764, 5808, 5834, 5983, 6203, 6549, 6565, 6572, 6576, 6592, 6641, B76, 231, 3790, 87, 125, 219, 251, 264, 415, 458, 461, 732, 879, 1726, 2685, 3007, 3095, 4558, 4798, 5043, 5067, 5074, 5297, 5421, 5900, 6391, 6642, 351, 352, 6542, 3034, 225, 747, 1290, 1459, 1535, 1745, 1748, 1973, 2264, 2712, 3012, 3152, 3404, 3616, 3735, 4740, 4741, 4916, 5085, 5173, 5282, 5327, 6488, 6565, 4853, 4878, 5603)

araste : Süslü. (A9,B55)

arzu : Dilek. (122, 159, 567, 602, 678, 682, 752, 822, 937, 943, 946, 1045, 1074, 1194, 1259, 1260, 1269, 1315, 1438, 1617, 1806, 1883, 1885, 1888, 1892, 2709, 2720, 2793, 2794, 3000, 3008, 3037, 3054, 3138, 3324, 3345, 3385, 3420, 3438, 3444, 3447, 3450, 3481, 3521, 3597, 3628, 3735, 3870,

3871, 3874, 4066, 4072, 4515, 4646, 4728, 4785, 4796, 4807, 4863, 4935, 4956, 5026, 5096, 5145, 5190, 5192, 5424, 5479, 5613, 5635, 5705, 5759, 5798, 5801, 5819, 5841, 5887, 5895, 6088, 6118, 6120, 6148, 6152, 6407, 6412, 6413, 6542, 6567, 487, 1310, 1400, 5045, 1032, 3080, 4681, 4736, 1253, 3644, 5749, 6079, 6257, 6354, 591, 3153, 5613, 6567, 1095, 1868, 3309, 4965, 5025, 3893, 753, 4422, 1893, 2279, 4563, 4732, 4802, 528, 1887, 3201, 3306, 3456, 3854, 3164, 460, 3478, 3702, 3867, 5041, 5045, 5066, 136, 676, 898, 2794, 2857, 5044)

aya : Hitap edatı. (8, 25, 164, 168, 333, 373, 535, 714, 1080, 1100, 1104, 1145, 1181, 1713, 1759, 1812, 2020, 2096, 2142, 2689, 2717, 2718, 2851, 2922, 2936, 2967, 3046, 3055, 3082, 3089, 3233, 3254, 3279, 3373, 3448, 3451, 3487, 3492, 3529, 3537, 3580, 3646, 3661, 3764, 3771, 3993, 4005, 4007, 4027, 4075, 4150, 4159, 4169, 4314, 4318, 4373, 4486, 4491, 4493, 4495, 4507, 4511, 4567, 4691, 4707, 4878, 4925, 4941, 4988, 4990, 5057, 5155, 5233, 5251, 5252, 5288, 5296, 5298, 5366, 5378, 5388, 5549, 5613, 5699, 5854, 5875, 5985, 5989, 6166, 6167, 6168, 6169, 6184, 6462, 6508, 6560, 6640)

ayin : Örf, adet, tarz. (A17)

azad : Serbest. (2307, 2406, 2408, 2555, 2990)

baġ : Bahçe. (1807, 6435, 2278, 1808)

bạẖ t : Talih. (92)

bẹnd : Bağlı, ait. (6433, 6436)

bẹtẹr : Daha kötü, daha fena. (6141)

bi-vefa : Vefasız. (716, 1511)

biyaban: Çöl, sahra. (6156, 6572)

can : Ruh, arayış. (336, 991, 1395, 1423, 1520, 1521, 1522, 1524, 1525, 1728, 1733, 1768, 1861, 1912, 1919, 1929, 2163, 2281, 2404, 2406, 2465, 2743, 2746, 2831, 2840, 2909, 2921, 2931, 2942, 2960, 2980, 2999, 3059, 3325, 3458, 3758, 3781, 3987, 4211, 4270, 4989, 5056, 5260, 5321, 5383, 5422, 5570, 5842, 5978, 6065, 6100, 6105, 6290, 6296, 6302, 6525, 6537, 6574, 6623)

cịhan : Alem, kainat. (88 279 290)

çare : İlaç, deva, tedbir. (1183, 1189, 1633, 5512, 1182)

daru : İlaç, deva. (5244)

diriġa : Yazık, eyvahlar olsun. (1574, 1613, 2173, 6238, 6415)

dost : Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen kimse. (4201, 6580, 6274, C81, B21, 4190)

dụşman: Düşman, hasım. (3398, 3399, 3418, 3421, 4190, 4274, 3401, 4191)

dürud : Dua, medih. (A4, B7)

düşman: Düşman, hasım. (B45, 119, 944, 1037, 2330, 5800)

efrasiyab: Türklerin “Alp Er Tunga” dedikleri milli ve efsanevi kahraman. (280)

ẹgẹr : Eğer, şayet. (987, 1189, 3778, 3825, 6149)

ẹndam : Beden, vücut, boy. (2795, 2797, 1890)

ẹrġuvan: Çiçeği. (6529)

fẹridun: Bir fars padişahının adı. Eşi olmayan, tek. (241)

fẹrịşte : Melek. (2228, 2748, 5268, 5451, 6426, 6428)

füsus : Hayf, yazık. (1464)

gẹvhẹr : Cevher. (3438, 5362, 6584, 5364)

gühẹr : Cevher. (5364)

gür : Mezar, makber. (1405, 6298, 6299, 1516, 1390, 5412)

güvarịş: Hazma yardımı olan şeyler. (2887)

ḫạzan : Güz mevsimi. (6531)

hẹm : Bir de, ve. (B9, C61, 56, 59, 78, 113, 125, 141, 149, 205, 217, 294, 295, 314, 326, 330, 387, 390, 391, 407, 420, 446, 459, 463, 470, 548, 582, 605, 609, 694, 712, 744, 749, 751, 837, 1016, 1039, 1041, 1192, 1281, 1368, 1492, 1533, 1544, 1559, 1564, 1571, 1619, 1626, 1643, 1645, 1664, 1679, 1689, 1696, 1704, 1772, 1852, 1857, 1866, 1925, 1926, 1940, 1947, 1950, 1951, 1954, 1964, 1965, 2000, 2053, 2073, 2090, 2124, 2127, 2132, 2168, 2169, 2186, 2188, 2198, 2199, 2208, 2235, 2240, 2258, 2259, 2262, 2267, 2272, 2282, 2315, 2316, 2317, 2328, 2339, 2343, 2353, 2372, 2384, 2433, 2441, 2458, 2469, 2474, 2480, 2490, 2519, 2531, 2552, 2563, 2564, 2601, 2607, 2621, 2631, 2632, 2657, 2660, 2663, 2665, 2714, 2716, 2721, 2750, 2752, 2761, 2762, 2764, 2774, 2843, 2859, 2868, 2895, 3896, 2941, 2944,

2961, 3027, 3070, 3121, 3124, 3170, 3335, 3410, 3465, 3468, 3510, 3563, 3583, 3600, 3665, 3678, 3712, 3716, 3726, 3743, 3762, 3910, 3923, 3998, 4001, 4010, 4038, 4043, 4182, 4296, 4305, 4401, 4421, 4441, 4442, 4444, 4461, 4469, 4476, 4506, 4597, 4687, 4760, 4841, 4852, 4872, 4904, 4923, 4967, 4968, 5000, 5186, 5333, 5455, 5518, 5526, 5602, 5626, 5635, 5741, 5758, 5815, 5853, 5871, 5880, 5913, 5932, 5957, 6033, 6237, 6248, 6262, 6263, 6297, 6324, 6338, 6355, 6361, 6498, 6620, 6621)

hẹrgịz : Asla, hiçbir zaman. (A12, B5, 1065, 4409, 5414)

hiç : Olumsuz yargılı cümlelerde fiilin anlamını pekiştiren bir söz. (B15, 203, 625, 1863, 5415, 6217)

hịndi : Hintli. (94)

hịndu : Hintli, Hindistan'ın Mecusi halkından olan kimse. (5000)

ḫịrẹd : Akıl, fikir. (B66, 6132, B70)

ḫon -salar: Sofra kuran. (C40)

ḫoș : Güzel. (589)

hüner : Beceri isteyen ustalık, beceriklilik. (B54)

İran : İran. (A18, B30)

kaġạẕ : Kağıt. (1342, 3187) bkz. kaġıd (3714, 3896)

kalbüd : Kalıp, vücut. (1521, 1525)

kan : Maden. (5357)

ḳạnd : Şeker. (5154, 6314)

kenç : Hazine. (1420, 2056, 6551)

lẹvh : Levha. (2227)

maye : Sermaye. (1818)

mẹgẹr : Bilinmeyen, farkında olunmayan bir durum için kullanılan bir söz, meğerse, oysa, oysaki. (969, 1183, 1314, 1325, 1825, 1999, 2492, 3026, 3593, 3678, 4086, 4117, 4340, 4494, 4700, 4777, 5089, 5094, 5217, 5390, 6268)

mina : Lacivert. (4960)

nạmaz : İslamın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salat. (3227, 3239,

3242, 3243, 3285, 3287, 3954, 4962, 4969, 5671, 5829, 6222, 6454, 6456, 4887, 4894, 5681, 6210)

nẹrd : Tavla. (2634)

nik : İyi, güzel. (B64)

nịşan : İşaret, belirti. (702, 1522, 1693, 1648)

nuş : Şerbet. (4801)

padịşah: Osmanlı Devleti'nde devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan. (A2, A13, A27)

pak : Temiz. (6436)

pẹlid : Pis, mundar. (6514)

pẹnd : Öğüt, nasihat. (C51, C68, C75, C82, 187, 1448, 5154, 5158, 6314, 6315, 6432, 6318, 1566, 5154, 1568, 6316)

pẹndname: Öğüt kitabı, pendname. (A18)

pẹrhiz : Perhiz. (A20)

pẹri : Peri. (4716)

pişe : Sanat, meslek. (6018)

ray-ị hịndi: Bir kuş adı. (94)

rẹva : Layık, uygun, yakışır, yerinde, uygun. (3755, 5879)

rẹvan : Giden. (290, 3781, 6296, 6302, 6550)

ruza : Oruç. (3227, 3242, 3243, 6456)

ruzi : Rızk, nasip. (1108, 6604)

sạray : Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı. (1418, 1444, 4834)

sịpas : Şükür. (A1)

ṣ ur-i'ịbri: Mezamir. (78, 5677)

şahname: Hükümdarların niteliklerini, üstün başarılarını anlatan, mesnevi biçiminde yazılmış manzume. (A18, B30)

şạṭ rạnc : İki kişi arasında altmış dört kareli bir tahta üzerinde değerleri ve adları değişik siyah ve beyaz on altışar taşla oynanan bir oyun. (2634)

şatu : Merdiven. (6033, 6052, 6043, 6041, 6053)

şẹkẹr : Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, havuç, mısır, buğday vb. bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, birleşiminde karbon, oksijen ve hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen, mayalanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adı.(772, 789, 812, 813, 2198, 2665, 3612, 5154, 6129, 6314, 2070, 2475, 3913, 4768, 1515, 3614)

şire : Şıra, henüz mayalanmamış üzüm suyu. (2550)

tạẖ t : Taht. (92, 5805)

tazı : Arap atı. (5369, 5803, 5809)

tẹn : Vücut. (B43, 52, 2529, 2728, 6267, 394, 3932, 1524, 5793, 1861)

tẹrẹngbin: Kudret helvası. (6010)

tejik : Tacik, Fars (3265, 280, 282, B73)

ṭuṭ ı : Papağan. (3361)

ya : Veya. (A13, B37, 116, 120, 140, 250, 524, 651, 809, 817, 831, 850, 912, 1064, 1176, 1196, 1320, 1486, 1540, 1583, 1584, 1768, 1778, 1824, 1825, 1868, 1923, 2055, 2070, 2278, 2297, 2344, 2383, 2493, 2495, 2496, 2564, 2581, 2654, 2675, 2726, 2734, 2887, 2887, 2888, 2889, 2904, 2931, 3098, 3100, 3156, 3158, 3213, 3238, 3355, 3363, 3534, 3546, 3609, 3611, 3612, 3623, 3664, 3717, 3726, 3748, 3762, 3768, 3784, 3793, 3818, 4008, 4059, 4092, 4113, 4139, 4143, 4148, 4183, 4215, 4259, 4265, 4340, 4342, 4343, 4351, 4380, 4442, 4446, 4458, 4472, 4478, 4542, 4544, 4546, 4575, 4576, 4577, 4580, 4585, 4586, 4649, 4676, 4726, 4746, 4747, 4761, 4838, 4855, 4938, 4951, 4987, 5110, 5187, 5245, 5271, 5371, 5372, 5374, 5375, 5376, 5377, 5433, 5459, 5549, 5604, 5638, 5750, 5751, 5770, 5883, 5898, 5971, 6009, 6011, 6013, 6025, 6141, 6172, 6205, 6206, 6236, 6295, 6310, 6405, 6502, 6547, 6549, 6550, 6551, 6563, 6572, 6580, 6588, 6589, 6590, 6611, 6644)

yad : Anma, hatırlama. (A31, 3349, 4762, 6136, 6171, 6189, 4793)

zẹngi : Zenci. (3286, 3948, 4886, 4961, 6215)

zịndan : Tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer. (893)

zülf : Saç. (3284)

4.1.1.3. Sanskritçeden Alıntı Sözler

Kutadgu Bilig’de geçen Sanskritçeden alıntı sözlerin dökümü şu şekildedir:

mạṭ rıdus Bir ilaç türü. (1064)

cūrṇa : Müshil ilacı. (1064)

4.1.1.4. Arapça ve Farsça Asıllı Kelimelerin Birleşmesiyle Oluşan Alıntı Sözler

cülab : Gülsuyu. (1060, 2904, 4656)

cülengbin : Bir çeşit şerbet. (Bal, gül suyu) (2904, 4656)

müsülman: (Arapça “müslüm” kelimesi ile Arapça “man” kelimesinin birleşmesinden ortaya çıkan “Müsülman” kelimesinde ü ve l ünsüzleri yer değiştirmiştir. Ünsüz göçüşmesi adı verilen bu ses olayı ile kelime Türkçeye “Müsülman” şeklinde geçmiştir.) Müslüman, İslam dinine mensub olan kimse. (3250, 3503, 3929, 4809, 4991, 5490, 6440, 6481, 6482, 5489)

şẹrabdar: Saki. (C41)

4.1.3. Yapım Eki Alarak Türkçeleşmiş Alıntı Sözler

‘acịzlık: Beceriksizlik, güçsüzlük. (391)

ajunluk: Dünyalık. (4853, 4878, 5603)

‘ạrạbça: Arapça. (B73)

ġaziliḳ : Gazi olma durumu. (3982)

ḥ acịblıḳ : Haciplik. (2484, 2492)

müslümanlık: Hz. Muhammed'in yaydığı İslam dini, İslam, İslamlık, İslamiyet (5488)

sẹlamẹtliḳ : Selamette olma. (5059)

tejikçe: Farsça. (B73)

vẹzirliḳ : Vezir olma durumu, vezaret. (B69, 1036, 2238, 4140)

4.1.4. Çoğul Halde Kullanılan Alıntı Sözler

ạḥ lam (a.i.) : Rüyalar. (6015)

aṣḥ ab (a.i.) : Sahipler. (6551)

ayat (a.i.) : Alametler. (4370)

ạżġaş (a.i.) : Karışık rüyalar. (6015)

ẹmarẹt (a.i.) : Emirlik. (B36)

ẹmsal (a.i.) : Meseller, sözler. (A8)

ẹsbab (a.i.) : Sebepler. (B36)

ẹş‘ar (a.i.) : Şiirler. (A8)

fạżayịl (a.i.) : Faziletler. (B55)

ḥụkẹma (a.i.) : Hâkimler. (A16, A8)

ḫạlayıḳ (a.i.) : Yaratılmış olanlar, mahlûklar. (B3, B8, 3, 16, 129, 1022)

ḳılam (a.i.) : Kalemler. (293)

küsür (a.i.) : Kesirler. (4379)

müluk (a.i.) : Hükümdarlar. (B28)

mẹmalịk (a.i.) : Memleketler. (B28)

nụḳ ụl (a.i.) : Nakiller. (4660)

nücum (a.i.) : Yıldızlar, yıldız ilmi. (2632)

sạḫ abe(a.i.) : Sahabeler. (A6)

ümẹra (a.i.) : Emirler, beyler. (B29)

4.1.2. ANLAM ALANLARINA GÖRE ALINTI SÖZLER

Alıntı sözleri incelerken, kökenlerinin olduğu kadar anlamlarının da önem taşıdığını düşünerek, Kutadgu Bilig'deki alıntı sözleri anlam alanlarına göre de tasnif ettik. "Dil, bir ucu sesbilim, bir ucu da anlam bilim olan geniş bir tayftır. Bir yanda sesler ya da isaretler, bir yanda ise bu ses ve isaretlere yüklenmis olan anlam vardır."[31] Bundan dolayı eserdeki alıntı sözleri incelerken sözlere yüklenmiş anlamları da inceledik ve çeşitli anlam alanları oluşturarak sözleri bu anlam alanları altında gruplandırdık.

Bilindiği gibi anlam alanı, "zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar olusturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alanlardır."[32] Biz de alıntı sözleri 11 ayrı anlam alanında topladık, bunlar; devlet, insan, yiyecek-içecek ve eşyalarla ilgili olan alıntılar, ilim başlığı altında din, tıp, dil ve ilimle ilgili diğer alıntılar, edebiyatla ilgili alıntılar, tabiatla ve hayvanlarla ilgili alıntılar, ruh hali ile ilgili alıntılar, gerçeklik ifade eden, belirsizlik, zaman ifade eden alıntılar. Geriye kalan alıntıları da "Diğer Alıntılar" başlığı altında topladık.

Alıntılanmış bazı sözcüklerin anlamlarını koruduğunu bazı sözcüklerin ise anlam genişlemesine ya da daralmasına uğradığını görüyoruz.

> "Bazı nedenlerle kelimeler bir dilden diger dillere aktarılırken anlam aktarımlarında esdegerlilik söz konusu olmamaktadır. Kelimenin belki bir anlamı aktarılabilse de, o kelimenin kavramsal alanına giren tüm anlamları aktarmak mümkün degildir. Diger yandan hedef dilde kullanılan kelimenin de farklı anlam alanlarının olabilecegi unutulmamalıdır."[33]

Çalışmada her bir kelimenin alıntılandığı dildeki anlamı ile birlikte metinde kullanıldığı anlamı da belirtilmiştir.

4.1.2.1. İlimle İlgili Alıntı Sözler

'ạdẹd: (a.i.) عَدَّدَ Sayı, adet.

---

[31] Sakallı Tuna. (2001) *Anlam ve Dil.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 19.

[32] Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlügü*, TDK , Ankara 1992.

[33] Riazi, Abdolmehdi. (2002)"The Invisible in Translation: The Role of Text Structure", *The First International Conference on Language, Literature, and Translation in the Third Millennium*, Bahrain University, March 16-18,

"'ạdẹd" kelimesi eserde "aded cezri-sayı kökü" olarak iki yerde geçmiştir.

2633 bir erse sakış yime hendese
aded cezri kılsa misahat basa

Hesaba, bir de hendeseye vakıf olmalı;
Cezir ile mesaha ilmini de bilmeli

ahlam: (a.i.) احلام Rüyalar.

6015 Takı biri azgaş-u **ahlam** bolur
Bu tüşke yörüg yok ay kılkı unur

Bir de bir tür karışık düşler vardır,
Ey kudretli, bu düşlere yorum yoktur.

Arapçadan alıntı "ahlam" kelimesi beyitte isim olarak kullanılmıştır. "helim" kelimesinin çoğul halidir.

ajun: (f.i.) اجون Dünya.

63 toġardın ese keldi öngdün yili
ajun itgüke açtı uştmah yolı

doğudan bahar yeli eserek geldi;
dünyayı süslemek için cennet yolunu açtı.

'**alẹm:** (a.i.) عَالَم Kâinat, evren.

2227 törütmezde aşnu bayat bu '**alẹm**
törütti yorıttı bu lẹvh-ụ ḳ ạlẹm

Tanrı bu alemi yaratmadan önce
Levh ile kalemi yaratır.

‘alịm: (a.i.) عالم Bilge

4346 yoḳ erse ajunda bu ‘ **alịm** bügü
tikip önmegey erdi yirde yigü

Dünyada bu alim ve hakimler olmasaydı
ekilmiş olsa bile yerden yiyecek çıkmazda

‘ạrş: (a.i.) عرش Göğün en yüksek tabakası.

24 eḍiz ‘ **ạrşta** altın sẹraḳ a tegi
Tözü barça mungluġ sanga ay i ḍi

yüksekteki arştan alttaki toprağa kadar
bütün her şey sana muhtaçtır ey rabbim!

ạżġaş: (a.i.) اضغاث Karışık rüyalar.

6015 taḳı biri **ạżġa-**u ahlam bolur
bu tüşke yörüg yoḳ ay ḳ ılḳ ı unur

Bir de bir türk karmaşık düşler vardır
Ey kudretli! Bu düşlere yorum yoktur

ayat: (a.i.) اية Alametler.

4370 bu tüş ‘ịlmi körgil bağırsaḳ bayat
ḳulı eḍ güsin ḳ oldı birdi **ayat**

Bu diş ilmine bak, merhametli Tanrı!
Kulunun iyiliğini arzuladı ve ona düşte alametler gösterdi.

cẹbịr: (a.i.) جَبْر cebir, artı ve eksi gerçek sayılarla, bunların yerini tutan harfler yardımıyla nicelikler arasında genel bağlantılar kuran matematik kolu

4382 taḳı ḳ olsa **cẹbr**-ü muḳ abẹl oḳ ı
yime oḳlidis ḳ apġı yetrü toḳ ı

Daha da istersen cebir ve mukabele oku;
Bir de Oklidis'İn kapısı'nı da iyice çal.

"cebir" kelimesinin, Türkiye Türkçesinde iki karşılığı vardır. Yukarıda belirtilen anlamın yanı sıra, "zor" anlamı da vardır ve kullanılmaktadır. Fakat eserde tek anlamda kullanılmıştır.

cẹm': (a.i.) جمع Toplama, biriktirme.

4381 yana **cẹm'**-u tẹfriḳ mịsaḥ ạtḳ a öt
yiti ḳat fẹlẹkni yatur yamça tut

sonra cemi tefrik ve mesahaya geç;
yedi kat feleği bir çöp parçasıymış gibi avucunda tut

cẹẕ r: (a.i.) جذر Kök asıl.

2633 bilir erse saḳıṣ yime hẹndẹse
'ạdẹd **cẹẕ ri** ḳılsa mịsaḥ ạt basa

Hesaba, bir de hendeseye vakıf olmalı,
Cezir ile mesaha ilmini de bilmeli

fal: (a.i.) فَأْل İyi talih, baht, hayra yorulan.

2468 ḳupa körklügüg kör ḳ ılın özke **fal**
işing eḍgü bolġay ḳ amuġ sözni üz

Kumral güzeline bak ve onu kendine uğur tut
İşin iyi olur başka sözü bırak

fẹylẹsuf: (a.i.) فيلسوف Felsefe ile uğraşan.

3076 ajun **fẹylẹsufı** nengi bolmasa
neçe tıldam erse kişedi tilig

dünya feylesofu ne kadar güzel söz söylerse
söylesin, serveti yoksa dili köstekli̇dir.

ḥịkmẹt : (a.i.) حِكْمَة Tanrı'nın insanlarca anlaşılamayan amacı.

1198 ḥạkimlerke **ḥịkmẹt** asıġ ḳılmadı
bügülerke bilgi elig tutmadı

Hâkimlere hikmetleri fayda etmedi;
Bilginlere bilgileri yardım etmedi.

hẹndẹse: (a.i.) هندسة Geometri.

2633 bir erse sakış yime **hẹndẹse**
aded cezri kılsa misahat basa

Hesaba, bir de hendeseye vakıf olmalı;
Cezir ile mesaha ilmini de bilmeli

ḫụccẹt: (a.i.) حجت Delil.

2129 bu sözke yanutı bu bẹyt ol tanuḳ
tanuḳ ḳ ayda bolsa bu **ḥụccẹt** anuḳ

Şu beyitler bu söze yanıt ve tanıktır;
Tanık neredeyse, huccet de oradadır.

'ịlịm: (a.i.) علم Bilme, biliş.

4341 taḳı bir ḳ utu bilge 'alịmler ol
Olar **'ịlmi** ẖạlḳ ḳ a yaruttaçı yol

Diğer bir zümre de bilge âlimlerdir.
Onların ilmi halkın yolunu aydınlatır.

ḳısmẹt : (a.i.) قِسْمَة Tanrı'nın her kişiye uygun gördüğü yaşama durumu, nasip. Eserdeki anlamı "bölme" dir.

4379 oḳı ż ạrb-u **ḳısmẹt** tükel bil küsür
tükelke tükel ịmtịḥ an ol yetür

Çarpmayı ve bölmeyi oku, bütün kesirleri iyice öğren;
Bu kamil insan için mükemmel bir imtihandır, bunu yap.

kimya':(a.i.) كِيمْيَاء Maddelerin temel yapılarını, birleşimlerini, dönüşümlerini, çözümleme, birleşim ve üretim yöntemlerini inceleyen bilim.

310 bilig **kimya'** teg ol neng irklü turur
uḳuş ordusı ol neng üglü turur

bilgi kimya gibidir, eşya onun etrafında toplanır.
Akıl onun sarayıdır, bilgi içinde eşya yığılır.

küsür: (a.i.) كسور Kesirler.

4379 oḳı żạrb -u ḳısmẹt tükel bil **küsür**
tükelke tükel ịmtịḥ an ol yetür

Çarpmayı ve bölmeyi oku, bütün kesirleri iyice öğren;
Bu kamil insan için mükemmel bir imtihandır, bunu yap.

lẹvḥ: (a.i.) لوح Yassı, düz üzerine bir şeyler yazılabilen nese.

2227 törütmezde aşnu bayat bu ‘alẹm
törütti yorıttı bu **lẹvh**-ụ ḳ ạlẹm

Tanrı bu âlemi yaratmadan önce
Levh ile kalemi yaratır.

mụnaẓ ạra: (a.i.) مناظرة Bir konu üzerinde, belli kural ve yöntemlere uyularak yapılan tartışma.

C53 ögdülmiş oḍġurmış birle ikinç **mụnaẓ ạra** ḳılmışın ayur

Öğdülmiş’in odgurmuş ile ikinci defa münazara edişini anlatır.

mịsaḥ at: (a.i) مِسَاحَة Mesaha ilmi, ölçüm.

2633 bilir erse saḳış yime hẹndẹse
‘ạdẹd cẹẕ ri ḳ ılsa **mịsaḥ at** basa

Hesaba bir de hendeseye vakıf olmalı;
Cezir ile mesaha ilmini de bilmeli

mụ‘ạbbịr: (a.i.) معبر Rüya tabircisi.

6020 negü tir eşitgil **mụ‘ạbbịr** ḥạkim
ayıtğu kerek er tüşer erse kim

düş yorumlayan hakim ne der, dinle;
düşü kim görmüşse, yorumunu da o sormalı

mụ‘ạzzịm: (a.i.) معزم Büyücü.

4364 otaçı unamaz **mụ‘ạzzịm** sözin
mụ‘ ạzzịm otaçıḳ a evrer yüzin

otacı efsuncunun sözünü beğenmez;
efsuncu da otacıya değer vermez.

mụḥ tẹsịb: (a.i.) محتسب Matematikçi.

5588 yana elgi küçlüg bolur **mụḥ tẹsịb**
isizlerni yığsu cẹma‘ạt kezip

Muhtesibin de elinde yetki olmalıdır;
o da cemaati dolaşark kötüşükleri engellesin.

Eserin dizin kısmında kelime "matematikçi" olarak açıklanmıştır. Fakat kalimenin geçtiği beyitlerde kelimenin alıntılandığı dildeki anlamı "İslam şehirlerinde çarşı ve pazar esnafını din kurallarına göre denetleyen görevli, belediye memur" kastedilmektedir.

mụḳ abẹl: (a.i.) مقابلة Cebir.

4382 taḳı ḳ olsa cẹbr -ü **mụḳ abẹl** oḳı
yime oḳlidis ḳ apġı yetrü toḳ ı

Daha da istersen cebir ve mukabele oku;
Bir de Oklidis'İn kapısı'nı da iyice çal.

Eserin dizin kısmında kelime "cebir" şeklinde açıklanmıştır. Ama asıl anlamı "karşılaştırma"dır ve beyitte de karşılaştırma anlamında kullanılmaktadır. Günümüzde çok kullanılmamakla beraber "karşılık verme, karşılama, karşılık" anlamlarında kullanılmaktadır.

münẹccịm: (a.i.) منجم Yıldız falcısı.

C58 ‘ilim adamları birl ekatılmakın ayur yime otaçılar mụ‘ạzzimler
mụ‘ạbbirler **müneccimler** şa‘rler tarığçılar igdişçiler uzlar çığaylar
birle katılmak negü teg kerekin kerekmezin ayur

bilim adamları, otacılar, efsuncular, düş yorumcuları, müneccimle şairler, çiftçiler, hayvan yetiştiricileri, zanaat erbabı ve yoksullar ile nasıl ilişki kurulacağını anlatır.

mülk: (a.i.) ملك Memleket, ev, dükkân, arazi vb. taşınmaz mal.

B40 yana berk bu **mülkni** tutuġlı kişi
Yaraġlıġ erenke buyurdı işi

Memleketi kuvvetle elinde tutan kişi,
İşini ehliyetli kişilere gördürmüştür.

nẹrd: (f.i.) نرد Tavla.

2634 yana **nẹrd**-ü şạṭ rạnç bilir erse kẹd
ḥạrifleri andın ulır erse kẹd

bundan başka çok iyi tavla ve satranç
bilmeli, rakiplerini iyice sıkıştırmalı

sẹrṭ an: (a.i.) سرطان Seretan burcu, Yengeç burcu.

744 bu ay bụrcı **sẹrtạn** bu ev evrilür
evi evrilür hẹm özi çevrilür

Ayın burcu seretandır, bu ev döner;
Evi dönünce kendisi de döner.

tạnsịf: (a.i.) تنصف Tasnif, yarı yarıya bölme.

A13 ya tạż’if ya **tạnṣ if** özüng yetrü bil
ḳalı bilding erse ‘ạdẹd cẹẕ ri ḳ ıl

sen tazif ve tasnifi iyice öğren;

bunları öğrendikten sonra, aded cezrini ele al.

tạż'if: (a.i.) تضعيف İki kat etme.

4380 ya tạż'if ya **tạṣ nif** özüng yetrü bil
ḳalı bilding erse ʻạdẹd cẹẕ ri ḳ ıl

sen tazif ve tasnifi iyice öğren;
bunları öğrendikten sonra, aded cezrini ele al.

tạmam: (a.i.) تمام Tamam bkz. Temam.

225 ilig aydı barġıl meningdin sẹlam
tegürgil angar sen ay bilgi **tạmam**

Hükümdar dediki; git, ona benden
de selam götür, ey bilgisi kamil insan.

nücum: (a.i.) نجوم Yıldız ilmi, Yıldızlar.

2632 **nücum** bilse ṭıb hẹm yora bilse tüş
anıng yormışı teg sözi kelse tuş

Yıldızları bilmeli ve tıptan anlamalı;
düş yormasını bilmeli ve sözü yorduğu gibi çıkmalı.

żạrb: (a.i.) ضرب Vurma, darb, çarpma.

4379 oḳı **żạrb**-u ḳısmẹt tükel bil küsür
tükelke tükel ịmtịḥ an ol yetür

Çarpmayı ve bölmeyi oku, bütün kesirleri iyice öğren;
Bu kamil insan için mükemmel bir imtihandır, bunu yap.

4.1.2.1.1. Din İlmi İle İlgili Alıntı Sözler

'abịd: (a.sf.) عابد İbadet eden, tapan tapınan.

"Abede" fiilinden türetilmiş bir ism-i faildir. Daha Hz. Muhammed (s.a.v.) hayattayken "Allah'a kulluk eden"[34] anlamıyla kullanılmaya başlayan kelime daha sonra Osmanlıcada; "İbadet eden, mü'min, zaid"[35] anlamlarıyla kullanılmıştır. Osmanlı'da bu sözcüğün ; "Zaid, kaba ve sofu"[36] anlamlarında kullanıldığı olmuştur.

6385 Anın kaçtı zahid ogul kız kodup
Munın kodtı **abid** tapugka udup

Zahit bundan dolayı çoluk çocuğunu bırakıp kaçtı
Abid onun için dünyayı bırakıp kendini ibadete verdi.

aḍ ina: (f.i.) اذينة İran'da konuşulan Farsçada Cuma gününe verilen ad "Yevm-ül Azine" dir. "Azine" Türkiye Türkçesinde bazen (z) harfiyle bazen de (d) harfiyle "Adine"olarak yazılmaktadır.

3239 cemaat bile kıl fariza namaz
çıgaylar hacı kıl **aḍina** namaz

Farz namazlarını cemaat ile kıl,
Fakirlerin haccı olan Cuma namazlarını kıl.

aṣḥ ab : (a.i.) اصحاب Sahipler.

6551 ya kençim tükel boldı ḳarun nengi teg
ya **aṣḥ ab** -ı rẹs teg temür kẹnd toḳ ıttım

Ya da hazinem Karun'unki gibi doldu taştı
Veya Eshab-ı Res gibi demirden kale yaptırdım

---

[34] Yeğin, Abullah. (1992) *Yeni Lugat*. İstanbul, s. 562

[35] Yeğin, Abullah. Age. s. 562

[36] Pala, İskender. (1995) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü.* Ankara, s.14

‘aḳibeṭ : (a.i.) عاقبة Bir iş veya durumun sonu, sonuç, son.

357 anıngda basası bu oḍġurmış ol

munı ‘**aḳibeṭ** tip özüm yörmiş ol

Ondan sonrakisi Odgurmış’tır;

Onu ben akibet olarak aldım.

‘ạlẹvi: (a.ö.i.) عَلَوِي Hz. Ali’ye bağlı olan kimse.

C57 ‘**ạlẹviler** birle neteg ḳatılġusın ayur

Ali evladı ile nasıl ilişki kurulacağını anlatır.

‘**ạli:** (a.ö.i.) علي Hz. Ali, Ali bin ebu Talip.

57 **ali** erdi munda basaḳı talu

Kür ersig yüreklig mengesi tolu

Ondan sonra, seçkin, cesur

yiğit, kahraman ve akıllı Ali vardı

‘ạtiḳ : (a.sf.) عتيق Eski, kadim, Sahabenin en eskisi olan Hz. Ebu Bekir’in lakabı.

51 **‘ạtiḳ** erdi aşnu ḳamuġda oza

bayatḳa bütügli köngül til üze

Başta, herkesten önce, Tanrıya inanmış,

Gönlü ve dili dürüst (sıdık) olan Ebü Bekir Gelir

‘**ạẕ ab:** (a.i.) عذاب İşkence.

3650 **‘ạẕ abı** telim erse rạḥ met öküş

yazuḳluġ üçün boldı rạḥ met ḳ üsüş

Azabı çoksa rahmeti de boldur
Günahkâr için rahmet aziz bir şeydir

‘ạziz: (a.sf.) عزيز Kıymetli.

1247 **‘ạziz** ol ‘ạziz kim ‘ạzizlarḳ a ‘ị z
Anıngdın tegir ‘ị z ‘ạziz emdi ḳ ız

Gerçek aziz, o azizdir ki, azizlere izzet ondan gelir
İzzet ve aziz şimdi nadirdir.

bạẖ ị l: (a.sf.) بخيل Hasis.

Metinde bạẖ ị l kol- (helalleşmek) anlamındadır.

1518 **bạẖ ị l** ḳoldı barça ḳ adaṣlarḳ a ol
tiler boldı canı yaşıl kökke yol

Bütün akrabalarıyla helalleşti
Canı mavi ğöğe doğru yol almak istedi.

bạẖ t: (a.i.) بخت Talih.

92 olu birdi evren ilig birdi tạẖ t
tuta birsü tengri bu tạẖ t birle **bạẖ t**

Devran sana beylik ve taht verdi;
Tanrı bu taht ile bahtını daim etsin

bẹḳ a: (a.i.) بقا “Bekiye” fiilinden türetilmiş bir mastardır. “Bekiye” fiili; “Bir yerde uzun süre kalma, aynı hal üzerinde kalma.”[37] Anlamlarına gelmektedir. Beka kelimesi de Arapçada, “evvel ki hal üzerinde kalmak,

[37] Ferit Devellioğlu, (2005) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat. Aydın kitapevi Ankara, s. 76

fenanın (yokluk) zıddı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde bu sözcük; “kalıcılığı” anlatmak için kullanılır.

397 ḳamuġ mü’ mịnıġ sen tözü yarlıḳ a
yarınḳı **bẹḳ adın** bu kün ḳıl lịḳ a

Sen bütün müminlerin hepsinin günahlarını bağışla;
Yarınki beka âleminden yüzünü bana bugün göster

bẹyt: (a.i.) بيت Ev, metinde; Hz. Muhammed’in yakınları anlamında “ehl-i beyt” şeklinde kullanılmıştır.

4339 bunlar ẹhl-i **bẹyt** ol ḥạbibḳ a ḳ adaṣ
ḥạbib savçı ḥ ạḳ ḳ ı üçün sev adaṣ

Bunlar Ehl-i beyttir, Peygamberin uruğudur;
Ey kardeş! Sen de onları, sevgili Peygamber hakkı için sev.

cẹllẹ: (a.i.) جلة Aziz olan.

A1 ḥạmd – u sịpas –ü mịnnẹt vẹ öküş ögdi tengri ‘ạzzẹ vẹ **cẹllẹḳ a** kim

Hamd, şükür, minnet ve sonsuz övgü o ululuk sahibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye özgüdür.

cẹma‘at: (a.i.) جَمَاعَة İnsan topluluğu.

3239 **cẹma‘at** bile kıl fariza namaz
çıgaylar hacı kıl adina namaz

Farz namazlarını cemaat ile kıl,
Fakirlerin haccı olan Cuma namazlarını kıl.

din: (a.i.) دين Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum.

59 bular erdi **din** hẹm şẹri'ạt köki
Bular yüḍti kafịr münafịk yüki

Bunlar din ve şeriatın temeliydi; bunlar
Kafirler ile münafıklardan gelen eziyetlere katlandılar

dụ'a: (a.i.) دُعَاء Niyaz, dua, Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin.

459 **dụ'a** arttı ilde kör eḍgü atı
beḍüdi küninge atı hẹm ḳ urı

Bak, memlekette ona dua edenler çoğaldı, iyi nam kazandı
Adı ve mutluluğu günden düne büyüdü

dürûd: (f.i.) درود Dua, medih, övgü.

A4 yẹf'ạlü'llahü ma yẹşa' vẹ yạḥ kümü ma yürid taḳ ı sansız sẹlam-ü **dürûd** yẹf'ạlü'llahü ma yẹşa' vẹ yạḥ kümü ma yürid.

yẹf'ạlü'llahü ma yẹşa' vẹ yạḥ kümü ma yürid taḳı sansız sẹlam -ü dürûd yẹf'ạlü'llahü ma yẹşa' vẹ yạḥ kümü ma yürid. Yine insanların

ẹbdal: (a.i.) ابدال Derviş.

3563 bẹdẹl ḳ ıldı **ẹbdal** nengin hẹm malın
baḳıp ḳ oḍ tı zahịd bu dünya ulın

Tarikat ehli malını mülkünü hakka verdi;
Zahit, esassız olduğunu anlayarak bu dünyayı terk etti.

ẹcẹl: (a.i.) اَجَل Muayyen vade.

1153 sanga tapnur erdi mening bu özüm
munuḳı **ẹcẹl** tuttı kesti sözüm

sana bütün bu varlığım ile tapınıyorum
ama işte ecel geldi kesti sözümü

ẹhl: (a.i.) اهل Halk, sahip.

4339 bular **ẹhl-i** bẹyt ol ḥạbibḳ a
ḥạbib savçı ḥ ạḳ ḳ ı üçün sev adaṣ

bunlar ehl-i beyttir, peygamberin uruğudur;
ey kardeş, sen de onları, sevgili Peygamber hakkı için sev

ẹmr: (a.i.) أمْر Buyurma.

6472 ḳanı **ẹmr**-ü mạ'ruf ḳ ılıġlı kiṣi
ḳanı nẹhy -ü münkẹr tıḍ ıġlı kiṣi

Marufu emreden kim?
Münkeri nehyeden kim?

fani: (a.i.) فانى Zeval ve fena bulan, ölümlü.

C50 ögdülmiş ọḍġurmıṣḳ a **fani** dünya birle bḳi 'ụḳ bi ḳ azġanġusın ayur

Öğdülmiş Odgurmış'a bu fani dünya aracılığıyla ebedi ahiretin
kazanılışını anlatır.

fạriża: (a.i.) فريضه Farz, lazım.

3239 cemaat bile kıl **fariza** namaz

çıgaylar hacı kıl adina namaz

Farz namazlarını cemaat ile kıl,
Fakirlerin haccı olan Cuma namazlarını kıl.

faruḳ : (a.i.) فاروق Haklıyı haksızdan ayırmakta pek mahir olan kişi, Hz. Ömer'in lakabı.

53 basa **faruḳ** erdi kişi öḏrümi
Tili köngli bir teg buḏun köḏ rümi

Sonra kişilerin şekçini, halk içinde mümtazı,
Dili ve gönülü bir olan Ömer vardı.

fasiḳ : (a.sf.) فاسق Sapkın, günah işleyen.

1334 bor içme fẹsadḳ a ḳ atılma yıra
ziṇa ḳ ılma **fasịḳ** atanma ḳara

Şarap içme, fesada karışma, ırak dur.
Zina yapma, fisk ve fucur ile kara yüzlü olma.

fẹna: (a.i.) فنا Yok olma, zeval bulma.

3190 öküş ögdi artuḳ telim ming sẹna
ḳılur men bayatḳ a angar yoḳ **fẹna**

Tanrıya pek çok hamd ve binlerce sena
Ederim, onun için fanilik yoktur

fẹrịşte: (f.i.) فرشته Melek.

2228 **fẹrịşte** bitir ḳul negü ḳ ılmışın
iḍi ötrü aydur yarın ol işin

kulun neler yaptığını melek yazar
sonra Tanrı yarın o işi sorar

fẹsad: (a.i.) فساد Bozukluk.

2091 bor içmez kerek beg **fẹsad** ḳılmasa
Bu iki ḳılıḳ tın ḳ açar ḳ ut basa

Bey içki içmemeli fesatlık yapmamalı
Bu iki hareket yüzünden sonunda ikbal elden gider

fịsḳ : (a.i.) فِسْق Hak yolundan çıkma.

6455 fẹsad **fịsḳ** iḍisi atandı eren
bor içmez kişi atı boldı saran

fesat ve fisk yapanlar mert sayıldı
şarap içmeyen kişiler cimri sayıldı

fịtne: (a.i.) فِتْنَة Karışıklık çıkarma.

6494 küḍezsü uġan tengri imanımız
kötürsü bu **fịtne** bẹla isiz iz

Kadir Tanrı sonumuzu hayretsin,
Bu fitne, bela ve kötü adetleri ortadan kaldırsın

füsus: (f.i.) فسوس Hayf, yazık.

1464 uzun boldı elging buḍunḳ a yaḳ ın
füsusun keçer bu tiriglik baḳın

İktidar ageldin ve halka yakın oldun
Dikkat et, sonra bu ömür yazıkla vahla geçer

ġạfur: (a.sf.) غفور Acıyan.

6511 ḳulung men iḍim sen manga ay **ġạfur**
mini yarlıḳağıl yazuḳum keçür

Ben kulunum, senbenim rabbimsin,
Ey gafur, beni affet, günahlarımı bağışla.

ġaybẹt: (a.i.) غَيْبَة Dedikodu, çekiştirme.

3348 kişide öngin boldum erse ḳalı
ḳuruġ sözlemez men ne **ġaybẹt** tili

İnsanlardan ayrı yaşıyorsam buna mukabil
Boş söz sarf etmiyor dedikodu yapmıyorum.

gür: (f.i.) گور Mezar, makber.

1405 seningde ozaḳı ajun begleri
ajun ḳoḍtı bardı yatur kör **güri**

senden önceki dünya beyleri de dünyayı
bırakıp gittiler; işte mezarları yatıyorlar

ḥạbib : (a.i.) حَبيب Sevgili, Hz. Peygamber.

388 **ḥạbib** savçı yolı mini yetteçi
Ol oḳsavçı bolsu elig tutaçtı

Sevgili habercinin yolu beni selamete götürecektir;
O haberci bizzat bana şefaat etsin

ḥạc : (a.i.) حَجّ Genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi.

3982 ḥac erse tileking kerek neng tavar
ġazilıḳ tilese yime bu yarar

Arzun hacca gitmekse bunun için mal ve servet gerekir,
Gazilik dilersen yine bu servet senin işine yarar.

ḥaḳ **:** (a.i.) حَقّ Hakikat.

2403 ḳalı ölmiş erse aġırlap kötür
oġul ḳız bar erse angar ḥaḳ yitür

eğer ölen olursa, hürmetle kaldır;
çoluk çocuğu varsa onlara haklarını ver

ḥalal **:** (a.i.) حلال Dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı.

1312 tilingni küḍezgil közüngni küḍ ez
Boġuzung kü ḍezgi ḥalal yigil az

Dilini ve gözünü gözet,
Boğazına dikkat et; az ye helal ye

ḫalayıḳ **:** (a.i.) خلائق Yaratılmış olanlar, mahlûklar.

3 yağız yir yaşıl kök kün ay birle tün
törütti ḫalayıḳ öḍ öḍlek bu kün

yağız yer ile mavi göğü, güneş ile ayı, gece ile gündüzü
zaman ile zamaneyi ve mahlukları o yarattı

ḫalifet **:** (a.i.) خليفة Vekil, kalfa, halife.

5330 ikinçi ḫalifet kerek çın bütün

buḍun bulsa inçlik tirilse ḳ utun

ikincisi hükümdarın halifesidir; halkın huzur bulup
mutlu yaşaması için dürüst ve güvenilir olmalıdır.

ḫaliḳ : (a.i.) خالق Yaradan.

692 törümiş neng erse yoḳalġu turur
törütügli **ḫaliḳ** ne ḳolsa ḳ ılur

yoktan var olan her şey tekrar yok olacaktır
yaratan tanrı ne isterse onu yapar.

ḥạmd : (a.i.) حمد Tanrı’ya şükretme.

A1 **ḥạmd** – u sipas –ü mịnnẹt vẹ öküş ögdi tengri ‘ạzzẹ vẹ cẹllẹḳ a kim

Hamd, şükür, minnet ve sonsuz övgü o ululuk sahibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye özgüdür.

ḫạram : (a.i.) حرام Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan,
helal karşıtı.

2752 ḥạlal hẹm **ḥạram** aḍrar erse açạ
yaraġlıġ yaraġsıznı bilse seçe

Helal ve haramı iyice ayırt etmeli;
Yarayanı ve yaramayanı iyice seçebilmeli

ḥạva : (a.ö.i.) حَوَّاء Havva, Hz. Adem’in eşi.

6391 apalı **ḥạvalı** ajunḳa ilip
uruġ yaḍtı dünya içinde kelip

Adem ve Havva yeryüzüne inip
Dünya içinde insan neslini çoğalttı

ḥaydar : (a.ö.i.) خيدر Haydar, Aslan, cesur, yiğit kimse, Hz. Ali'nin lakabı.

6549 özüm **ḥaydar** erse yaşın teg ḳılınçlıġ
ya rüstemleyü men ajunda çavıḳ tım

Yıldırım kılıçlı Haydar veya Rüstem gibi
Dünyada meşhur oldum.

ḫayr : (a.i.) خير İyilik, iş.

5062 kiçig bolsa imin uluġ şerrindin
selamet bolunsa umup **ḫayrındın**

küçükler büyüklerin şerrinden emin olmalıdır
böylece onlarda hayır umarak emniyet içinde yaşarlar.

'ibri: (a.i.) عبرى Zebur sureleri.

78 çiçeklikte sandvaç öter ming ünün
oḳır ṣurı **'ibri** tünün hem künün

çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor
sanki gece gündüz mezamir okuyor

ilahi: (a.i.) الهى Rabbim! Ey Allahım!

48 ḳıyamette körkit tolun teg yüzin
elig tuttaçtı ḳıl **ilahi** özin

Kıyamette dolunay gibi yüzünü göster
Ey Tanrım! Bana kendisini şefaatçi kıl.

iman: (a.i.) ايمان İnanmak, inanç.

393 köni yol öze tüz tuta bir mini
suçulma meningdin bu **iman** tonı

beni doğru yol üzerinde, doğruluğa sevk et
üzerimden bu iman giysisini çıkartma

‘isa: (a.ö.i.) عِيسَى Hz. İsa

6550 ya **‘isa** bolup kökke aġdım ta ḳı men
ya nuşin rẹvan teg törü tüz yorıttım

İsa gibi göğe çıktım veya Nuşirevan
Gibi memleketi adaletle idare ettim

kafịr: (a.i.) كَافِر Tanrı'nın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse.

59 bular erdi din hẹm şẹri‘ạt köki
bular yüḍti **kafịr** münafịḳ yüki

Bunlar din ve şeriatın temeliydi; bunlar
Kafirler ile münafıklardan gelen eziyetlere katlandılar.

ḳạża : (a.i.) قضا Hüküm.

3195 törütmezde aşnu yorıttı **ḳạża**
ḳạżaḳ a tapı bol boyun eg uḍ a

Yaratmadan önce kaza tayin etti;
Kazaya razı ol, boyun eğ ve ona uy.

ḳıyamẹt : (a.i.) قِيَامَة Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman, hesap günü, kıyamet günü, mahşer günü.

2803 **kıyamẹtte** körkit tolun teg yüzin
elig tuttaçtı ḳıl ịlạhi özin

Kıyamette dolunay gibi yüzünü göster
Ey Tanrım! Bana kendisini şefaatçi kıl.

ḳụr'an : (a.i.) قرآن Hz. Muhammed'e inen kutsal kitap.

6483 fẹsad fịsḳ üni kör uḍ ıtmaz kiçe
ḳanı 'ịlm -ü **ḳụr'an** üni az çıça

Fesad ve fisk sesini o kadar yükseltti ki geceleri
Uyuyamıyor; ilim ve Kuran sesiyse duyulmuyor bile

mẹscịd: (a.i.) مسجد Genellikle minaresiz, küçük cami.

5486 evin barḳın örte sıġıl bu rḫanın
anıng ornı **mẹscịd** cẹma'ạt ḳ ılın

Onların evini barkını yak, burkanını kır;
Cami yap, etrafına İslam camaati toplansın

münafịḳ : (a.s.) منافق Arabozan.

59 bular erdi din hẹm şẹri'ạt köki
Bular yüḍti kafịr **münafịḳ** yüki

Bunlar din ve şeriatın temeliydi; bunlar
Kâfirler ile münafıklardan gelen eziyetlere dayandılar.

mü‘mịn: (a.i) مؤمن İnanan, inançlı, imanlı, mutekit.

397 ḳamuġ **mü‘mịnıġ** sen tözü yarlıḳa
yarınḳı bẹḳ adın bu kün ḳ ıl lịḳ a

Sen bütün mümünlerin hepsinin günahlarını bağışla,
Yarınki beka âleminden yüzünü bana bugün göster.

münkẹr: (a.s.) منكر İnkâr edilen.

6472 ḳanı ẹmr -ü mạ‘ruf ḳ ılıġlı kişị
ḳanı nẹhy -ü **münkẹr** tıḍıġlı kişị

Marufu nehyeden kim,
Münkeri nehyeden kim?

mürid: (a.i.) مريد Şeyhe bağlı olan kişi.

6286 ḳa daşı **müridi** ḳumaru çıḳ ıp
sẹlam ḳ ıldı ötrü közi yaş saçıp

Kardeşinin müridi Kumaru çıkıp
Onu gözyaşlarıyla karşıladı

müsülman: (a+f) a Müslim + f man مسلمان İslam dininden olan kimse.

3929 sini men **müsülman** tusus ı üçün
oḳır men bu yirke ay zahịd küçün

Ey zahit, ben seni Müslümanların yararı için
Israrla buraya çağırıyorum

nạmaz: (f.i.) نماز İslamın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salat.

3227 sening anda tapġung **nạmaz** ol biri
taḳı biri ruza tutar sen urı

senin oradaki ibadetinin biri namaz,
biri de tuttuğun oruçtur, ey oğul!

nefs: (a.i.) نفس Öz varlık, kişilik.

3342 hạva **nẹfs** boyunın sıġu keḍ ḳ atıġ
Özüng ötrü bulsa tapuġda tatıġ

İnsan ibadette zevk bulabilmek için
Hevesin kafasını iyice ezmelidir.

nẹhy-ü münkẹr: (a.i.) نهی و منکر Şeriatın yasakladığı şeyleri yaptırmama.

6472 ḳanı ẹmr -ü mạ‘ruf ḳ ılıġlı kiṣi
ḳanı **nẹhy-ü münkẹr** tıḍıġlı kiṣi

merufu emreden kim,
münkeri nehyeden kim.

nuḥ : (a.ö.i) نوح Nuh peygamber.

6548 ajun bütrü tuttum sịkender tutarça
Tükel **nuḥ** yaşın men yaşadım yaşattım
İskender gibi bütün dünyayı elimde tuttum,
Tam Nuh’un yaşını yaşadım ve yaşattım.

nur: (a.i.) نور İlahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık.

91 ay dünya cẹmali uluġluḳ ḳ a körk
Ay mülkẹtḳ a**nur** ay yayıġ ḳutḳ a örk

Ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti ey saltanatın nuru,
Ey dönek huylu mutluluğun bağını elinde tutan

pẹri: (f.i.) پرى Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan, hayal ürünü varlık.

4716 ḳanı ol **pẹri** ḳuş bu yalnguḳ öze
uluġluḳ ḳ ılıġlı ḳ ılınçı tüze

Peri, kuş ve insanlara hükmeden,
O adil insan nerede.

rạb: (a.ö.i.) رب Tanrı

116 ya **rạb** üste dẹvlẹt tükel ḳ ıl tilek
ḳamuġ işte bolġıl sen arḳ a yölek

Ya rab, sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir.
Her işinde arka ve destek ol

rạḥ mẹt: (a.i.) رحمة Birinin suçunu bağışlama, yarlıgama, merhamet etme.

3650 ʻạẕ abı telim erse **rạḥ met** öküş
yazuḳluġ üçün boldı rạḥ met ḳ üsüş

Azabı çoksa rahmeti de boldur
Günahkâr için rahmet aziz bir şeydir

rẹsul: (a.i.) رسول Elçi, peygamber, Hz. Muhammed. (s.a.v.)

B7 dürûd ol öḍürmiş **rẹsulḳ a** sẹlam
ḳamuġ barçalarḳ a ol ol köz ḳ aşı

O seçkin resule salât ve selam,
Yine arkadaşlarına selam ve saygı

ruza: (f.i.) روزه Oruç.

3227 sening anda tapġung nạmaz ol biri
taḳı biri **ruza** tutar sen urı

senin oradaki ibadetinin biri namaz,
biri de tuttuğun oruçtur, ey oğul!

ruzi: (f.i.) روزى Nasip, yiyecek.

1108 ölür erdi erse ḳamuġ igleyen
kişi ḳalmaġay erdi **ruzi** yigen

Bütün hasta olanlar ölselerdi,
Dünyada rızk yiyecek insan kalmazdı.

ṣ ạḫ abe : (a.i.) صحابة Hz. Muhammed'in sohbetlerine katılan Müslüman.

A6 mụṣ ṭ ạfa öze bolsun taḳ ı ma anıng işleri ʻạziz ağırlıġ ṣạḫ abeler öze

Mustafa ile onun arkadaşları olan aziz ve muhterem ashabına sayısız selam ve sena olsun.

sẹlamẹt: (a.i.) سلامة Selamet, esenlik.

4549 isizke ḳatılma sẹlamẹt yorı
ḳılınçıng köni tut kevel teg küri

Kötüye katılma, selametle yürü, daima doğru ve dürüst ol;
Küheylan gibi meydanda dolaş

sịpas: (f.i.) سپاس Şükür.

A1 ḥạmd – u **sịpas** –ü mịnnẹt vẹ öküş ögdi tengri ʻạzzẹ vẹ cẹllẹḳ a kim

Hamd, şükür, minnet ve sonsuz övgü o ululuk sahibi ve tam kudretli padişah olan Tanrı azze ve celleye özgüdür.

ṣur -i‘ịbri: (f.i.) سورى عبرى Mezamir.

78 çiçeklikte sandvaç öter ming ünün
oḳır **ṣur -i ‘ịbri** tünün hẹm künün

çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor
sanki gece gündüz mezamir okuyor

sünnẹt: (a.i.) سنة Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz.

4575 olarda birisi küḍenke aṣ ol
ya **sünnẹt** aşı ya toġursa oġul

bunlarda biri düğün ziyafetidir, biri de oğlun doğumu
ya da sünneti dolayısıyla verien ziyafettir.

şẹri‘ạt: (a.i.) الشَّرْع şeriat

59 bular erdi din hẹm **şẹri‘ạt** köki
bular yüḍti kafịr mü nafịḳ yüki

Bunlar din ve şeriatın temeliydi; bunlar
Kâfirler ile münafıklardan gelen eziyetlere katlandılar.

şükür: (a.i.) شكر Mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme.

1250 bayatḳa **şükür** ḳıldı artuḳ öküş
bayat birmişinge oġulḳa uḳ uş

Oğluna akıl verdiği için
Tanrıya bol bol şükretti.

ta'ạt: (a.i.) طاعت İbadet.

6352 biri söz boġuz köz bu şẹhvẹt otı
Bular ol kişike bu **ṭa'ạṭ**

Bir de söz, boğaz, göz ve bu şehvet ateşidir;
Bunlar ibadete engel olur, insan için felakettir.

tạ'ziyẹṭ : (a.i.) تعزية Başsağlığı.

6304 eşitti ilig keldi evdin turup
angar **tạ'ziyẹṭ** ḳıldı könglin urup

Hükümdar bunu haber alınca, saraydan kalkıp
Öğdülmüş'in yanına geldi, ona gönülden başsağlığı diledi.

tẹsbiḥ: (a.i.) تسبيح Belirli dinî sözleri tekrarlamak veya elde oyalanmak için kullanılan, türlü maddelerden boncuk biçiminde yapılmış, genellikle otuz üç veya doksan dokuz taneden oluşmuş dizi.

3287 turup yundı ḳıldı yana tang nạmaz
dụ'a ḳ ıldı **tẹsbiḥ** yime küḍti az

Kalkıp abdest aldı sabah namazını kıldı,
Dua etti tesbih çekti, yine biraz bekledi

tẹvbe: (a.i.) توبة İşlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme.

5289 ḳ alı tuşsa tạḳ ṣ ır yana 'ụẕ ri ḳ ol
tilin künde **tẹvbe** ḳ ılıngıl yangı

Eğer kusur edersen, Tanrıdan affını dile
Ve her gün tekrar tövbe et.

tẹvfiḳ: (a.i.) توفيق Tevfik, Allah'ın yardımına kavuşma.

1430 ḳamuġ işke **tẹvfiḳ** bayattın tile
bayat Birge şẹksiz sanga küç bile

her işe Tanrıdan Tevfik dile; bil ki
sana ancak Tanrı yardım edebilir.

'ụḳ bi: (a.i.) عَقْب Ahret.

2157 özüng dünya '**ụḳ bi** bulayın tise
bu ḳaç işni ḳ oḍ ma ḳ atıġlan usa

Dünya ve ahreti, bunların her ikisi birden bulmak istersen,
Şu birkaç işi bırakma; muktedirsen bunları yerine getir.

vacịb: (a.i.) واجب Yapılması şeriat bakımından gerekli olan.

4999 rạ'iyẹtḳ **avacịb** begi yarlıġı
aġır tutsa eştip kiçig uluġı

Beyin emrini yerine getirmek raiyet için vaciptir;
Büyük küçük onu duyan herkes bu emre riayet etmelidir.

vịrd: (a.i.) ورد Belli zamanlarda okunması adet olan dua.

6222 yana ḳoptı yundı tarandı arıġ
Nạmaz ḳıldı **vịrdin** oḳıdı arıġ

Öğdülmüş tekrar kalktı abdest aldı
Temizlendi, tarandı, namaz kıldı evradını okudu.

zahịd: (a.i.) زاهد Sofu.

3229 atandı özüng emdi **zahid** atı
bu atıng sanga boldı ṭa‘ạt yutı

Sen şimdi zahit adını aldın,
Bu adın ibadetin için sana büyük felaket oldu

zịna: (a.i.) زناء Zina.

1334 bor içme fẹsadḳ a ḳ atılma yıra
zịna ḳılma fasịḳ atanma ḳ ara

Şarap içme, fesada karışma, ırak dur.
Zina yapma, fisk ve fucur ile kara yüzlü olma.

zühd: (a.i.) زهد Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete vermek.

B56 bütünlük me ḥụrmẹt bu **zühdlıġ**
saḳınuḳ biliglig arıġlıġ oza

Doğruluk, hürmet ve zühde sahip olduğu gibi,
Bir de takva sahibi, bilgili ve temiz bir kişiymiş.

ẕü’l -cẹlal: (a.i.) ذوالجلال Celal sahibi Allah.

B2 uluġluḳ iḍisi uġan **ẕü ‘l -cẹlal**
Yaratġan törütgen me ḳadịr kẹmal

Ululuk sahibi, kadir, zü ‘l-celal,
Yaratan, türeten ve kudretin kemaline sahip olan Tanrıdır.

4.1.2.1.2. Tıp İlmi İle İlgili Alıntı Sözler

‘afyẹt: (a.i.) عَافِيَة Sağlıklı, sıhhatli olma, hastalıktan uzak olma durumu.

B66 üçüncü hịṛẹd ol uluğluk bile
törtünçi kana'at vẹ 'afyẹt bile

Üçüncüsü akıl olup ululuk ifade eder;
dördüncüsüyse kanaat ve afiyettir.

'ạḳ ịl: (a.i.) عقل Düşünme, anlama ve kavrama gücü, us.

A25 ḳılınmış turur bir 'ạdịl ikinci dẹvlẹt üçünçi '**ạḳ ıl** törtünçi ḳạna'ạt yana
Olunmuştur. Biri doğruluk, ikincisi mutluluk, üçüncüsü akıl, dördüncüsü kanaat.

bạlġạm:(a.i.) بَلْغَم Solunum organlarının salgıladığı, ağızdan dışarı atılan sümüksü madde, balgam.

6014 enmiş bolur kör anıng **bạlġạmı**
isig neng yitürgü içürgü emi

Onun balgamı güçlenmiş olur, bunun ilacı
Ona sıcak şeyler yedirip içirmektir.

çare: (f.i.) چاره İlaç, deva, tedbir.

1183 ḳamuġ nengke ḥ ile itig **çare** bar
mẹgẹr bu ölümke ölüm ḥ ilesiz

her şey için bir tedbir, usul ve çare vardır;
fakat ölüme karşı yoktur, ölüm çaresizdir.

daru: (f.i.) دارو İlaç, deva.

5244 seningde turur kör bularnıng emi
otağıl **daru** birle bolġıl ḳamı

bütün bunların devası sendedir.
Sen onların hekimi ol, ilaç ver tedavi et

güvariş: (f.i.) گوارش Hazma yardımı olan şeyler.

2887 ḳamuġ türlüg otlar iḍ işçi tutar
güvariş ya maʿcun ya çurnı ḳatar

İçkicibaşı her türlü otları hazır bulundurur;
Hazım, kuvvet veya müshil ilacı hazırlar

ḥab: (a.i.) حَبّ Hap, kolayca yutulabilmesi için toparlak duruma getirilmiş ilaç.

6590 ya sevda küçeḍ ip mengim artadı ol
közümkemü körnür özüm **ḥab** içeyi

ya da sevda çoğalarak beynime mi tesir etti
veya gözüme mi öyle görünüyor; ben bir ilaç içeyim

maʿcun: (a.i.) مِعْجَن macun, kuvvet ilacı, hamur kıvamına getirilmiş madde

2887 ḳamuġ türlüg otlar iḍ şçi tutar
güvariş ya **maʿcun** ya çurnı ḳatar

içkicibaşı her türlü otları hazır bulundurur;
hazım, kuvvet veya müshil ilacı hazırlar.

maṭrıdus: (s.ö.a) Bir ilaç türü.

1064 kerek ḳat şelise kerek tiryaḳ it
kerek maṭrıdus ḳat ya çurnı ögit

ister şelise kat, ister tiryak yap;
ister matrıdus karıştır, ister müshil ver.

pẹrhiz: (f.i.) پرهيز Perhiz

A20 balasağun mẹvludluġ **pẹrhiz** iḍisi er turur ẹmma bu kịtabnı kaşġạr

Blasagun şehrinden takva sahibi bir kişidir. Fakat eserini Kaşgar

şịfa: (a.i.) شفاء şifa, derman, iyileşme

1110 ḍu'a ḳ ıldı ilig kör açtı tilig
şịfa ḳoldı rạbdın kötürdi elig

Hükümdar dua etti;
elini kaldırarak Tanrı'dan şifa diledi.

ṭıb : (a.i.) طب Tıp, Hastalıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvurulan teknik ve bilimsel çalışmaların tümü, tababet.

2632 nücum bilse **ṭıb** hẹm yora bilse tüş
anıng yormışı teg sözi kelse tuş

yıldızları bilmeli ve tıptan anlamalı;
düş yormasını bilmeli ve sözü yorduğu gibi çıkmalı.

tịryaḳ : (a.i.) ترياک Yılan sokmasına karşı kullanılan panzehir.

1064 kerek ḳat ṣẹlise kerek **tịryaḳ** it
kerek mạṭ rıdus ḳ at ya çurnı ögit

ister şelise kat, ister tiryak yap;
ister matrıdus karıştır, ister müshil ver.

4.1.2.1.3. Dil ve Edebiyatla İlgili Alıntı Sözler

'ạrạb: (a.t.i) عرب Arap, Orta Doğu ile Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünde yaşayan halk ve bu halkın soyundan olan kimse.

B73 ‘**ạrạbça** tejikçe kịtablar öküş
bizing tilimizçe bu yumġı uḳuş

arapça ve farsça kitaplar çoktur
bizim dilimizde bütün hikmetleri toplayan yalnız budur

‘**aceb:** (a.zf.) عجب Hayret etme, şaşma, acaba.

B33 kamug gaflet ol bu sevincin tarab
bu gaflet bile öz yokadur **aceb**

Sevinç ve neşe hep gaflet eseridir;
Bu gaflet ile insan kendisini öyle mahveder ki.

bẹlaġạt: (a.i.) بلاغت Kusursuz söz söyleme.

2693 igçi biliglig uḳuşluġ kerek
ẖạṭ ı uz **bẹlaġạt** taḳı eḍ gürek

Katip bilgili ve akıllı olmalı,
Güzel bir hatta, üstün bir belagate sahip olmalı

bẹyan: (a.i.) بيان Açıklama.

C63 yumġıka o ḳımaḳ **bẹyanı** ḳ ılınur

Yumgina davet etmek hususunu anlatır.

bẹyt: (a.i.) بيت Beyit

586 mungar mengzetü aydı şa’ịr bu **bẹyt**
işing tüşse ivme ṣạbır birle ayıt

Şair de buna benzer şu beyiti söylemiştir;

Birine işin düşerse, acele etme, sabırla söyle.

cẹvab: (a.i.) جَوَاب Bir soruya, bir isteğe, bir söz veya yazıya verilen karşılık, yanıt.

1006 bu az söz ol ol kim ayıtmışḳa öz
cẹvab birse sözke yanut ḳılsa söz

Az söz ise sorulduğu zaman söylenen
Ve bir ihtiyacı karşılayan sözdür

dẹvat: (a.i.) دَوَاة Divit, içine mürekkep konulan hokka.

3187 **dẹvat** ḳoldı kaġıd bitidi bitig
bitig birle itti işinge itig

Hükümdar hokka ve kağıt istedi, mektup yazdı
Mektup ile işini düzene koydu.

diriġa: (f.n) دريغا Yazık, eyvahlar olsun!

1574 saḳındı kör ay toldı erde mleri
ayur ay **diriġa** ol erde eri

O zaman Ay- Toldı'nın erdemlerini hatırladı
Ve: Ah yazık o erler eriydi dedi.

ẹgẹr: (f.bğ.) اگر Eğer, şayet.

1189 **ẹgẹr** ḥile çare yoḳ erse aḍ ın
ḳamuġ neng ḫ azine ülegil barın

Eğer başka bir tedbir ve çare yoksa
Bütün malını ve hazineni, hepsini dağıt.

ẹmsal: (a.i.) أَمْثَال Meseller, sözler, atasözü; özdeyiş; örnek, ibret.

A8 ḥụkẹmalarınıng **ẹmsalleri** birle bezenmiş maçin ‘ụlẹmalarınıng
ẹş‘arları

Hâkimlerinin hikmetleriyle bezenmiş ve Maçin âlimlerinin
şiirleriyle

ẹş‘ar: (a.i.) اِشْعَار Şiirler

A8 ḥụkẹmalarınıng ẹmsalleri birle bezenmiş maçin ‘ụlẹmalarınıng
ẹş‘arları

Hakimlerinin hikmetleriyle bezenmiş ve Maçin alimlerinin
şiirleriyle

ḫạrf : (a.i.) حرف Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her biri, kod.

B53 bu ḳaç **ḫạrfkına** men ḳumaru sanga
ḳodundum unıtma dụ‘ạ ḳ ıl manga

ben bu birkaç harfçiği sana vasiyet olarak bıraktım
bana da dua etmeyi unutma

ḫạṭ : (a.i.) خط Çizgi, yazı.

2695 bẹlạġạt bile **ḫạṭ** tengeşse ḳalı
iḍi eḍgü til bu bitig söz tili

hattın güzelliği eğer belagat ile ile de birleşirse,
yazılı söz mükemmel bir ifade bulmuş olur

kaġạẕ: (f.i.) كاغد Kâğıt.

1342 bitigü bile ḳoldı **kaġıd** tetig
bayat atı birle bitidi bitig

bu zeki insan kağıt kalem istedi;
Tanrı adıyla başlayarak bir yazı yazdı

ḳạlẹm : (a.i.) قلم Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç.

268 ḳılıç aldı biri buḍ unuġ tüzer
ḳạlẹm aldı biri yorıḳ yol süzer

biri eline kılıç aldı, halkı itaat altında tutar
biri eline kalem aldı, doğru yolu bulup gösterir.

ḳạvl : (a.i.) قول Söz.

46 köngül badım emdi anıng yolınga
Sevip sözi tuttum bütüp **ḳạvlınga**

Onun yoluna şimdi gönül bağladım
Bütün dediklerine inandım ve sözünü severek tuttum.

ḳılam : (a.i.) اقلام Kalemler.

293 kiçig oġlanı ġ kör u ḳuşḳ a ulam
yaşı yetmeginçe yorımaz **ḳılam**

küçük bir oğlana bak akıl ona ulaşacaktır,
fakat yaşı gelmedikçe kalemler yürümez.

ḳış ṣ a : (a.i.) قصة Hikâye

2498 çıġay tul yẹtim **ḳış ṣ a** birse ötüg

anı barça tınglap ötünse ötüg

Fakir, dul, öksüz ve yetimlerin dileklerini
Dinler ve bunları beye arz eder.

kịtab: (a.i.) كتاب Ciltli ve ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü.

350 **kịtab** atı urdum ḳutaḍ ġu bilig
ḳutaḍ su oḳ ıġlıḳ a tutsu elig

Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum;
Okuyana kutlu olsun ve elinden tutsun

lạfẓ : (a.i.) لفظ Söz.

471 sözin aydı şa‘ịr mungar mendzetü
tili **lạfẓ** birle angar yangzatu

şairin söylemiş olduğu söz de
bu anlamdadır ve aynı fikri ifade eder.

lam: (a.i.) لام Lam harfi.

1953 beg atı bilig birle bağlıġ turur
Bilig **lamı** kitse beg atı ḳalur
Bey adı bilig kelimesi ile ilgilidir.
Bilig’in lamı giderse, beg adı kalır.

mạ‘ni: (a.i.) معنى Mana, anlam.

787 bu oldruġ ne kürsi yiri ol sanga
bu **mạ‘ni** uḳ ayın ayu bir manga

Bu oturduğun ne biçim bir tahttır;
Bunun manasını anlayayım, söyle bana

mẹcaz: (a.i.) مجاز Bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz.

3252 kiming atı ḳul bolsa ḳılḳı tapuġ
tapuġsuz ḳul atı **mẹcaz** ol ḳamuġ

adı kul olan şeyin yapacağı şey ibadettir.
Bütün ibadetsiz kulların adı bir mecazdan ibarettir.

mẹsẹl (a.i.): مثل Örnek alınacak söz, atasözü.

208 ḳamuġ eḍ gülükler bilig asġı ol
bilig birle buldı **mẹsẹl** kökke yol

bütün iyilikler bilginin faydasıdır;
bilgiye göre bile yol bulunur.

mụṣ ạnnịf: (a.i) مصنف Yazar.

A31 oḳıġlınıng köngli açılıp **mụṣ ạnnịf** eḍgü dụ'a birle yâd ḳılsun tip

Okuyanın gönlü açılıp yazarı hayırduayla yad etsin.

şa'ịr: (a.i.) شاعر Şair.

867 sözin aydı **şa'ịr** mungar mendzetü
tili lạfẓ birle angar yangzatu

şairin söylemiş olduğu söz de
bu anlamdadır ve aynı fikri ifade eder.

şị‘r: (a.i.) شعر Şiir.

1620 negü eşitgil bu **şị‘r** ayġuçı
sözüg mạ‘ni birle tizip ḳ oḍ ġuçı

Şiir söyleyen ve sözü manayla birlikte dizip
bize bırakan insan ne der, dinle.

sụ’al: (a.i.) سُؤَال Soru.

C23 ay toldı vẹzir sụ’ali ilig cẹvab

Vezir Ay- Toldı’nın suali ve hükümdarın cevabı.

tạṣ nif: (a.i.) تصنيف Yazma.

A13 kim erse **tạṣ nif** ḳılmadı bu ḳ itap ḳ ayu padịṣahḳ a ya ḳ ayu
ịḳ limḳ a

Hiç kimse tarafından tasnif edilmemiştir. Bu kitap hangi padişaha
veya hangi diyara

4.1.2.2. Devletle İlgili Alıntı Sözler

‘ad: (a.ö.i.) عَادٍ Yemen’de bir kavmin ismi.

6547 Tutayın ya kisra ya kaysarca boldum
Ya şedded-u **ad** teg takı uçmak ittim

Farzedelim ki, ben kisra veya kayser oldum
Ya Şeddat ve Ad gibi bir de cennet yaptırdım.

‘**ạdịl:** (a.sf.) عادل Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı
yerine getiren, adaletli.

3351 buḍun köngli yuv ḳa küḍ ezmeki sarp

köngül sınsa ḫạṣ mı bayat **‘ạdịli** tap

Halkın gönlü yufkadır, onu korumak çok güçtür;
Burada gönül kırılırsa ilahi adaletle karşılaşır; buysa yeterlidir.

‘ạlẹm: (a.i.) عَلَم Bayrak, sancak.

2346 yorıḳın küdzse **‘ạlẹm** başlar er
öngi turmasa bir yağıġ işler er

Alemdar harekâtı iyice izlemeli
düşmana hüzum edecek askerlerden kimse hariç kalmamalı

‘am: (a.i.) عام Avam, halk, ahali.

4320 ḳara ‘am budun barça ḳ ılḳ ı öngi
Biligi uḳuṣı ḳ ılınçı tengi

avam halkın doğası tamamen farklıdır
onun bilgisi, aklı ve tavrı da doğası gibidir

‘amịl: (a.sf.) عامل İşleyen, yapan.

2494 ağıçı bitigçi ya iş tutġuçı
Ya tonçı etükçi **‘amịl** bolġuçı

Hazinedar veya kâtip gibi memurlar ve elbiseci
Veya ayakkabıcı gibi zanaatkârlarla ilişkidedir.

ayin: (a.i.) آيين Örf, adet, tarz.

A17 **ayinü’l**-memlẹke tidiler mẹṣrịḳ lığlar zinẹtü’l-umẹra tip aydılar

Ayniü’l-memleket ve Meşrikliler Zinatü’l-Ümera dediler.

azad: (a.i.) زاد Serbest.

2307 boş azad kişi barça eḍgü ḳulı
sen eḍgü ḳılu aç könilik yolı

hür ve serbest insanların hepsi iyiliğin kuludur;
sen iyilik yaparak doğruluk yolunu aç.

bẹrat: (a.i.) بَراء Beraat, aklanma.

5246 seningdin ayıtġay yarın bir bayat
cẹvabın anutġıl özüngke **bẹrat**

Tanrı bunu yarın sana sorar;
Orada kendini kurtaracak cevabı hazırla

Eserde "bẹrat" kelimesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı "berat" olarak verilmiştir. Berat; TDK'nın sözlüğünde; "bir buluştan, bir haktan yararlanmak için devletçe verilen belge, patent" olarak açıklanmaktadır. Kelimenin geçtiği beyitle bu anlam uyumsuzluk gösterdiğinden çalışmamızda "bẹrat" kelimesini Türkiye Türkçesinde "aklanma" anlamında "beraat" olarak yazdık.

bụrc: (a.i.) برج Kale, hisar.

834 bu kün **bụrc** tepremez
evi tepremezi üçün artamaz
Güneşin burcu arslan'dır ve bu burc yerinden kımıldamaz,
Yerinden kımıldamadığı için de evi bozulmaz

cefa: (a.i.) جَفَا Firak, vefasızlık, eziyet.

716 vẹlikịn yayıġ sen özüng bi-vẹfa
vẹfa körkitür sen ḳılur sen **cẹfa**

Fakat sen kararsız ve vefasızsın;
Kendini vefalı gösterir, fakat cefa edersin.

çẹvr: (a.i.) جَوْر Haksızlık edip incitmek, eza.

6603 cẹfa **çẹvri** barı manga tegmesüni
otun bifalardın sıngardın bolayı

dünyanın bütün cevir ve cefası bana gelmesin,
küstah ve kaba insanlardan uzak olayım

dạ'vi: (a.i.) دعوى iddia, dava

1895 sever men tiyu barça **dạ'vi** ḳı lur
bu dạ'vika mạ'ni negü teg bolur

herkes sevdiğini iddia eder;
bu iddianın manası nedir?

dẹvlẹt: (a.i.) دَوْلَة Arapçada; "elden ele geçme, dönme, değişme" anlamlarına gelmektedir. Daha sonra "Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık" anlamını kazanmıştır. Kelimenin sonunda bulunan "dişilik te"si nedeniyle "Devlet" olarak söylenmeye başlanmıştır. Eserde baht, talih anlamında da kullanılmıştır.

116 ya rạb üste **dẹvlẹt** tükel ḳıl tilek
ḳamuġ işte bolġıl sen arḳ a yölek

Ya rab, sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir.
Her işinde arka ve destek ol

dost: (f.i.) دوست Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldeş, iyi görüşülen kimse, düşman karşıtı.

4201 iki türlüg ol bu yaḳınlıḳ işi
Bu iki üçün **dost** tutar ol kişi

Yakınlıktan aranılan şey iki türlü olur
Bu iki şey için insan dost edinir.

dụşman: (f.i.) دشمن Düşman, hasım, birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan kimse.

3398 neçe me kiçig erse **dụşman** sanga
Anı sen uluġ tut ay ersig tonga

Düşman senin için ne kadar küçük olursa olsun
Sen onu büyük kabul et, ey mert ve cesur insan

efrasiyab: (f.ö.i) افراسياب Türklerin "Alp Er Tunga" dedikleri milli ve efsanevi kahraman.

280 tejikler ayur anı **ẹfrasịyab**
Bu ẹfrasịyab tuttı iller talap

İranlılar ona ẹfrasịyab derler;
Bu ẹfrasịyab akınlar salıp ülkeler zapetmiştir.

ẹman: (a.i.) امان Emniyet, güvenlik, huzur, teminat.

5056 sẹlam ol kişike iminlik **ẹman**
sẹlam ḳılsa ötrü imin boldı can

selam, insan için emniyet ve selamettir.
Selam veren karşısındaki insanın hayatını emniyet altına alır

ẹmarẹt: (a.i.) امارت Emirlik, emir, bey, voyvoda ve prens gibi sanlarla anılan kişiler eliyle yönetilen ülkeler. bk. beylik.

B36 mẹlịkler ḳ oruġ ma ẹsbab tüze
Bu tẹrtib-ü şạrtı **ẹmarẹt** öze

Meliklerin korunmaları ve bunun için gereken
Şeyler ile hâkimiyetin icap ve şartlarını

ẹnisü'l-mẹmalik: (a.i.) انيس المماليك Maçinlilerin Kutadgu Bilig'e verdikleri ad.

B28 çiniler ẹdẹbü'l-müluk tip ayar
Maçinlar **ẹnisü'l-mẹmalịk** atar

Çinliler ona ẹdẹbü'l-müluk derler
Maçinliler onu ẹnisü'l-mẹmalịk diye adlandırırlar

ẹsir: (a.i.) أسِير Tutsak.

2479 küler yüz isig sözke yalnguḳ **isir**
isinse bu yalnguḳ bolur ḳ ul ẹ sir

Güler yüz ve tatlı söze insan ısınır;
İnsan kime ısınırsa ona kul köle olur

fẹridun: (f.i.) فريدون Bir Fars padişahının adı.

241 söküşlüg nelük boldı żạḥ ḥ ak otun
nelük ögdi buldı **fẹridun** ḳutun

Küstah Dahhak'a neden sövüldü de
Feridun neden övgü ve ikbale kavuştu

ġazi: (a.i.) غازى Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse.

3982 ḥac erse tileking kerek neng tavar
ġazilik tilese yime bu yarar

Arzun hacca gitmekse bunun için mal ve servet gerekir,
Gazilik dilersen yine bu servet senin işine yarar.

ḥacib : (a.i.) حَاجِب Kapıcı.

505 iligke yaḳın ẖ aṣ **ḥacib** erdi bir
Ayı ersing ilig bile sözke sır

Hükümdara yakın bir has hacip vardı;
Çok mert bir insandı ve hükümdarın sırdaşıydı.

ḥad : (a.i.) حَدَّ Sınır.

4982 ḳamuġ n engke **ḥad** ol tengi belgülüg
tenginde keçürme işing ay külüg

Her şeyin sınırı ve ölçüsü var,
İşin ölçüsünü kaçırma ey şöhretli

ẖaṣ ım : (a.i.) خصم Düşmanlık.

1433 ḥaramḳ a ḳ atılma yime ḳ ılma küç
kişi ḳanı tökme **ẖaṣ ım** ḳılma öç

harama karışma zulmetme
insan kanı dökme düşmanlık besleyip kin gütme

ḥạkim : (a.sf.) حاكم Hâkim, egemenliğini yürüten, buyruğunu yürüten, sözünü geçiren, egemen.

4617 yime yaḳṣı aymış otaçı **ḥạkim**
ḥạkimler sözini yav uz tigli kim

Otacı hâkim de çok güzel söylemiş
Hâkimlerin sözüne kim kötü diyebilir.

ḫạlḳ : (a.i.) حلق İnsanlar.

1661 ḳılınç eḍ gü bolsa ḳ amuġ **ḫạlḳ** sever
ḳılıḳ ı köni bolsa törke aġar

iyi hareket edeni herkes sever
dürüst tabiatlı olan başköşeye çıkar

ḫạrif : (a.i.) حريف Rakip.

2634 yana nẹrd-ü şạṭ rạnç bilir erse keḍ
ḫạrifleri andın ulır erse keḍ

bundan başka çok iyi tavla ve satranç
bilmeli rakiplerini çok iyi sıkıştırmalı

ḥạşẹm : (a.i.) حشم Maiyet, üst görevlinin yanında bulunan kimseler, alt kademedekiler.

5152 ḫạzine **ḥạşẹm** sü iḍisi bolup
tirildi bir ança tilekin bulup

Hazinesi, maiyeti ve askeri vardı, bunlara dayanarak
Her istediğini buldu ve bir süre yaşadı

ḫayl : (a.i.) خيل Takım, zümre.

2323 kerek **ḫayl** başınga bu bir ḳaç ḳılıḳ
itilse işi ötrü tüzse yorıḳ

İşinde başarılı olup gidişinin düzenlenmesi için
Kumandanda şu birkaç nitelik bulunmalı

ḫazine : (a.i.) خزينة Hazine, altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, büyük servet.

2714 ḳılıç il tutar hem buḍun ḳazġanur
ḳalem il tüzer hem **ḫazine** uru

Kılıç memleketi zapt eder, zafer kazanır;
Kalem de memleketi düzenler, hazine toplar.

ḫil : (a.i.) حيل Takım.

652 tutuzmadımu kör sanga **ḫil** başıng
basınma begingni küḍezgil başıng

Sana takım başın; Beyine karşı kafa tutma,
Başını gözet diye emir vermedi mi?

ḫil‘aṭ : (a.i.) خلعت Padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen elbise.

B61 aġırlamış artu ḳöküş **ḫil‘aṭ**i
ḳalemning ḥaḳḳı tip uḳuş ḥurmeti

Akıla karşı hürmet ve kalemin hakkıdır diye,
Hükümdar ona çok itibar edip çok ihsanlarda bulunmuştur.

hịndu: (f.i.) هندو Hintli

Eserde beyitin açıklamasında "köle" ifadesi kullanılmıştır.

5000 ağırlağu begler özin hẹm sözin
kerek **hịndu** bolsun kümüş yuluğı

bu bey para ile alınmış köle bile olsa,
onun hem kendisine hem de emrine riayet gösterilmeli.

ḥịṣ ar : (a.i.) حصار Kale.

4546 begig ḳoṣnı ḳ ılma ya yaḍ ġun ögüz
ḥịṣ arḳ a yaḳın turma ay köngli tüz

Beye veya taşan nehre komşu olma;
Hisara yakın durma, ey dürüst kalpli

ḥụkẹma : (a.i) حكما Hâkimler.

A16 urdılar çinlıġlar ẹdẹbü'l-müluk atadılar maçin mẹlịkining
ḥụkẹmaları

Verdiler. Çinliler ẹdẹbü'l-müluk adını koydular. Maçin melikinin hâkimleri

ḫịyanẹt : (a.i.)خيانت İhanet, hainlik.

2866 **ḫịyanẹt** kişi ḳayda sunsa elig
tengiz erse suġlur ḳurıtur yirig

hıyanet eden kişi bir yere el attı mı,
deniz bile olsa kururtur

ḥụkm : (a.i.) حكم Emir.

3194 törütti bu evren tuçı evrülür
Bayat **ḥụkmi** tạḳ dir bile tezginür

Bu feleği yarattı ki, durmadan döner;
Tanrının hükmü ve takdiriyle hareket eder.

İran: (f.ö.i) ايران İran

A18 **iranlığlar** şahname-i Türki atamışlar bạ‘żıları ma pẹndname-i müluk

İranlılar Şahname-i Türki diye ad koymuşlar. Bazıları da Pendâme-i Mülük

ịttịfaḳ : (a.i.) اتفاق Birleşme, uyuşma.

A11 ḳamuġ **ịttịfaḳ** boldılar kim mẹşṛịḳ vịlayẹtinde ḳ amuġ Türkistan

Hepsi ittifak etmişlerdir ki, Meşrik eyaletinde ve bütün Türkistan

imin: (a.i.sf.) امين Emin

Arapçada emin, güvenilir anlamındadır. Eserde İmin kelimesi, hem isim hem de zarf ve sıfat olarak kullanılmıştır.

5062 kiçig bolsa **imin** uluġ şẹrrindin
sẹlamẹt bolunsa umup ḫạyrındın

küçükler büyüklerin şerrinden emin olmalıdır
böylece onlarda hayır umarak emniyet içinde yaşarlar.

ḳạyṣ ạr : (a.ö.i.) قيصر Kayser

6547 tutayın ya kịsra ya **ḳạyṣ ạrca** boldum

ya şẹddad-u ‘ad teg taḳı uçmaḳ itt im

Farzedelim ki, ben kisra veya Kayser oldum
Ya şeddat ve Ad gibi bir decennet yaptırdım.

ḳażı : (a.i.) قاضى Kadı, Tanzimata kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları.

5329 bularda biri **ḳażı** yinçge arıġ
saḳınuḳ kerek tegse ḫ ạlḳ ḳ a asıġ

Bunlardan biri kadıdır; halka faydalı olabilmesi
İçin o çok temiz ve takva sahibi olmalıdır.

kefarẹt: (a.i.) كَفَّارَة Kefaret, borç.

5979 yavuz ḳı lma könglüng tilingni yıġa
yazuḳḳ a **kẹfarẹt** bolur ig toġa

Gönlüne kötü şeyler getirme, böyl eşeyler söyleme
Ağrı ve hastalık günahlara kefaret olur.

kenç: (f.i.) گنج Hazine.

1420 nerek **kenç** urur sen bu altun kümüş
anga teggüsi ol iki böz ülüş

niçin bu altından gümüşten hazineyi topluyorsun;
seninhissene düşecek şey iki parça bezdir.

ḳıran : (a.i.) قران Çok talihli ve güçlü hükümdar.

3007 yumıtsa ḳayu begke ersig eren

ajunḳa bu beg boldı ṣaḥ ịb ḳıran

Hangi beyin etrafında cesur asker tolanırsa,
O dünyaya sahipkıran bir bey olur.

kịsra: (f.ö.i) كسرى Eski iran hükümdarlarına verilen ad.

6547 tutayın ya **kịsra** ya ḳạyṣ ạrca boldum
ya şẹddad-u ‘ad teg taḳı uçmaḳ ittim

Farzedelim ki, ben kisra veya Kayser oldum
Ya şeddat ve Ad gibi bir decennet yaptırdım.

kürsi: (a.i.) كرسى Taht, hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk.

771 kümüş **kürsi** urmış öze oldurur
bu kürsi aḍaḳ ı üç aḍ rı turur

Gümüş bir taht üzerine oturmuştu;
Bu tahtı birbirine bağlanmamış üçayağı vardı.

mal: (a.i.) مال Bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünü.

1051 bu ay toldı buldı tilekin tükel
Tüketti tiriglik turu ḳaldı **mal**
Bu Ay-Toldı her dileğine kavuştu;
Ömrünü tamamladı, malı mülkü kaldı.

mẹlịk: (a.i.) ملك Hükümdar.

173 kişi söz bile ḳoptı boldı **mẹlịk**
Öküş söz başıġ yirke ḳıldı kölik

Kişi söz ile yükseldi, melik oldu;
Çok söz başı, gölge gibi yere serdi

mẹmalịk: (a.i.) ممالك Memleketler, diyarlar, topraklar.

B28 çiniler ẹdẹbü'l-müluk tip ayar
Maçinlar ẹnisü'l-**mẹmalịk** atar

Çinliler ona ẹdẹbü'l-müluk derler
Maçinliler onu ẹnisü'l-mẹmalịk diye adlandırırlar

mẹẓ alịm: (a.i.) مظالم Zulm, haksızlık.

2499 **mẹẓ alịm** öḍinde ötügçilerig
körü alsa yol ḳılsa bolsa irig

haksızlığa uğrayarak hak talebinde bulunanları kabul etmeli
yol göstermeli ve onlara karşı haşin davranmamalı

mịllẹt: (a.i.) ملة Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus, millet.

89 ay din 'ịzzi dẹvlẹtḳ a naṣ ir mụ'in
ay **mịllẹtḳ a** tac ay şẹri'ạtka din

ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı,
ey milletin tacı, ey şeriatın hizmetkarı

miras: (a.i.) مِيرَاث Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt, tereke.

B14 birindin biringe **miraslar** ḳalıp
aḍınlarḳ a birmez özinge alıp

Birinden birine miras olarak kalır
Bunlar da kendilerine alıp başkalarına vermezlermiş.

mụṭ i‘: (a.s.) مطيع Boyun eğen.

5946 buḍun ma **mụṭ i‘** bolsa ḳılḳ ı köni
Anın ötrü begler yarutur küni

Halk muti ve dürüst insanlardan oluşursa,
Beyler de bu sayede mutluluğa kavuşur.

mụ‘in: (a.i.) معين Yarıcı, yardımcı.

89 ay din ‘ịzzi dẹvlẹtḳ a naṣ ir **mụ’ịn**
ay mịllẹtḳ a tac ay ṣẹri‘ạtka din

Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı
Ey milletin tacı, ey şeriatın hizmetkârı

mülkẹt: (a.i) ملكت Saltanat.

91 ay dünya cẹmali uluġluḳ ḳ a körk
Ay **mülkẹtḳ a** nur ay yayıġ ḳutḳ a örk

Ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru
Ey dönek huylu mutluluğun bağını elinde tutan

müluk: (a.i) مُلُوك Hükümdarlar.

B28 çiniler ẹdẹbü’l-**müluk** tip ayar
Maçinlar ẹnisü’l-mẹmalịk atar

Çinliler ona ẹdẹbü’l-müluk derler

Maçinliler onu ẹnisü’l-mẹmalịk diye adlandırırlar

naṣir : (a.i.)ناصر Yardımcı.

89 ay din ‘ịzzi dẹvlẹtḳ a **naṣir** mụ‘ịn
ay mịllẹtḳ a tac ay ṣẹri’ ạtka din

ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı
ey milletin tacı ey şeriatın hizmetkarı

padịşah: (f.i.) پادشاه Osmanlı Devleti'nde devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan.

A2 uluġluḳ iḍ isi tükel ḳ ụdrẹtlıġ **padịşah** turur yirli kökli yaratġan ḳamuġ

O ululuk sahibi ve tam kudretli padişah, yeri ve gögü yaratmış ve bütün.

pẹndname: (f.i.) پندنامة Öğüt kitabı.

A18 iranlıġlar şahname-i Türki atamışlar bạ‘żıları ma **pẹndname-i** müluk

İranlılar Şahname-i Türki diye ad koymuşlar. Bazıları da Pendâme-i Mülük

pişe: (f.i.) پيشة sanat, meslek

6018 yana **pişesin** körse tüşte kör er
angar ma yörüg yoḳ ay ḳ ılḳ ı kür er

Eğer piri düşünde kendi San’atını görürse
Ey cesur, bunun da yorumu yoktur.

raḥạt : (a.i.sf.) راحة 1.a. İnsanda üzüntü, sıkıntı, tedirginlik olmama durumu, huzur. 2. sf. Üzüntü, sıkıntı ve tedirginliği olmayan

40 ḳamuġ ḳ aḍ ġusı erdi ümmẹt üçün
ḳutulmaḳ tiler erdi **raḥạt** üçün

bütün kaygusu ümmetiydi; rahat etmek için
onun azaptan kurtulmasını dilerdi

rạ'ịyyẹt: (a.i.) رعايية Bir hükümdarın idaresi altında olup vergi veren halk.

5574 **rạ'ịyyẹt** ḥạḳ ı bar seningde kör üç
Bu ḥạḳ nı ötegil özün ḳ ılma küç

Halkının senin üstende üç hakkı vardır;
Bu hakları öde ve onları zorluğa düşürme

rịyaset: (a.i.) رياسة Başkanlık.

2127 bu hịmmẹt bile hẹm **sịyasẹt** kerek
sịysẹtḳ a beglik rịyasẹt kerek

Himmetiyle beraber bir de riyaset gerekir;
Siyaset için de beylik şartlarına haiz bir beyin riyaseti gerekir.

rumi: (a.sf.) رومي Anadolu ile ilgili, Anadolu'ya bağlı, Anadolu'da yaşayan.

3948 yüzin kizledi yirke **rumi** ḳızı
ajun ḳırtısı boldı zẹngi yüzi

Rumi kızı yüzünü yere gizledi,
Dünyanın yüzü zenci derisi gib oldu.

sa‘ạt: (a.i.) سَاعَة Saat, bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası.

3615 iki gün toḍup teng kiçe yatımız
keçip bardı kelmiş künüm **sa‘ạtı**

Her ikimiz aynı derecede doyup
Akşam yattık; günüm geçti gitti.

sạray: (f.i.) سرای Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı.

1418 **sạray** ḳarşı itme ay ilig ḳ utı
anundı sanga ev ḳara yir ḳ atı

Ey devletli hükümdar, saraylar ve köşkler yaptırma,
Kara toprağın altında evin hazırdır.

sẹfẹr: (a.i.) سفر Yolculuk.

1417 yüz utru turur bu uzun yol **sẹfẹr**
uḳuşluġ bu yolḳ a azuḳ keḍ iter

Önünde uzun bir yol bir sefer var;
Akıllı olan bu yol için azığını iyice hazırlar.

sịyasẹt: (a.i.) سياسة Siyaset.

2128 **sịyasẹt** bile beg tüzer il törü
ḳara ḳ ılḳ ı itlür sịyasẹt körü

Bey memleket ve kanunu siyaset ile düzeltir.
Halk da hareketini onun siyasetine bakarak düzenler.

sụlṭ an: (a.i.) سلطان Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandıkları unvan, padişah.

3458 ilig me iḍi eḍ gü **sụlṭ an** turur
buḍunḳ a bağırsaḳ sevüg can turur

Hükümdar çok iyi bir sultandır;
Çok merhametli, halkın candan sevdiği bir insandır.

Şahname: (f.i.) شاهنامة Hükümdarların niteliklerini, üstün başarılarını anlatan, mesnevi biçiminde yazılmış manzume.

A18 **iranlıġlar** şahname-i Türki atamışlar bạ'żıları ma pẹndname-i müluk

İranlılar Şahname-i Türki diye ad koymuşlar. Bazıları da Pendâme-i Mülük

tac: (a.i.) تاج Taç.

89 ay din 'ịzzi dẹvlẹtḳ a naṣ ir mụ'in
ay mịllẹtḳ a **tac** ay şẹri'ạtka din

Ey dinin izzeti, ey devletin yarıcısı
Ey milletin tacı, ey şeriatın hizmetkârı

tefriḳ : (a.i.) تفريق Ayırma.

4381 yana **cẹm**'-u tẹfriḳ mịsaḥ ạtḳ a öt
yiti ḳat fẹlẹkni yatur yamça tut

sonra cemi tefrik ve mesahaya geç;
yedi kat feleği bir çöp parçasıymış gibi avucunda tut

tejik: (f.ö.i) تاجيك Tacik, Fars.

3265 negü tir eşitgil **tejik** bilgesi
tejik bilgeleri çavıḳar

İranlı bilge ne der, dinle;
İranlı bilgelerin şöhreti büyüktür.

ümẹra: (a.i.) امرا Emirler, beyler.

B29 bu mẹşṛịḳ ilinde uluġlar munı
zinẹtü'l-**ümẹra** tiyürler köni

Bu meşrik ilinin büyükleri buna
Doğruca ziynetü'l-ümera derler.

vẹzir: (a.i.) وزير Osmanlılarda devletin bakanlık, valilik gibi yüksek görevlerinde bulunan ve paşa unvanını taşıyan kimse.

2193 beginde basa ilke elgi elgi uzun
vẹzir ol iligke ḳılınç sözün

Beyinden sonra,onun yerine, hareket ve söz ile
Memlekete vezir hükmeder.

vịlayẹt: (a.i.) ولاية İl.

A11 ḳamuġ ịttịfaḳ boldılar kim mẹşṛịḳ vịlayẹtinde ḳamuġ Türkistan

hepsi ittifak etmişlerdir ki, Meşrik eyaletinde ve bütün Türkistan

zịndan: (f.i.) زندان Tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer.

893 ne eḍgü törü urdı begler begi

isizke bu ḳın berge **zịndan** yigi

Beylerin beyi ne iyi bir kanun kurmuş;
Kötü için en iyi çare sopa ve zindandır.

4.1.2.3. İnsanla İlgili Alıntı Sözler

‘aciz: (a.sf.) عاجز Gücü bir işe yetmez olanın durumu, güçsüzlük.

5476 nelük boldu **aciz** özüng ay ilig
kamug edgü kılgu küçüng bar elig

Ey Hükümdar! Sen nasıl böyle aciz duruma düştün;
Her türlü iyiliği yapabilirsin, kuvvet ve kudretin var.

Arapçadan alınan “aciz” kelimesi burada gücü bir işe yetmez anlamında, sıfat olarak kullanılmıştır.

adam: (a.i.) آدم Kişi.

C58 ‘ilim **adamları** birl ekatılmakın ayur yime otaçılar mụ‘ạzzimler mụ‘ạbbirler müneccimler şa‘rler tarıġçılar igdişçiler uzlar çıġaylar birle katılmak negü teg kerekin kerekmezin ayur

bilim adamları, otacılar, efsuncular, düş yorumcuları, müneccimler, şairler, çiftçiler, hayvan yetiştiricileri, zanaat erbabı ve yoksullar ile nasıl ilişki kurulacağını anlatır.

adẹmi: (a.i.) آدمي Ademoğlu, insan.

6332 Bu dünya müni ming bir ol erdemi
Negü teg keçürse keçer **ademi**

Bu dünyanın kusuru bin, erdemiyse birdir;

İnsan bunu nasıl geçirirse, öyle geçer.

araste: (f.i.) آراستة Süslü.

B55 bu türlüg **fażayịl** uḳuşlar bile
araste ol ermiş kişiler başı

bu türlü fazilerle ve meziyetlerle
kendini süslemiş ve mutlu bir hayat sürmüştür.

ạṣ ıl: (a.i.) اصل Soy, nesep.

6091 ölümüg unıtma itiging ḳılın
özüngni unıtma tüp ạṣ lıng bilin

ölümü unutma, bunun hazırlığını gör
kendini unutma aslını ve kökenini bil

bịna: (a.i.) بناء Ev, yapı.

A24 ajunda yayılmış turur bu ‘ạziz kịtab tört uluġ ağır ul öze **bịna**

Dünyaya yayılmıştır. Bu aziz kitap dört ulu ve önemli temel üzerine bina

can: (f.i.) جان Ruh, arayış, can, kalp, yürek.

336 eşitgil negü tir biliglig kişi
Biliglig sözi çın sevug **can** tuşı

Dinle, ne der bilgili kişi:
Bilgilinin sözü, gerçekten sevgili can gibidir.

cẹmal: (a.i.) جَمَال Yüz güzelliği.

91 ay dünya **cẹmali** uluġluḳḳ a körk

ay mülkẹtḳ a nur ay yayıġ ḳ utḳ a örk

ey dünyanın süsü, ey ululuğun ziyneti, ey saltanatın nuru
ey dönek huylu mutluluğun bağını elinde tutan

ẹdẹb: (a.i.) أَدَب “edebe” fiilinin mastarından türetilmiş çoğul bir isimdir.“İncelikler, terbiyeler, utanmalar, usûller, kaideler”[38] gibi anlamlara gelmektedir. Arapçada çoğul olarak kullanılan bu kelime Osmanlıcada ve günümüz Türkçesinde tekil olarak kullanılmaktadır. Mesela günlük kullanımda “Her şeyin bir âdâbı vardır.” şeklinde kullanımları vardır. Oysa doğrusu “Her şeyin bir edebi vardır.” Şeklinde olmalıdır.

4594 ḳayu türlüg aşḳ a barır erse sen
ẹdẹb birle aş yi bilir erse sen

Hangi ziyafette olursa olsun, yemek yerken,
Mümkün olduğunca edep dairesinde hareket et

ẹndam: (f.i.) اندام Beden, vücut, boy.

2795 köngül beg turur yiti **ẹndam** öze
begi başlasa buḍnı yügrür tüze

Gönül yedi endam üzerine beydir
Bey yol gösterince halk tereddütsüz onu ziler

fạżayịl: (a.i.) فضايل Faziletler, erdemler.

B55 bu türlüg **fạżayịl** uḳuşḷar bile

---

[38] Yaşar A. (2006). *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler.* Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, s. 24

araste ol ermiş kişiler başı

bu türlü fazilerle ve meziyetlerle
kendini süslemiş ve mutlu bir hayat sürmüştür.

fażl: (a.i.) فضل Fazilet, erdem.

389 bu barça iḍim **fażlı** erdi ḳamuġ
Ağırladı minteg tapuġsuz ḳuluġ

Bütün bunların hepsi rabbimin fazlı ve keremiydi
Benim gibi asi bir kula değer verdi

ḫaṭ ır : (a.i.) خاطر Gönül, kalp.

4393 ḳılıçta yitigrek bularnıng tili
Yana ḳılda yinçge ḫaṭ ır yolı

Bunların dili kılınçtan daha keskindir,
Kalplerinin yoluysa kıldan incedir.

ḫịrẹd : (f.i.) خرد Akıl, fikir.

B66 üçüncü **hịrẹd** ol uluğluk bile
törtünçi kana’at vẹ ‘afyẹt bile

Üçüncüsü akıl olup ululuk ifade eder;
Dördüncüsüyse kanaat ve afiyettir.

‘ịyal: (a.i.) عيال Bir kimsenin geçinmek zorunda olduğu kimse, eş, çocuk.

3390 bu yanglıġ ‘**ịyal** ḳaçar bar vẹfa
ḳılıḳ ı yavuz ol ḳılınçı cẹfa

Böyle çocuktan hiç vefa umulur mu
Onun doğası kötü ve işi gücü cefadır.

kalbüd: (f.i.) كالبد Kalıp, vücut.

1521 eḍizlik tiledi süzük can turuġ
uçup bardı can ḳaldı **kalbüd** ḳuruġ

Saf ve temiz ruhu yükselmek istedi
Ruhu uçtu gitti, boş bi kalıp kaldı

liḳ a: (a.i.) لقاء Yüz yüze görüşme, buluşma.

397 ḳamuġ mü' miṇıġ sen tözü yarlıḳ a
Yarınḳı beḳ adın bu kün ḳ ıl **liḳ a**

Sen bütün müminlerin hepsinin günahlarını bağışla;
Yarınki beka âleminden yüzünü bana bugün göster.

meni: (a.i.) مني Döl suyu.

5413 **menidin** törümiş özüng men time
özüng men tise ay unu ornung ol

sen meniden türemişsin, "ben" deme;
sen "ben" dersen, baş işte değerin

müsafiṛ: (a.i.) مسافر Yolcu, konuk.

1388 anasında toġsa atansa atı
müsafiṛ bolup mindi öḍlek atı

anasından doğup adı verilince

yolcu olarak zamane atına biner.

mürüvvẹt: (a.i.) مُرُوَّة mürüvvet, insanlık, bir ailede çocukların doğumu, sünneti, evliliği, iyi bir göreve geçmeleri vb. olaylardan duyulan mutluluk, sevinç, cömertlik.

411 sịyasẹt ḳ ılur erdi hịmmẹt bile
bu hịmmẹt yaraşur **mürüvvẹt** bile
Siyaset icra ederken, kendi şahsi meyillerini düşünmezdi;
Bu himmet mürüvvetle birlikte olursa, güzel olur

nẹfẹs: (a.i.) نَفَس Soluk.

1213 ḳamuġ nenge vạḳ t ol küni belgülüg
nẹfẹs tın toḳırḳ a sanı belgülüg

her şeyin bir vakti vardır, günü bellidir.
Nefes alıp vermenin sayısı bellidir.

nẹsẹb: (a.i.) نسب Aile, soy.

B57 bu tengi turuġlaġ ḳuz ordu ili
Tüp ạṣ lı **nẹsẹbin** yorımış tili
Yaşadığı yer Kuz- Ordu iliymiş,
Kendisi asil bir aileden olup dili de buna göredir.

şẹr: (a.i.) شر Kötülük.

5062 kiçig bolsa imin uluġ şẹrrindin
sẹlamẹt bolunsa umup ḫạyrındın

küçükler büyüklerin şerrinden emin olmalıdır
böylece onlarda hayır umarak emniyet içinde yaşarlar.

şẹrif: (a.sf.) شريف Şerefli.

B64 yana bu kịtabnıng bẹyanın ayur
Bu tört nik **şẹrifler** özele kılur

Yine bu kitabın içindekileri söyler;
Bunu şu dört iyi temel üzerine kurar.

tẹn: (f.i.) تن Ten, vücut.

2529 ḳapuġ başlar er keḍ bağırsaḳ kerek
tẹni canı birle tapuġsaḳ kerek

kapıcıbaşı olan insan çok sadık olmalı
bu hizmeti canla başla benimsemiş olmalı

vạṣ ịyyẹt: (a.i.) وصية Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey.

6321 ötündi iligke negü körmişin
ölürde **vạṣ ịyyẹt** itip ḳoḍ mışın

Öğdülmiş ne gördüğünü ve ölürken vasiyet edip
bırakmış olduğu mirası hükümdara arz etti

zẹngi: (a.i.) زنجى Siyah ırktan olan kimse, siyahi.

3286 belinglep oḍındı kötürdi başın
ḳara **zẹngi** ḳılmış yüzi ni ışın

Birden silkinerek tekrar uyandı, başını kaldırdı;
Sis gökyüzü kara zenciye döndürmüştü.

zülf: (f.i.) زلف Saç, şakaklardan sarkan saç lülesi.

3284 ḳoḍ ı ıḍ tı kesme yaruḳ urdı başın
Sevüg **zülfi** toldı yoḳaru ḳ oḍ

Perçemini aşağı salıverdi, parlak yüzü kapandı
ve güzel zülfü her yanı kapladı.

4.1.2.4. Yiyecek-İçecek ve Eşyalarla İlgili Adlar

cülab: (a.i.) جلاب Gülsuyu.

1060 ḳayusı soġıḳ itti ḳ attı **cülab**
ḳayu ḳ ıldı birdi kereklig ş̣ẹrab

biri şerbet hazırladı ve gülsuyu kattı
biri gerekli gördüğü gibi içkiyi yapıp verdi

cülengbin: (a.i.) گل انگبین Bir çeşit şerbet. (bal, gül suyu)

4656 tilese fụḳ a' bir tilese mizab
tilese **cülẹngbin** tilese cülab

İster fuka, ister mizap, istersen
Cülengbin (balsuyu, gül suyu) veya cülab şerbetle

fụḳ a': (a.i.) Bir çeşit şerbet. (arpa suyu)

4656 tilese **fụḳ a'** bir tilese mizab
tilese cülẹngbin tilese cülab

İster fuka, ister mizap, istersen
Cülengbin (balsuyu) veya cülab şerbetle

ḥạlva : (a.i.) حلوا Helva, şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı.

3611 ḳarın toḍ sa arpa ya **ḥạlva** bir ol
ḳalur barça artıp tulur kirgü yol

Karın doyarsa arpa ve helva birdir.
Hepsi artar kalır gireceği yol tıkanır

ḫạrir : (a.i.) حرير İpek.

5799 ağı kedti **ḫạrir** özüng örtti öz
sini yangsağuçı körüp ḳamdı köz

sırmalar giydin, vücudunu ipeklerle örttün
kıskananların gözleri sana bakıp kamaştı

ḳạṣ ạb : (a.i.) قصب Hint kumaşı.

5368 **ḳạṣ ạb** tozı rumi ajun tangsuḳı
sanga kelse tolmaz ağı ḳaznaḳ ı

Kasap, tüzi ve Rumi kumaşları gibi dünyanın nadide şeyleri
Sana gelir; fakat hazinen ve ambarların yine dolmaz.

mizab: (a.i.) مِيزَاب Su, suyolu, kanalizasyon.

4656 tilese fuḳ a' bir tilese **mizab**
tilese cülẹngbin tilese cülab

İster fuka, ister mizap, istersen
Cülengbin (balsuyu) veya cülab şerbetlerini ver

“Mizab” kelimesi Arapçadan alıntıdır. Arapçadaki anlamı “kanalizasyon, suyolu” dur. Fakat eserde anlam değişikliğine uğramış “sofra suyu” olarak kullanılmıştır.

nuş: (f.i.) نوش Şerbet.

4801 ḫạṭ ạrlıġ turur dünya **nuşı** ağu
arığın tile barça içgü yigü

Bu dünya tehlikelerle doludur, onun şerbeti zehirdir.
Sen bütün yiyecek ve içeçeklerde temizlik ara.

şẹlise: (a.i.) شليسة Şelise.

1064 kerek ḳat **şẹlise** kerek tịryaḳ it
kerek mạṭ rıdus ḳ at ya çurnı ögit
ister şelise kat, ister tiryak yap;
ister matrıdus karıştır, ister müshil ver.

rẹkve: (a.i.) رَكْوَة Çanak.

6322 turup **rẹkve** birle tayaḳın alıp
ilig utru urdı ḳumaru ḳ ılıp

kalktı, kardeşlerinden yadigar kalan çanak ile
değneği alıp hükümdarın önüne koydu

رَكْوَة kelimesi Arapçada cezve anlamındadır. Eserde "çanak" anlamında kullanılmıştır.

şẹkẹr: (f.i.) سكر Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, havuç, mısır, buğday vb. bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, birleşiminde karbon, oksijen ve hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen, mayalanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adı.

772 bẹḍük bir biçekig eligde tutar
solındın urağın ongındın **şẹkẹr**

elinde büyük bir bıçak tutuyordu,
solunda bir acı-ot ve sağında şeker bulunuyordu.

şẹrab: (a.i.) شراب İçki, şarap.

1060 ķayusı soġıķ itti ķattı cülab
ķayu ķ ıldı birdi kereklig **şẹrab**

Biri şerbet hazırladı ve gül suyu kattı;
Biri gerekli gördüğü bir içikiyi yapıp verdi.

şire: (f.i.) شيره Şıra, üzüm ve öteki meyvelerin suyu, şekerli su, üzüm suyu ve nişasta kaynatılarak yapılan kuru tatlıların genel adı, her çeşit tatlı, bal.

2550 **şireni** çıķarda körüp saķ lasa
angar toġru yolda elig tegmese

şıra çıkarken, onu nezaret altına almalı,
yolda herhangi bir elin ona dokunammasına dikkat etmeli

tẹrẹngbin: (f.i.) ترنكبن Kudret helvası.

6010 sarıġı küçenmiş bolur ay bügü
özini boştġu tẹrẹngbin yigü

Ey hakim, onun safrası güçlenmiş olur;
Midesini boşaltması ve kudret helvası yemesi gerekir.

zạ'fẹran (a.i.): نارفعز Safran.

4960 yaşıķ türtti yüzke sarıġ **zạ'fẹran**
özin ķıldı mina öngi teg cịhan

güneş yüzüne sarı safran sürdü;
cihan ise mina rengine büründü.

4.1.2.5. Tabiatla İlgili Alıntı Sözler

‘abir: (a.i.) عَبير Güzel koku, misk.

4892 **abir** bürkirer teg tünerdi kalık
sıta koptu yirdin yadıldı butık

abir serpilmiş gibi yer gök alcalandı;
ufuktan etrafa dallanarak mızraklar yükseldi

‘ạrş: (a.i.) عرش Göğün en yüksek tabakası.

24 eḍiz ‘ **ạrşta** altın sẹraḳ a tegi
Tözü barça munglugsanga ay i ḍi

yüksekteki arştan alttaki toprağa kadar
bütün her şey sana muhtaçtır ey rabbim!

baġ: (a.i.) باغ Bahçe.

1807 kişi köngli **baġ** ol yaşarġu suvı
bu begler sözi birle eḍgü savı

İnsanın gönlü bahçedir, onu yetiştiren su
Beylerin sözleri ve nasihatleridir

biyaban: (f.i.) بيابان Çöl.

6156 ḳayusı **biyabanda** yügrür kezip
bayatḳa bu ḳ orḳ u saḳ ınçın sızıp

Biri de tanrı’ya karşı bu korku ve endişeyle
Bitkin bir halde çöllerde koşar.

cịhan: (f.i.) جهان Âlem, kainat.

88 ajun tuttı tavġac ulu ġ bu ġra ḫan

ḳutaḍ su atı birsü iki **cịhan**

Tavgaç Ulu Buğra Han dünyaya hâkim oldu,
Adı kutlu olsun, Tanrı onu her iki cihanda aziz etsin

dünya: (a.i.) دنيا Âlem, dünya, üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü.

1032 tilekimni birding ḳamuġ arzular
Erej **dünya** dẹvlẹt öküş eḍgüler

cẹfa ḳ ıldı dünya ḳ arıdı bu ḳ ut
sini armasunı munu sözke büt

ẹrġuvan: (f.i.) ارغوان Erguvan çiçeği, baklagillerden, eflatunla kırmızı arası renkte çiçek açan, güzel bir süs ağacı, deliboynuz. (Cercis siliquastrum)

6529 tẹmam **ẹrġụvan** teg ḳızıl mengzim erdi
bu kün zạ'fẹran urġın engde tarıttım

Benzim kızıldı tam bir erguvan rengi
Bugün yüzüme safran tohumu ektim

fạṣ l: (a.i.) فصل Mevsim.

6006 taḳı bir tüṣ ol kör bu yıl **fạṣ lınga**
tadusı küçenip barır ạṣ lınga

Bazı düşler vardır ki, yılın mevsimlerine bağlıdır.
Ahlattan biri güçlenerek düşü kendi aslına çeker

fẹlẹk: (a.i.) فلك Gök, sema.

4381 yana cẹm'-u tẹfriḳ mịsaḥ ạtḳ a öt
yiti ḳat **fẹlẹkni** yatur yamça tut

sonra cemi tefrik ve mesahaya geç;
yedi kat feleği bir çöp parçasıymış gibi avucunda tut

gẹvhẹr: (f.i.) گوهر Cevher.

3438 erej arzu nị‘mẹt közün körmeding
kümüş **gẹvhẹr** altun baḳır bulmadıng

Huzur arzu ve nimeti gözünle görmedin
Gümüş, mücevher altın ve bakıra da hiç sahip olmadın

gühẹr: (f.i.) گهر Cevher, mücevher.

5364 bu tağlar ḳatında çıḳar **gühẹriġ**
ḳazıp yetrüm ezler sanga ay arıġ

Bu dağlar altından çıkan cevherleri
Kaza kaza sana yetişemezler ey temiz ruhlu

ḥạbẹş: (a.i.) حبش Siyah ile beyaz arası koyu esmer renk.

4961 ḳalıḳ bütrü tuttı sevugler ḳaşı
Ajun boldı zẹngi **ḥạbẹş** ḳırtışı

Göğün her tarafı aşık kaşlarıyla doldu;
Dünya zenci Habeş derisine büründü.

ḫạzan: (f.i.) خزان Güz mevsimi.

6531 yaruḳ yaz teg erdim tümen tü çeçiklig
ḫạzanmu tüşüttüm ḳamuġnı ḳurıttım

Rengarenk çiçeklerle dolu parlak bahar gibiydim,
Hazana mı uğrattım hepsini kuruttum.

hịndi: (f.i.) هندي Hintli.

94 ẹsirdin keligli ḳ alıḳ ḳ uşları
ḳayu ray -ị **hịndi** ḳayu ḳ ayṣ arı

Esirden gelen gök kuşları,
Kimi rây-i hindi, kimi kayserî

Eserde “hịndi” kelimesi “Hintli” olarak açıklanmıştır fakat beyitte bir kuş adı olarak geçmektedir.

‘ıyar: (a.i.) عيار Ayar, bir aygıtın gereken işi yapabilmesi durumu.

5575 birisi ilingde arıġ tut kümüş
‘ıyar küḍezgil ay bilgi öküş

Bunlardan biri memleketinde gümüş temiz kalsın,
Onun ayarını koru ey bilgisi bol

iḳ lim: (a.i.) اقليم Ülke, diyar.

A13 kim erse aṣ nif ḳ ılmadı bu ḳ itap ḳ ayu padịşahḳ a ya ḳ ayu iḳ limḳ a

Hiç kimse tarafından tasnif edilmemiştir. Bu kitap hangi padişaha veya hangi diyara

kafur: (a.ö.i) كافور kâfur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde.

64 yaġız yir yıpar toldı **kafur** kitip
bezenmek tiler dünya körkin itip

kafur gitti, yağız yer misk ile dolu;
dünya kendini süsleyerek bezebmek istiyor.

kan: (f.i.) كان Maden.

5357 bu begler taġ ol kani altun kümüş
kümüş **kan** ḳazıġlı bayur ol öküş

Beyler içinde altın ve gümüş madenleri bulunan dağdır;
Gümüş madenlerine kazma vuran çok zengin olmalıdır.

ḳạnd : (f.i.) قند Şeker.

5154 atang öldi bardı sanga birdi pẹnd
ata pẹndi tutsa şẹkẹr bolġa **ḳạnd**

Baban öldü gitti ve bu ölümüyle sana öğüt verdi;
Baba nasihatini tutarsan, o sana bal şeker olur.

ḳạranfịl: (a.ö.i.) قَرَنْفُل Güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi.

71 ṣạba yili ḳ optı **ḳạranfịl** yıḍın
ajun barça bütrü yıpar burdı kin

Karanfil kokulu saba yeli esti;
Dünyanın her yanı misk ve anber kokusuyla doldu.

mẹşrịḳ : (a.i.) مشرق Doğu

5678 kötürdi yaşıḳ baḳ tı **mẹşrịḳ** tapa
körür aġdı yirdin yo ḳaru ḳ opa

Başını kaldırdı ve doğuya doğru baktı,

Güneşin yerinden kopup yükselmeye başladığını gördü.

mẹvlud: (a.i.) مولد Mevlit, doğum, dünyaya gelme.

A20 balasağun **mẹvludluġ** pẹrhiz iḍ isi er turur ẹmma bu kịtabnı kaşġạr

Blasagun şehrinden takva sahibi bir kişidir. Fakat eserini Kaşgar

mina: (f.i.) مينا Mine, gökyüzü, lacivert.

4960 yaşıḳ türtti yüzke sarıġ zạ'fẹran
özin ḳıldı **mina** öngi teg cịhan

güneş yüzüne sarı safran sürdü;
cihan ise mina rengine büründü.

münḳạlịb : (a.sf.) منقلب Yer değiştiren.

743 bu ay ornı boldı evi münḳạlịb
orunsuz bolur **münḳạlịb** neng ḳ ılıp

Bu ay hep yerini, evini değiştirir;
Daima yer değiştiren ne yapsan da bir yere ısınmaz.

sạba: (a.i.) صبا Gün doğusundan esen sabah rüzgarı.

71 **ṣạba** yili ḳoptı ḳ ạranfịl yıḍ ın
ajun barça bütrü yıpar burdı kin

Karanfil kokulu saba yeli esti;
Dünyanın her yanı misk ve anber kokusuyla doldu.

sẹḥ ạr: (f.i.) سحر Sabahın güneş doğmadan önceki zamanı, seher vakti.

2684 bu ağzıng mịsali üngür sanı teg
sözüng çıḳsa andın **sẹḥ ạr** tanı teg

Bu ağız bir in gibidir
Sözün oradan çıktığında seher yeli gibi olur.

sẹra: (a.i.) ثرا Toprak.

3354 ‘ạrşta ḳ oḍ ı kör **sẹraḳ a**tegi
tözü barça bir teg bayatḳa mungı.

yukarıdaki arş ile yerdeki toprak arasında
bulunan her şey aynı şekilde tanrı’ya muhtaçtır

vạḥ şı: (a.i.) وحشي Yabani.

6572 ya vạḥ şı bolup men biyabanda yügrü
kişide yırayı ajunda yiteyi

veya vahşi olup çöllerde koşayım;
insanlardan uzaklaşarak dünyadan silinip gideyip

4.1.2.6. Hayvanlarla İlgili Alıntı Sözler

ray-ị hịndi: (f.ö.i) Bir kuş adı.

94 ẹsirdin keligli ḳ alıḳ ḳ uşları
ḳayu ray -ị hịndi ḳ ayu ḳạyṣ ạrı

Esirden gelen gök kuşları,
Kimi rây-i hindi, kimi kayserî

tazı: (f.i.) تازى Arap atı.

5369 kevel **tazı** büktel tağı ar ḳunı

aḳtur toldı tolmaz bu suḳ luḳ

Arap küheylanı, binek ve diğer cins atlarla
Ahırların dolmuştur; fakat bu açgözlülük doymak bilmez.

ṭuṭ ı: (f.i.) طوطى Papağan.

3361 yorı yalnguz işsiz ay yalnguḳ uzı
ṭuṭ ı ḳıldı yalnguz tili kör sözi

Ey insanların ustası, tek başına ve arkadaşsız yürü
Bak papağan konuşup söz söylemeye kendi başına başladı.

4.1.2.7. Zaman İfade Eden Alıntı Sözler

ahir: (a.sf) آخِر Son, sonunda.

3550. ve 4924. 4930. 6489. 6552. beyitlerde ise "ahir" kelimesi "son" anlamında, isim olarak kullanılmıştır.

3550 Sevincin körü barsa **ahir** sakınç
Sakıncın tirilse bolur kin sevinç

Sevinince dikkat edersen, sonu endişedir;
Endişeyle geçen hayatın sonu da sevinçtir.

baḳi : (a.sf) بَاقِ Ebedi.

C50 ögdülmiş oḍġurmışḳ a fani dünya birle **baḳi** 'uḳ bi ḳ azġanġusın ayur

Öğdülmiş Odgurmış'a bu fani dünya aracılığıyla ebedi ahiretin kazanılışını anlatır.

ẹzẹl: (a.sf.) اَزَل Başlangıcı olmayan.

3898 ayur ming sẹna ol uġan tengrike
ẹzẹl ḥụkmi tegrür köni egrike

o kadir Tanrıya bin sena olsun
doğru ve eğriye ezel hükmünü o eriştirir

ġayẹt: (a.i.) غاية Nihayet, uç, son.

A14 tegdi erse ġayẹt uzluḳ ındın **nịhayẹttin** keçe körklüglükindin ol

Eriştiyse fevkaledeliği ve sonsuz güzelliği sayesinde o

hẹrgịz: (f.z.) هرگز Asla.

1065 kerek tut otaçı kerek erse ḳam
ölüglike **hẹrgịz** asıġ ḳılmaz em

İster Otacı getir, ister kam;
Ölmekle olana hiçbir ilaç fayda etmez.

nịhayẹt: (a.sf.) نهاية Sonsuz, son.

A14 tegdi erse ġayẹt uzluḳ ındın **nịhayẹttin** keçe körklüglükindin ol

Eriştiyse fevkaledeliği ve sonsuz güzelliği sayesinde o

sẹḥ ạr: (a.i.) سحر Seher, sabahın güneş doğmadan önceki zamanı.

2684 bu aġzıng mịsali üngür sanı teg
sözüng çıḳ sa andın **sẹḥ ạr** tanı teg

Bu ağız bir in gibidir
Sözün oradan çıktığında seher yeli gibi olur.

zạmane: (a.i.) زمانة İçinde bulunulan zaman, dönem.

1983 bayat kimke birse ḳılınç arḳ uḳ ı
anı emgetür bu **zạmane** oḳı

Tanrı kime kötü bir doğa vermişse
Bu felek oku ona eziyet çektirir.

4.2.8. Belirsizlik İfade Eden Alıntı Sözler

bạ'żı: (a.zm.) بعض Bazı, kimi.

A18 iranlıġlar şahname-i Türki atamışlar **bạ'żıları** ma pẹndname-i müluk

İranlılar Şahname-i Türki diye ad koymuşlar. Bazıları da Pendâme-i Mülük

ġayịb: (a.sf.) غايب Bellisiz, kayıp.

3300 ḳamuġ **ġayịb** özler körüşse közün
saḳınç boldı ḳ ısġa sevinç uzun

birbirini kaybedip tekrar buluşan kişilerin
kederleri kısa ve sevinçleri uzun sürer

4.2.9. Ruh Hali ile İlgili Alıntılar

arzu: (f.i.) آرزو Dilek.

122 taḳı ma negü erse arzu tilek
bayat oḳ bolu birsü arḳ a yölek

daha başka ne gibi arzusu, dileği varsa
tanrı ona daima arka ve destek olsun

ġạm: (a.i.) غَمّ Gam, kaygı.

1559 tirigle tapındıng öteding ḥaḳ ım
ölürde mungaḍıp yiding hẹm **ġạmım**

Hayattayken, hizmet ettin ve hakkını ödedin;
Ölürken de beni düşündün ve benim için üzüldün

hạva: (a.i.) هوا Arzu heves.

3644 uḳuşsuz kişiler ol ol ay ḳ adaş
hạva arzularḳa özin ḳ ılsa baş

Ey kardeş! Kendilerini heva ve heveslerine
Baş yapanlar akılsız kişilerdir.

ḥạl : (a.i.) حال Durum.

2261 bolur beg tileki anıngdın tükel
İşi barça itlür ḳayu erse **ḥal**

Bey onun aracılığıyla bütün dileklerini elde eder
Durum ne olursa olsun bütün işi düzene girer

ẖạvf: (a.i.) خوف Korku.

3673 rịca **ẖạvf** bu iki ḳanat sanı ol
bu ikin uçuġlı bulur kökke yol

rica ile korku, bu ikisi kanat gibidir
bu ikisiyle uçan ğöğe yol bulur.

ṭạrạb : (a.i.) طرب Neşe.

5270 ḳamuġ ġạflẹt ol bu sevinçin **ṭạrạb**
bu ġạflẹt bile öz yoḳ aḍ ur ʻ ạcẹb

Sevinç ve neşe hep gaflet eseridir.
Bu gaflet ile insan kendisini öyle mahvederki

sẹvda: (a.i.) سودا Güçlü sevgi, aşk.

6590 ya **sẹvda** küçeḍip mengim artadı ol
közümkemü körnür özüm ḥạb içeyi

ya da sevda çoğalarak beynime mi tesir etti
veya gözüme mi öyle görünüyor; ben bir ilaç içeyim

4.2.10. Gerçeklikle İlgili Alıntı Sözler

ḥạḳ : (a.i.) حق Hak, hakikat.

2403 meningdin kerek emdi eḍgü yanut
sanga ḥạḳ öteyin tiriglik anut

benden şimdi iyi bir karşılık görmelisin
sana hakkını ödeyeyim sen de hayatını ona göre düzenle

ḥạḳ iḳ ạ t: (a.i.) حَقِيقَة Bir şeyin doğrusu.

920 ḥạḳ iḳ ạt munı bil ay ay toldı sen
öküngsüz men eḍgü atın ölse men

Ey Ay-Toldu, sen bunu hakikat bil;
Dünyada iyi ad bırakarak göçersem, pişman olmam

4.1.2.11. Diğer Alıntı Sözler

'ạlẹyk: (a.i.) عليك Senin üzerine olsun.

5036 sẹlam ḳ ıldı ilig eng aṣnu körüp
'ạlẹyk birdi zahịd sẹlamḳ a turup

Karşılaşınca önce hükümdar selam verdi;
Zahit ise yanlı z onun selamına mukabele etti.

‘ạmẹl: (a.i.) عمل İş, hareket.

6271 busuğda kü ḍer bu körünmez ẹcẹl
usalın basıḳur umınçın ‘ **ạmẹl**

görünmez ecel pusuda bekler
ümit peşinde koşan gafilleri ansızın yakalıyı verir

‘amịl: (a.sf.) عامل İşleyen.

2494 ağıçı bitigçi ya iş tutġuçı
ya tonçı etükçi ‘**amịl** bolġuçı

Hazinedar veya katip gibi memurlar ve elbiseci
Veya ayakkabıcı gibi zanaatkârlar ilişkidedir.

asan: (f.sf.) آسان Kolay.

4269 adaş tutmaḳ **asan** küḍezmeki sarp
yağı bolma ḳ asan yaraşmaḳ ı sarp

Dost edinmek kolay fakat dostluğu korumak zordur
Düşman olmak kolay fakar barışmak zordur.

ạṣ lı: (a.i.) اصلى Asil olan.

108 ey eḍgü ḳ ılınç **ạṣ lı** eḍgü uruġ
ajun ḳalmasunı sizingsiz ḳ uruġ

Ey doğası iyi ve soyu asil hakan,
Dünya senden mahrum kalmasın

‘ạta: (a.i.) عطاء Bağış, ihsan.

1829 bayattın ‘**ạta** ol uḳuş belgülüg
uḳuştın bulur er ming eḍgü ülüg

akıl, şüphesiz tanrı’nın ihsanıdır
insan akıl ile bin türlü iyi kısmet ve nimete ulaşır.

‘ạyb: (a.i.) عيب Ayıp, kusur.

534 kimi sevse ‘**ạybı** kör erdem bolur
kimi sevmese erdem öktem bolur

İnsan kimi sevse onun kusuru erdem olur
kimi sevmezse, onun erdemi en büyük kusur sayırılır.

bẹdẹl: (a.i.) بدل Karşılık.

3563 **bẹdẹl** ḳıldı ẹbdal nengin hẹm malın
baḳıp ḳ oḍ tı zahịd bu dünya ulın

Tarikat ehli malını mülkünü hakka verdi;
Zahit, esassız olduğunu anlayarak bu dünyayı terk etti.

bẹla: (a.i.) بلا İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum.

879 toġa isiz erse angar yo ḳ otı
ajunḳa **bẹla** ol buḍunḳ a yutı

Doğuştan kötü olanların ıslahına çare yoktur
o dünya için bela, halk için felakettir.

bẹnd: (f.s.) بند Bağlı, ait, mafsal, boğum.

6433 ḳalır ḳ arşı ordu sarayl ar ḳamuġ
anı **bẹnd** tutumaz bu öz ay uluġ

Bütün saray, köşk ve konakların hepsi kalır,
Ey büyük! İnsan bunlara devamlı sahip olamaz.

bẹtẹr: (f.z) بدتر Daha kötü, daha fena.

6141 yigitlik ya baylıḳ bu ḳ ut esrüki
süçig esrükinde **bẹtẹr** ay belki

Gençlik, zenginlik veya bu mutluluk sarhoşluğu,
Şarap sarhoşluğundan beterdir, ey kudretli.

bi-vefa: (f.sf.) بی وفا Vefasız.

1511 ayur ay ınançsız ajun **bi-vẹfa**
Nelük ḳıldıng emdi manga sen cẹfa

Ey vefasız, güvenilmez dünya dedi;
Niçin şimdi ban acefa ediyorsun

ẹgẹr: (f.bağ.) اگر Eğer, şayet.

1190 **ẹgẹr** ḥile çare yoḳ erse aḍ ın
ḳamuġ neng ẖ azine ülegil barın

Eğer başka bir tedbir ve çare yoksa
Bütün malını ve hazineni, hepsini dağıt.

ẹmanẹt: (a.i.) اَمَانَة Emanet, birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişice korunması gereken eşya, kimse vb.

1720 **ẹmanẹt** yüḍürdi boyunḳ a uluġ

ẹmanẹt yüḍ er erke canım yuluġ

boynuna büyük bir emanet yüklendi;
emanet yüklenen insana canım feda olsun.

ẹsbab: (a.i.) أَسْبَاب Sebepler.

B36 mẹlịkler ḳ oruġı ma**ẹsbab** tüze
Bu tẹrtib-ü ṣartı ẹmarẹt öze

Eliklerin korunmaları ve bunun için gereken
Şeyler ile hâkimiyetin icap ve şartlarını

fạrḳ: (a.i.) فرق Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık, benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, başkalık, ayrım, nüans.

6622 köni sözde taştın sözüg söz time
köni egri **fạrḳ ı** örüngli ḳara

doğru sözden başkasına söz deme; doğru ile eğri
arasındaki fark beyaz ile siyah arasındaki fark gibidir.

fịda: (a.i.) فدا Bir amaç uğrunda bir değer veya varlıktan vazgeçme, uğruna verme.

56 **fịda** ḳıldı barın nengin hẹm özin

yalavaç angar birdi iki ḳızın

fịraḳ : (a.i.) فرق Ayrılık.

6203 negü bar ajunda **fịraḳ ta** ḳatıġ
fịraḳ ḳ aḍ ġuları tengizde batıġ

dünyada firaktan daha güç ne var
firakın kaygıları denizden daha derindir.

fịraset: (a.i.) فراست Zihin uyanıklığı, anlayış, sezgi.

B50 yana bir sịyasẹt başın kesküke
İkinçi **fịraset** köngül birgüke

Bir de nasıl baş kesmeli siyaset etmeli ceza vermeli
İkincisi gönüller almak için nasıl feraset göstermeli

ġạm: (a.i.) غَمّ Kaygı.

1559 tirigle tapındıng öteding ḥạḳ ım
ölürde mungaḍıp yiding hẹm **ġạmım**

Hayattayken, hizmet ettin ve hakkını ödedin;
Ölürken de beni düşündün ve benim için üzüldün

ġạfur: (a.sf.) غفور Acıyan.

6511 ḳulung men iḍ im sen manga ay **ġạfur**
mini yarlıḳağıl yazuḳ um keçür
Ben kulunum, senbenim rabbimsin,
Ey gafur, beni affet, günahlarımı bağışla.

ḫạbẹr : (a.i.)خبر Haber, bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi, salık.

3302 ayıttı ḳadaşların oḍ ġurmışa
esen tip **ḫạbẹr** birdi ögdülmişe

odgurmış akrabalarını soruşturdu;
öğdülmiş onların sağ ve salim olduklarını söyledi.

ḥacẹt : (a.i.) حَاجَة İhtiyaç, zaruret.

4953 ıḍur men sini kör bu **ḥacẹt** üçün
oḳı eḍgü birle oḳıma küçün

bu iş için seni gönderiyorum;
onu zorlama, buraya güzellikle davet et.

ḥạmyẹt : (a.i.) حَمِيَّة hamiyet, bir insanın yurdunu, ulusunu ve ailesini koruma çabası.

2314 uluġ tutsa **ḥạmyẹt** kör arslanlayu
ügi teg usuz bolsa tünle sayu

Arslan gibi hamiyeti yüksek tutmalı
Baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmeli

ḫali : (a.i.) خالى Boş.

765 ilig bir kün oldrup özi yalnızun
evin ḳıldı **ḫali** irikti özün

bir gün hükümdarın çok canı sıkıldı
halvet emri verip yalnız başına kaldı

ḫạrab : (a.i.) خراب Harab olma.

B37 bu mülkning **ḫạrabı** bẹḳası nedin
Ya mülkẹt ḳalun barurı aḍın

Devletin harap olması veya beka bulmasının neden ileri geldiğini
Bu hâkimiyetin nasıl devam ettiğini ve nasıl elden çıktığını

ḥạşmẹt: (a.i.) حشمت Büyüklük, görkem.

2303 isizlerke ḥaşmeṭ siyaseṭ kerek
yana eḍgüke tutçı ḥ ụrmeṭ kerek

kötülere haşmet ve siyaset,
iyilereyse daima hürmet gerekir.

ẖaṭ a : (a.i.) خطا Yanlış, yanlışlık.

1920 eşitsü ayayın özüm bilmişin
İlig me keçürsün ẖaṭ a bolmışın

Ben kendi bildiğimi söylerim
Hükümdar dinlesin ve hata bulduklarını affetsin

ẖaṭ ạr: (a.i.) خطر Tehlike.

2152 körü barsa tegme işinde ẖaṭ ạr
ẖaṭ ạrlıg işig körse tatıġ kiter

dikkat edersen onun her işinde bir
tehlike vardır tehlikeli işin tadı kaçar

ẖaẕ ẹr : (a.i.) حذر Sakınma.

1337 bor içme zịnaḳ a ḳ atılma ẖaẕ ẹr
bu iki çġaylıḳ tonını keḍ er

Şarap içme, zina etme, kendini koru
Bu ikisi insana yoksulluk giysisini giydirir.

ḥile: (a.i.) حِيلَة Arapçada "çare tedbir, maslahat, hayırlı işlerde tedbirli ve tecrubeli olmak"[39]gibi manalara gelmektedir. Osmanlıca'da; "Oyun,

[39] Mutçalı, Serdar, Mu'cem'ul-Arabiyyu'l-Hadîs, 9, İstanbul 1995.

aldatma, sahtekârlık, bir malın özelliklerinin bozmak, dubara”[40] manalarında kullanılmıştır. Sözcüğün Osmanlıcadaki kullanımında da günümüz Türkçesindeki kullanımında da tam bir anlam kayması söz konusudur.

1182 negü bar ajunda angar ḥilesiz
negü ḥile bar kim angar çaresiz

Dünyada ne var ki, ona karşı bir tedbir bulunmasın;
ne tedbir var ki ona çarşı çare bulunmasın.

hịmmẹt: (a.i.) همت Gayret, emek, yardım.

411 sịyasẹt ḳılur erdi **hịmmẹt** bile
bu hịmmẹt yaraşur mürüvvẹt bile

Siyaset icra ederken, kendi şahsi meyillerini düşünmezdi
Bu himmet mürüvvetle birlikte olursa, güzel olur.

ḥụrmẹt : (a.i.) حرمت Hürmet, saygı.

2303 isizlerke ḥaşmẹt sịyasẹt kerek
Yana eḍgüke tutçı ḥụrmẹt kerek

Kötülere haşmet ve siyaset,
İyilereyse daima hürmet gerekir

hüner: (f.i.)هنر Beceri isteyen ustalık, beceriklilik.

B54 baḳa kör kịtabnı bu tirgen kişi
Hünerlıġ er ermiş kişiler başı

[40] Sami, Şemseddin Kamus-i Türki. s. 563.

Dikkatle bak; bu kitabı yazan kişi
İnsanlar arasında ileri gelen hünerli kişiymiş

‘ịbrẹt: (a.i.) عبرت Kötü bir hadiseden alınan ders.

6174 munuḳı körür sen mening ḥ alimi
Sanga bolsu **‘ịbrẹt** otu ḳıl emi

Benim halimi işte görüyosun, bu san aibret olsun
Buna göre bir çare ve tedbir al

ịḳ bal: (a.i.) اقبال Baht, talih.

B65 birisi me ‘ạdl ol könilik öze
İkinçi bu dẹvlẹt ḳ ut **ịḳ bal** tüze

Bunlardan biri adalet olup doğruluk üzerinedir;
İkincisi devlet olup mutluluk ve ikbal demektir.

ịmtịḥ an: (a.i.) امتحان Deneme.

4379 oḳı żạrb -u ḳısmẹt tükel bil küsür
tükelke tükel **ịmtịḥ an** ol yetür

Çarpmayı ve bölmeyi oku, bütün kesirleri iyice öğren;
Bu kamil insan için mükemmel bir imtihandır, bunu yap.

‘ịnayẹt: (a.i.) عنايت Himmet, vakf, gayret, kerem.

1267 bayat kimke ḳılsa‘ **ịnayẹt** basut
ikigü ajunda bu er buldı ḳut

Tanrı kime inayet ve yardım ederse,

O kişi her iki dünyada da mutlu olur.

ịşarẹt: (a.i.) إِشَارَة Anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im.

768 baḳıp kördi ilig közin imledi
ịşarẹt bile kelgil oldur tidi

Sonra başını kaldırıp baktı ve
Gözüyle, gel otur diye işaret etti.

'ịz: (a.i.) عَزّ İzzet, şeref.

1247 'ạziz ol 'ạziz kim 'ạzizlarḳ a'**ịz**
Anıngdın tegir 'ịz 'ạziz emdi ḳ ız

Gerçek aziz o azizdir ki, azizlere izzet ondan gelir
İzzet ve aziz şimdi nadirdir.

ḳạbu l: (a.i.) قبول Kabul.

A15 illering ḥạkimleri 'alịmleri **ḳạbul** ḳılıp tegme biri bir tü rlüg at laḳ ạb

İllerin hâkimleri ve âlimlerince makbul görülecek, her biri ona bir türlü ad ve lakap

ḳạdr : (a.i.) قدر Değer

414 kişilikke hịmmẹt mürüvvẹt tengi
kişi **ḳạdri** hịmmẹt mürüvvẹt yangı

kişi için himmet ve mürüvvet gerekir,
kişinin kıymeti himmet ve mürüvvet ile ölçülür.

ḳaḥ ṭ : (a.i) قحط Kıtlık.

6568 vẹfa **ḳaḥ ṭ ı** boldı cẹfa toldı dünya
vẹfa kimde erki men azraḳ ḳ olayı

Vefa kıtlaştı, dünya cefayla doldu,
Vefa acaba kimde vardır, ondan biraz isteyeyim.

ḳạna'ạt : (a.i.) قناعت Yetinme.

A 25 ḳılınmış turur bir 'ạdịl ikinçi dẹvlẹt üçünçi 'ạḳ ıl törtünçi **ḳạna'ạt** yana

Olunmuştur. Biri doğruluk, ikincisi mutluluk, üçüncüsü akıl, dördüncüsü kanaat.

ḳạra r: (a.i.) قرار Karar, durma, devamlılık, yeterli ölçü.

4758 tüpi yil turur bu ajun kör oğul
kölike turur kör **ḳạrarı** yoḳ ol

Ey oğul, bu dünya bir kasırga rüsgarıdır;
O hiçbir yerde karar etmeyen bir gölgedir.

kẹrim: (a.sf.) كريم Eli açık, cömert.

5667 bayattın ḳolu birsü yazuḳ larım
dụ'a birle bolġay keçürgey **kẹrim**

Günahlarımın affını Tanrıdan niyaz eylesin;
Belki kerim rabbim bu dua sayesinde beni affeder.

ḳıyam : (a.i.) قيام Kalkış.

5443 örü turdı oḍġurmış aydı sẹlam
ilig mey anut birdi ḳıldı **ḳıyam**

Odgurmuş ayağa kalktı ve selam verdi;
Hükümdar da ayağa kalkıp ona mukabelede bulundu.

ḳıyas : (a.i.) قياس Karşılaştırma, oranlama, mukayese.

640 negü tir eşitgil uḳuş mengzetü
ḳıyas mạ'ni birle angar yangzatu

Akıl, bu anlamı kasdederek,
Böyle bir olay hakkında ne der, dinle

ḳıymẹt : (a.i.) قيّم Değer.

2803 bilir bolsa ḳıymẹt ol arsıḳmasa
satığda tavıġda neng alsı ḳmasa

Her şeyin değerini bilmeli,
Alışverişte malca zararlı çıkmamalı

ḳụdret : (a.i.) قَدَرَ Güç, erk, erke, iktidar.

A2 uluġluḳ iḍ isi tükel ḳụdrẹtlıġ padişah turur yirli kökli yaratġan ḳamuġ

O ululuk sahibi ve tam kudretli padişah, yeri ve gögü yaratmış ve bütün.

lạḳ ạb:(a.i.) لقب Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad.

A15 illering ḥạkimleri ʻalịmleri ḳ ạbul ḳ ılıp t egme biri bir türlüg at **lạḳ ạb**

İllerin hâkimleri ve âlimlerince makbul hörülecek, her biri ona bir türlü ad ve lakap

mạʻruf: (a.sf.) معروف Bilinen.

6472 ḳanı ẹmr-ü **mạ'ruf** ḳılıġlı kişi
ḳanı nẹhy -ü münkẹr tıḍ ıġlı kişi

Marufu emreden kim?
Münkeri nehyeden kim?

maye: (f.i.) ماية Sermaye, güç.

1818 törütürde birse bayat ög köngül
tükel **maye** buldı biligke oġul

Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse,
Çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur.

mẹnzịl: (a.i.) منزل Asıl anlamı "ev, konak yeri" dir. Günümüz Türkçesinde yolculukta dinlenmek amacıyla durulan yer, anlamında kullanılmaktadır.

1387 ata arḳasındın toġulsa oġul
ana ḳarnı **mẹnzịl** ḳaç aylıḳ amul

Oğul babasının dölünden çıktıktan sonra,
An akarnı onun için istirahat menzilidir.

met: (a.i.) ميت Böyle, öyle, artık.

1795 neteg **met** yumıttı bu erdem sanga
Ayu birgil emdi munı sen manga

Nasıl oldu da bunca erdem sende toplandı;
Şimdi sen bana bunu bir söyle

mịḥ nẹt: (a.i.) محنة Mihnet, sıkıntı.

4619 bẹla **mịḥ nẹt** ol ig ölüm tutġaḳı
ölümde tatıġ yoḳ azu yaḳ ṣısı

hastalık bela ve mihnettir, ölümün öncüsüdür;
ölümün zevki yoktur, onun iyisi olmaz.

mịnnẹt: (a.i.) مِنَّة Minnet, yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu

857 tözü ḫalḳ ḳ a barça ḳ ılur ẹḍ gülük
yana **mịnnẹt** urmaz kişike külük

o bütün halka daima iyilik eder,
fakat yaptığını insanın başına kakmaz.

mịsal: (a.i.) مِثَال Örnek.

2684 bu ağzıng **mịsali** üngür sanı teg
sözüng çıḳsa andın sẹḥ ạr tanı teg

Bu ağız bir in gibidir
Sözün oradan çıktığında seher yeli gibi olur.

mụḳ ır: (a.i.) مقر İkrar eden, söyleyen, itirafçı.

4780 barınga **mụḳ ır** men tiler men usuz
ḳayuda tilegü özüm elgüsüz

Varlığını kabul ediyor ve gece gündüz uyumadan onu
İstiyorum; fakat onu nerede bulacağımı ben de bilmiyorum.

mụsạllạt: (a.sf.) مسلط Bir kimse veya şeyin üzerine bıktıracak kadar düşen.

5947 bu begler bayattın **mụsạllạt** turur
buḍun eḍ gü bolsa beg eḍ gü

bu beyler hakimiyetlerini tanrı'dan alır
halk iyi olursa bey de iyi olur.

nạṣ iḥ ạt: (a.i.) نَصِيحَة Öğüt.

6471 ẹmanẹt atı bar ḳ anı ḳ ıldaçı
nạṣ iḥ ạt sözi bar ḳanı tutaçtı

emanetin adı var onu yerine getiren nerede;
nasihatin sözü var, onu tutan nerede

nẹvbẹt: (a.i.) نَوْبَة Sıra, nöbet, resmi yerlerde belirli zamanlarda çalınan davul.

86 bulıt kökredi urdı **nẹvbẹt** tuġı
Yaşın yaşnadı tarttı ḫaḳ an tuġı

gök gürledi, nöbet davulunu vurdu;
şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.

nik: (f.sf.) نيك İyi, güzel.

B64 yana bu kịtabnıng bẹyanın ayur
Bu tört **nik** şẹrifler özele kılur

Yine bu kitabın içindekileri söyler;
Bunu şu dört iyi temel üzerine kurar.

nịʻmẹt: (a.i.) نعمة Nimet, iyilik, lütuf, ihsan.

1235 ḳalı bu tü **nịʻmẹt** ḳalırḳ a yime
özüng yıġlar erse yorı yıġlama

eğer türlü nimetler arkada kaldığı için
ağlıyorsan bırak, bunlar da ağlamaya değmez.

nịşan: (a.i.) نشان Belirti.

702 bu ay toldı aydı manga berk kişen
bu bir ḳaç neng ol kör bireyin **nịşan**

Ay-Toldı dedi ki: Benim için bağ ve köstek olacak
birkaç şey vardır; bak, onları belirteyim

nịyẹt: (a.i.) نِيَة Amaç.

5733 **nịyẹt** eḍgü ḳ ılġanḳ a eḍ gü bolur
neçe ḳılmasa ol muyanın bolur.

İyi niyetle hareket eden her zaman iyilik görür;
Niyetini gerçekleştiremese bile daima iyilik görür.

pẹlid: (f.sf.) پليد Pis, mundar, kirli.

6514 yıpardın yıpar oḳ yıḍ ır ol ıḍ ı
pẹliddin kelir ol arıġsız yı ḍı

Miskten ancak misk kokusu gelir

Kötü koku ancak mundar şeyden çıkar.

rịca: (a.i.) رجا Dileyiş, dileme, dilek.

3671 **rịca** birle ḫạvfnı ḳ anat sen ḳ ılın
bu iki araḳı yoluġ sen alın

Sen rica ile korkuyu kendine kanat edin,
Bu ikisinin arasındaki yoldan şaşma.

rẹva: (f.i.) روا Layık, uygun, yakışır, yerinde.

3755 ay ilig bu tört ḥacẹtim ḳ ıl **rẹva**
sanga tapnayın men elig yüz ova

Ey hükümdar, şu dört hacetimi yerine getir,
Ben de el ve yüz öperek sana kulluk edeyim

rẹvan: (f.sf.) روان Giden.

3781 orunçaḳ turur bu se vug can **rẹvan**
orunçaḳ yana bir kötürmez bu can

Bu gidecek olan sevgili can emanettir; emanet olan bir şey
Başkasına emanet oarak bırakılamaz.

ṣ ạbır: (a.i.) صبر Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç.

6448 eşitgil negü tir bilig birgüçi
ay emgek bile sen **ṣ ạbır** ḳılġuçı

Ey felaketler karşısında sabreden insan,
Dinle, bilgi veren insan ne der.

sabịt: (a.sf.) ثابت Yerinden oynamayan, yerini değiştirmeyen, durağan.

833 yana ma bu kün bụrcı **sabịt** turur
bu sabịt tidüküm tüpi berk bolur

Bir de güneşin bursu sabittir
Bu sabit dediğim temeli sağlam olduğu için iyidir.

sạbur: (a.sf.) صبور sabırlı

1867 örüg ol amul keḍ serimlig **sạbur**
körüp işni yetrü ol aḳru tegür

O halim, sakin, çok dayanıklı ve sabırlıdır
İşe dikkatle bakar ve sükün ile ele alır.

ṣaḥ ịb : (a.i.) صاحب Herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik.

3007 yumıtsa ḳayu begke ersig eren
ajunḳa b u beg boldı **şaḥịb** ḳıran

Hangi beyin etrafında cesur asker tolanırsa,
O dünyaya sahip kıran bir bey olur.

ṣạlaḥ : (a.i.) صلاح İyileşme.

3685 baḳa kördüm emdi bu işte manga
ṣạlaḥ ı körünmez ay ersig tonga

Dikkat ettin, şimdi bu işte bana bir
Çıkar yol görünmüyor, ey mert yiğit.

sẹbẹb: (a.i.) سبب Sebep.

3466 bilir sen bu kün men kişi bolduḳum
sẹbẹb ilig erdi yölekim toḳum

Bilirsin, bugün benim adam olmama sebep
Hükümdardır; o bana destek olmuştur.

sẹfẹr: (a.i.) سفر Seyahat.

1417 yüz utru turur bu uzun yol **sẹfẹr**
uḳuşluġ bu yolḳ a azuḳ kẹḍ iter

Önünde uzun bir yol, bir sefer var;
Akıllı olan bu yol için azığını iyice hazırlar.

sẹlam: (a.i.) سلام Bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba.

3907 iligke tegürgil meningdin **sẹlam**
bu aḫır sẹlam ol ay bilgi tạmam

Hükümdara benden selam söyle
bu artık son selamımdır ey kemal sahibi.

sẹlamẹt: (a.i.) سلامة Her türlü korku, tasa ve tehlikeden uzak, güvende olma durumu.

4549 isizke ḳatılma **sẹlemẹt** yorı
ḳılınçıng köni tut kevel teg küri

Kötüye katılma, selametle yürü daima doğru ve dürüst ol
Küheylan gibi meydanda dolaş.

sẹna: (a.i.) ثنا Övgü.

3898 ayur ming **sẹna** ol uġan tengrike
ẹzẹl ḥ ụkmi tegrür köni egrike

o kadir Tanrıya bin sena olsun
doğru ve eğriye ezel hükmünü o eriştirir

sẹvda: (a.i.) سودا Güçlü sevgi, aşk.

6590 ya **sẹvda** küçeḍip mengi m artadı ol
közümkemü körnür özüm ḥạb içeyi

ya da sevda çoğalarak beynime mi tesir etti
veya gözüme mi öyle görünüyor; ben bir ilaç içeyim

sıfạt: (a.i.) صفة Vasıf.

C31 ögdülmiş iligke uḳuş ṣıfạtın ayur

Öğdülmiş hükümdara aklın vasfını anlatır.

sır: (a.i.) سر Gizli söz.

6464 et öz eglü birmez hạva bulmadı
tapuġḳa tegümez özüm açtı **sır**
Vücut artık eğilmez, heva ve heves onu esir etti;
Ben artık ibadetle meşgul olamıyorum, işte sırrımı açtım.

ṣụḥ bẹt : (a.i.) صحبت Dostça, arkadaşça konuşarak hoş bir vakit geçirme, söyleşi, yârenlik, hasbihâl.

3584 tişi birle **ṣụḥ bẹt** iḍi kẹḍ tatıġ
soġuḳ suvḳ a yunmaḳ yanutı ḳ atıġ

Dişiyle beraber bulunmak çok güzel bir zevktir.

Fakat buna karşılık soğuk suyla yıkanmak zordur.

ṣurẹt : (a.i.) صورة Görünüş, biçim.

1848 manga ayġıl emdi u ḳuṣṣurẹti
negü teg bolur ol yörügi atı

Şimdi bana aklı tarif et,
Onun iç yüzü nasıldır ve adı nedir?

şạrṭ : (a.i.) شرط Olması başka durumların gerçekleşmesini gerektiren şey, koşul.

5997 bu tüş ‘ịlminge baḳ sa şạrṭ ı öküş
munı bilgü aşnu yetürse uḳuṣ

Bu düş yorumu, dikkat edersen, birçok şarta bağlıdır.
Buna akıl erdirmek için önce şunları bilmek gerekir.

şẹhvẹt: (a.i.) شهوات Erkek ve dişinin birbirine karşı duydukları cinsel istek, kösnü.

6352 biri söz boġuz köz bu şẹhvẹt otı
bular ol kişike bu ṭa’ ạt yutı
Bir de söz, boğaz, göz ve bu şehvet ateşidir;
Bunlar ibadete engel olur, insan için felakettir.

şẹk: (a.i.) شك Şüphe.

4450 biligsizni artuḳ yaḳ ın tutmaġu
yaḳın tutsa şẹksiz ḳ ılur ḳ ılmaġu

Bilgisizi kendine fazla yakın tutmamalısın;
Yakın tutarsan, şüphesiz ki yakışıksız harekette bulunur

şẹrabdar: (f.i.) شراب دار Saki.

C41 idịişçiler başı **şẹrabdar** negü teg kerekin ayur.

İçkicibaşının nasıl olması gerektiğini anlatır.

şübhe: (a.i.) شبهة Kuşku.

3546 bu üçte aḍın yoḳ bu dünya nengi
ḥạlal ol ya **şübhe** ḥạram ol öngi

Bu dünya malının yalnızca üç niteliği vardır.
O ya helal ya şüpheli ya da haramdır.

ṭạb ‘: (a.i.) طبع Huy, tabiat.

4624 yaşıng ḳırḳ ta keçse kün ay erse küz
isig neng bile sen özüng **ṭạb’ı** tüz

yaşın kırktan fazla ve mevsim sonbaharsa
doğanı sıcak şeylerle düzenle

ṭaḳ ạt : (a.i.) طاقت Güç, kuvvet.

5288 aya beg ḳatıġlan bu **ṭaḳ ạt** tengi
törü ḳıl buḍ unḳ a tegürgil ongı

Ey bey, gücün yettiğince kanunu uygula ve halkın
Hakkını vermeye çalış

taḳ ṣ ır: (a.i.) تقصير Kusur.

5289 ḳalı tuṣsa **taḳ ṣ ır** yana ‘ụẕ ri ḳ ol

tilin künde tẹvbe ḳ ılıngıl yangı

Eğer kusur edersen, Tanrıdan affını dile
Ve her gün tekrar tövbe et

ṭạmạ ‘: (a.i.) طمع Aç gözlülük.

4294 yaḳınlıḳ tilese tuçı üstikü
kötürgil **ṭạmạ’nı** tirilgil bügü

Daima artan bir yakınlık görmek istersen
Tamahkarlığı ortadan kaldır; ona her yerde engel ol

tạmam: (a.sf.) تمام Tamam bkz. Temam.

5665 ilig aydı barġıl meningdin sẹlam
tegürgil angar sen ay bilgi **tạmam**

Hükümdar dedi ki; git, ona benden
De selam götür, ey bilgisi kâmil insan

‘ụẕ r: (a.i.) عذر Özür.

3809 özüm **‘ụẕ r** ḳoldum men emdi sanga
ḳoḍ u bir mini sen sarılma manga

şimdi senden özür diliyorum;
ban asarımla, beni kendi halime bırak

vạ’de: (a.i.) وعدة Vaid, söz.

3734 yime **vạ’de** ḳılmış öküş eḍ gülük
aġırlıḳ açıġlar yigü keḍ gülük

Bir de mevki, ihsan yiyecek ve giyecek
Hususunda birçok lütuf vaadinde bulunmuşlar

viṣ al: (a.i.) وصال Kavuşma.

6202 arala avıtur sevinçin **viṣ al**
ara yıġlatur kör fịraḳ ın

Bir bakarsın, visal onu sevinçle oyalar
Bir bakarsın firak onu sonsuz bir kederle ağlatır.

4.1.3. TÜRLERİNE GÖRE ALINTI SÖZLER

Çalışmamızda alıntılanmış bütün sözlerin açıklaması “Anlam Alanlarına Göre Alıntı Sözler” bölümünde yapıldığı için, bu bölümde sadece kelimeler belirtilmiştir.

4.1.3.1. Adlar

Bu bölümde eserde yer alan alıntı adları listelemeden önce “adlar” hakkında bilgi vermek istedik.

> Adlar (isimler) canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cinscins karşılayan varlıkların ve mefhumlaru tamınlayan ifadelerdir. Varlıkları ve mefhumları tek tek karşılayan isimlere *has isim (özel isim)*, cins cins karşılayan isimlere *cins isim (ortak isim)* denir.[41]

4.1.3.1.1. Özel Adlar

Has isimler; tek olan, diğer varlıklar içinde tam bir benzeri olmayan varlıkların özel adlarıdır.[42]

Eserde özel ad olarak kullanılan alıntılar:

‘ạlẹvi, ‘ạli, efrasiyab, iran, ẹnisü’l-mẹmalik, ẹdẹbü’l-müluk, ẹrġuvan, fẹridun.

4.1.3.1.1.2. Ortak Adlar

Cins isimler; aynı cinsten birçok varlıkların ortak adlarıdır.[43]

Eserde en sık kullanılan ad türündeki kelime 307 kere kullanılan “ajun” kelimesidir. Farsçadan alıntı olan bu kelimeden sonra en sıkkullanılan kelime ise, yine aynı anlamda kullanılan fakat Arapça olan “dünya” kelimesidir. 235 kez kullanılmıştır. Yine Farsça olan “arzu” kelimesi ise 139 kez kullanılmıştır.

Eserde Ortak ad olarak kullanılan alıntılar:

‘ad, adam, ‘ạdẹd, adẹmi, ‘afyẹt, ahir, ahlam, ajun, ‘ạḳ ịl, ‘alẹm, ‘ạlẹm, ‘am, ‘ạmẹl, ‘ạrạb,‘ạrş, arzu, ạṣ ıl, ‘ạta, ayat,‘ạyb, ayin, ‘ạẕ ab, ạżġaş, baġ, bạḫ t, bạlġạm, bẹdẹl, bẹḳ ạ bẹla, bẹlaġạt, bẹnd, bẹrat, bẹyan, bẹyt, bẹyt, bịna, biyaban, bụrc, can, cẹbịr, cefa, cẹm‘, cẹma‘at, cẹmal, cẹvab, cẹvr, cẹẕ r, cịhan, cülab, dạ‘vi, dẹvat, dẹvlẹt, din, dost, dụ‘a, dụşman, dünya, dürûd, düşmạn, ebdal, ẹcẹl, ẹdẹb, ẹman, ẹmanẹt, ẹmarẹt, ẹmsal, ẹndam, ẹsbab, ẹsir, ẹş‘ar, ẹzẹl, fal, fani, fạriża, fạrḳ , faruḳ , fịsḳ , fạṣ l,

[41] Muharrem Ergin, age. s.220.
[42] Muharrem Ergin, age. s.220.
[43] Muharrem Ergin, age. s.220.

fạżayịl, fạżl, fẹlẹk, fẹna, fẹrịşte, fẹsad, fẹylẹsuf, fịda, fịraḳ , fịraset, fịtne, fụḳ a‘, füsus, ġạflẹt, ġạm, ġaybẹt, ġayịb, ġazilịḳ, gẹvhẹr, gühẹr, gür, güvarịş, ḥạb , ḫạbẹr , ḥạbẹş , ḥạbib , ḥạc , ḥacẹt , ḥacịb , ḥạd , ḥạḳ , ḥạḳ iḳ ạt , ḥạḳ ḳ ụ’l -yạḳ in, ḥạl , ḫạlayıḳ , ḥạmd , ḥạmyẹt , ḫạrab , ḫạrif , ḫạş ım , ḥạşẹm , ḥạşmẹt , ḫạṭ a , ḫạṭ ạr , hạva, ḫạvf , ḥạzan , ḥạẕ ẹr , ḫil , ḫịl‘ạt , ḥile , hịmmẹt, ḫịyanẹt , ḥụkẹma , ḥụkm , ḥụrmẹt , hüner, ‘ịbrẹt, iḳ bal , iḳ lim , ‘ịlịm, ịmtịḥ an, ‘ịnayẹt, ịşarẹt, ịttịfaḳ , ‘ịyal, ‘ịz, ḳạbul , ḳạdr , ḳạḥ ṭ , ḳạna’ạt , ḳạrar , ḳażı , kefarẹt, ḳıyam , ḳıyas , ḳıymẹt , ḳụdret , lạḳ ạb, lẹvḥ , mal, mạṭ rıduş, maye, mẹcaz, mẹmalịk, meni, mẹnzịl, mẹşrịḳ , met, mẹvlud, mẹẓ alịm, mịḥ nẹt, mịnnẹt, miras, mịsal, mizab, mụ‘ạbbịr, mụ‘ạzzịm, mụḥ tẹsịb, mụ‘in, mụḳ ır, mụnaẓ ạra, mụsạllạt, mụṣ ạnnịf, mülk, mülkẹt, müluk, münẹccịm, mürüvvẹt, müsafịr, nạṣ iḥ ạt, naṣir , nefs, nẹhy-ü münkẹr, nẹrd, nẹsẹb, nẹvbẹt, nị‘mẹt, nịşan, nịyẹt, rịca, rịyaset, rumi, ruza, ruzi, sa‘ạt, sạba, ṣ ạbır, sạḫ abẹ, ṣaḥ ịb , ṣạlaḥ , sạray, sẹbẹb, sẹfẹr, sẹḥ ạr, sẹlam, sẹlamẹt, sẹna, sẹra, sẹrṭ an, sẹvda, sıfạt, sır, siyasẹt, sụ’al, ṣụḥ bẹt , sụlṭ an, ṣurẹt , sur i’ịbri, sünnẹt, şahnam, şa‘ịr, şạrṭ , şạṭ ranc, şatu, şẹhvẹt, şẹk, şẹkẹr, şẹlise, şẹr, şẹrab, şẹrabdar, şẹri‘ạt, şịfa, şị‘r, şire, şübhe, şükür, ṭạb‘ , tac, tạḫ t, ṭaḳ ạt , tạḳ dir, tạḳ ṣ ır, ṭạma‘ , tạmam, tạnsịf, ṭạrạb , ṭạrịḳ ạ t, tạṣ nif, tazı, tạż’if, tạ’ziyẹt , tefrịḳ , tejik, tẹmam, tẹn, tẹrẹgbin, tẹrtib, tẹsbiḥ , tẹvbe, tẹvfiḳ , ṭı b, tịryaḳ , ṭuṭ ı , ‘ụḳ bi, ‘ụlẹma, ‘ụẕ r, ümẹra, ümmẹt, vacịb, vạ’de, vạḥ şı, vạḳ t, vạṣ ịyyẹt, vẹfa, vẹzir, vịlayẹt, vịrd, vịṣ al , yẹtim, zạ‘fẹran, żạḥ ḥ ak, zahịd, zạmane, żạrb, zẹmane, zẹngi, zịna, zịndan, zinẹt, zịyarẹt, zühd, ẕü’l -cẹlal, zülf

4.1.3.2. Sıfat

Türkçede sıfatlar belirttikleri ya da niteledikleri, vasıflandırdıkları isimlerin önüne gelen kelimelerdir. Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Varlığın kendi vasıflarını ifade eden sıfatlara *vasıflandırma sıfatları*, varlığın dış vasıflarını ifade eden sıfatlara ise *belirtme sıfatları* denir.[44]

4.1.3.2.1. Vasıflandırma sıfatları

Sıfatların vasıflarını bildiren sıfatlardır.[45]

Eserde vasıflandırma sıfatı olarak kullanılan alıntılar;

---

[44] Muharrem Ergin, age. s.246.
[45] Muharrem Ergin, age. s. 246.

‘abid, ‘aciz, ahir, ‘ạlẹvi, ‘amịl, asan, ạṣ lı, ‘ạtiḳ, ‘ạziz, bạḫ ịl, baḳi , bẹtẹr, bi-vefa, faruk, fasiḳ , fẹylẹsuf, ġạfur, ġayịb, ḥạbẹṣ, ḥacịb , ḥạkim , ḫali , ḥạlal , ḫạram , ḫạrif , ḫạṭ a , imin, ḳadịr , kẹmal, kẹrim, nịhayẹt, nik, pẹlid, rẹva, rẹvan, sabịt, sạbur, ṣạvab , şẹrif, tejik, tẹmam, vạḥ ṣı, zahịd

4.1.3.2.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları varlıkların yerini, sayısını ve diğer dış durumlarını bildiren sıfatlardır. Dört çeşide ayrılır: işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları, belirsizlik sıfatları.[46]

Eserde belirtme sıfatı olarak kullanılan alıntı sıfat bir tanedir. Belirsizlik sıfatı olan "bạ‘żı" kelimesi.

Eserde en sık kullanılan sıfat, 48 kere kullanılan "ahir" kelimesidir. Arapçadan alıntı olan "ahir" kelimesinden sonra en sık kullanılan yine Arapça olan "helal" kelimesidir. 20 kez kullnaılmıştır.

4.1.3.3. Zamir

Türkçede zamirler, gerekince nesneleri ifade edebilmek için kullanılan kelimelerdir. Altı çeşit zamir vardır; *şahıs zamirleri*, *dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri*, *soru zamirleri*, *belirsizlik zamirleri* ve *bağlama zamirleri.*[47]

Eserde zamir olarak kullanılan bir tek alıntı vardır. Belirsizlik zamiri olarak kullanılan "bạ‘żı" alıntısı.

4.1.3.4. Zarf

Türkçede sıfatların ve zarfların görevi hemen hemen aynıdır. Bir kelime grubunda sıfat gibi, zarflar da zaman, yer, hal ve miktar bildiren isimlerdir. Sadece, zarflar sıfatlardan farklı olarak, fiillerin veya başka zarfların önüne gelerek onları niteler. Zarflar, yer zarfları, zaman zarfları, nicelik zarfları, azlık-çokluk zarfları olmak üzere dört çeşittir.[48]

Eserde zaman zarfı olarak kullanılan iki alıntı vardır; "aḫịr ve hẹrgịz". Nicelik zarfı olarak da kullanılan bir alıntı; "imin".

---

[46] Muharrem Ergin, age. s. 246.
[47] Muharrem Ergin, age. s. 269.
[48] Muharrem Ergin. age. s.258

Eserde en sık kullanılan zarf, 9 kez kullanılan "imin" kelimesidir.

4.1.3.5. Bağlaç

Bağlaçlar, tek başlarına anlamı olmayan, görevi kelime, kelime grubu ve cümleleri birbirine bağlamak olan kelimelerdir.[49]

Eserde bağlaç göreviyle, ẹgẹr, hẹm, vẹ, vẹlikịn, ya alıntıları kullanılmıştır. En sık kullanılan bağlaç 218 kez kullanılan, "hem" bağlacı ve 149 kez kullanılan "ya" bağlacıdır.

4.1.3.6. Edat

Edatlar, tek başlarına bir anlam ifade etmeyenü, sadece gramer vazifeleri bulunan, cümle dizgisinde görevleri bulunan kelimelerdir. Edatlar ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları olmak üzere üçe ayrılır. [50]

Eserde bir tek ünlem edatı olan "aya" kullanılmıştır. Farsçadan alıntı olan bu kelime eserde 97 kez kullanılmıştır.

4.1.4. YARDIMCI SÖZLER

Bütün dillerde, anlam bakımından bağımlı, eklere benzer bir görev üstlenen yardımcı sözler bulunur. Yardımcı sözler grubuna giren bağlaçlar; cümle öğelerini veya cümleleri birbirine bağlar. Çekim edatları ise cümle öğeleri arasındaki bağlantıyı, zaman ve mekân ilişkisini bildirir. Yardımcı sözlerin parçacıklar diye adlandırılan türü, soru, sınırlama, güçlendirme, çeşitli duyguları yansıtma, şüphelenme gibi durumları bildirir.[51]

Eserde başka dillerden alıntılanan yardımcı sözler şunlardır;

aya: (f.e.) ایا Hitap edatı.

8 negüke ınandıng aya mungluġ öz

ḳayuḳ a tayandıng körür köz köre

[49] Kamil, Tiken. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller.* Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, s.50.

[50] Muharrem Ergin. age. s. 348.

[51] Kaken, Ahanov. (2008). *Dil Biliminin Esasları.*(Aktr. Murat Ceritoğlu). Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, s. 307-308

Ey muhtaç vücut, neye inandın,
Göz göre göre kime dayandın.

hẹm: (f.bğ) هم Bir de, ve.

391 ịlạhi bilür sen bu ‘acịzlıḳ ım
sangar oḳ açar men mungum hẹm taḳ ım

Ey rabbim, benim bu acizliğimi bilirsin,
Her sıkıntı ve müşkülümü ben sana açarım.

mẹgẹr: (f.bağ.) مگر Bilinmeyen, farkında olunmayan bir durum için kullanılan bir söz, meğerse oysa, oysaki.

1183 ḳamuġ nengke ḥ ile itig çare bar
mẹgẹr bu ölümke ölüm ḥilesiz

her şey için bir tedbir, usul ve çare vardır;
fakat ölüme karşı yoktur, ölüm çaresizdir.

vẹ: (a.bağ) و İki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan söz.

B66 üçüncü hịrẹd ol uluġluk bile
törtünçi kana’at **vẹ** ‘afyẹt bile

Üçüncüsü akıl olup ululuk ifade eder;
Dördüncüsüyse kanaat ve afiyettir.

vẹlikịn: (f.bağ.) وليكن Ama, lakin.

684 bu ay toldı aydı manga yas ḳılur
münüm yoḳ **vẹlikịn** kişiler ayur

Ay- Toldı şöyle dedi; bana iftira ederler;
Kusurum yokken kusurum olduğunu söylerler.

ya: (f.bağ.) veya

6590 **ya** sẹvda küçeḍip mengim artadı ol
közümkemü körnür özüm ḥạb içeyi

ya da sevda çoğalarak beynime mi tesir etti
veya gözüme mi öyle görünüyor; ben bir ilaç içeyim

SONUÇ

Kutadgu Bilig İslâmiyet'i kabul etmekle yeni bir kültür çevresine giren Türk toplumunun, bilinen ilk eseridir. Eserde 6645 beyit bulunmaktadır. Çalışmamızda 6645 beyitin yanı sıra 77 beyitlik manzum mukaddime kısmı da ilave edilerek, toplamda 6722 beyit incelenmiştir.

Eserdeki alıntı sözlerin 380 tanesi Arapça, 89 tanesi Farsa, 2 tanesi Sanskritçedir. 3 tanesi Arapça ve Farsçanın birleşmesiyle oluşmuş kelimedir. 9 kelime ise hem alıntılandığı dildeki haliyle, kök halinde kullanılmış hem de yapım eki alarak Türkçeleşmiş haliyle kullanılmıştır.

"aciz, müslüman, ajun, gazi, hacib, selamet, vezir" kelimeleri Türkçe bir yapım eki olan –lIk ekini alarak Türkçeleşmiştir ve de "aciz, vezir ve gazi" kelimeleri tür değiştirmiştir. Sıfat durumundayken isimleşmiştir. "Arap ve Tejik" kelimeleri Türkçe bir ek olan –ÇA ekini alarak Türkçeleşmiştir. Bunların dışında eserdeki alıntı sözcüklerin çok büyük bir kısmı hem anlam olarak hem de ses ve biçim olarak kök şeklinde kullanılmıştır.

Alıntı sözler, türlerine ve anlam alanlarına göre alıntı sözler olarak iki grupta değerlendirilmiş, anlam ifade etmeyen yardımcı sözler de ayrı bir grupta toplanmıştır. Eserde 6 adet yardımcı söz bulunmaktadır.

Türlerine göre alıntı sözlerin incelemesi. Tablo.1'de verilmiştir.

Tablo 1. Türlerine göre alıntı sözler	
Sözcük Türleri	Alıntı Söz Sayısı
Adlar	318
Sıfatlar	45
Zarflar	3
Zamirler	2

Edatlar	1
Bağlaçlar	5
Toplam	374

Adlardan en sık kullanılan alıntı kelime Farsçadan alıntılanan ve 307 kez kullanılan “ajun” kelimesidir. Daha sonra en sık kullanılan kelime ise yine ad olarak kullanılan ve eserde 235 kez geçen, Arapçadan alıntı “dünya” kelimesidir. En sık kullanılan bir diğer alıntı ise bağlaç olan ve 218 kez kullanılan “hem” kelimesdir.

Anlam alanlarına göre alıntı kelimelerin incelemesi Tablo 2.’de verilmiştir.

<table>
<tr><td colspan="3">Tablo 2. Anlam alanlarına göre alıntı sözler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Anlam Alanları</td><td>Alıntı Söz Sayısı</td></tr>
<tr><td colspan="2">Devletle ilgili alıntılar</td><td>79</td></tr>
<tr><td rowspan="4">İlimle ilgili alıntılar</td><td>Diğer</td><td>36</td></tr>
<tr><td>Din</td><td>92</td></tr>
<tr><td>Tıp</td><td>13</td></tr>
<tr><td>Dil ve Edebiyat</td><td>33</td></tr>
<tr><td colspan="2">Tabiatla ilgili alıntılar</td><td>29</td></tr>
<tr><td colspan="2">Hayvanlarla ilgili alıntılar</td><td>2</td></tr>
<tr><td colspan="2">Zaman ifade eden alıntılar</td><td>8</td></tr>
<tr><td colspan="2">Belirsizlik ifade eden alıntılar</td><td>3</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ruh halini ifade eden alıntılar</td><td>7</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gerçeklik ifade eden alıntılar</td><td>2</td></tr>
<tr><td colspan="2">İnsanla ilgili alıntı sözler</td><td>30</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yiyecek-İçecek ve Eşyalarla ilgili alıntılar</td><td>15</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer alıntılar</td><td>25</td></tr>
<tr><td colspan="2">Toplam</td><td>374</td></tr>
</table>

Bu incelemeler sonucunda şunları söyleyebiliriz: Bir dilin başka dillerden etkilenmesi, o dillerden kelime alması o dilin orijinalliğini bozmaz, yeter ki bu kelimeyi tarihi ve kültürel potasında yoğurup eritebilsin. Kutadgu Bilig’de de bu büyük ölçüde yapılmaya çalışılmıştır. Yazar, alıntı yaparken kendi dillerinde karşılığı olan kelimeler için her iki ifadeyi de kullanmayı ya da sadece Türkçe olanı kullanmaya çalışmış ama kendi dillerinde karşılığı olmayan kelimeleri özellikle dini içerikli kelimeleri alıntılamıştır. Bundandır ki birçok Arapça ve Farsça kelime orijinal halleriyle kullanılmıştır. Bu kelimelerin kendi dillerinde karşılığını olmadığından, kelimeler olduğu gibi yani alıntılandığı gibi kullanılmıştır.

“Kutadgu Bilig’deki Alıntı Sözlerin İncelemesi” konulu çalışmamızda alıntı sözlerin nitelikleri, sayıları ve anlamları hakkında bilgi verilmiştir. Kutadgu Bilig'de 2861 kelime bulunduğu ve saptanan alıntı söz sayısının da 474 olduğu belirtilmişti, görüldüğü gibi alıntı sözlerin sayısı eserdeki kelime sayısının neredeyse dörttebiri kadardır. Buradan varılan sonuçla diyebilirz ki Kutadgu Bilig’de dil, söz varlığı bakımından saflığını korumuştur.

KAYNAKLAR

a) Kitaplar

Ahanov, Kaken. (2008). *Dil Biliminin Esasları.*(Aktr. Murat Ceritoğlu). Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, s. 307-308

Anat, H. Yakup. Almaz, Ahmet.(2003). *Karahanlılar Tarihi*. Oku Yay. İstanbul, s.16.

Ata, A. (2004), *Türkçe İlk Kur'an tercümesi-Karahanlı Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara.

Akyüz, H. (2002). *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedogojik Siyasal Söylem*. Erzurum, s.2.

Avcı, Y. (2006) *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van. s. 50

Büyük Türkçe Sözlük, (2009). Türk Dil Kurumu Yay.

Caferoğlu, A. (2000). *Türk Dili Tarihi I-II*. Enderun Kitabevi, İstanbul.

Clauson, Sir G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish, Londra.

Dilaçar, A. (1995). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, s. 21.

Devellioğlu, Ferit. (2005). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Aydın Kitapevi Ankara, s. 76

Ercilasun, Ahmet B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Yay. Ankara.

Ergin M. (1989) *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınevi. İstanbul. s. 146

Hacıeminoğlu, N. (1991). *Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller*. Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul.

Kaşgarlı Mahmud. (2006). *Divanü Lügat-it- Türk*. (çev.). Besim Atalay. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara.

Kaşgarlı, M. (1993). *Dîvânü Lûgati't-Türk* (Tıpkıbasım), Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.

Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara

Karaağaç, G. (2002). *Dil, Tarih ve İnsan*. Akçağ Yay. Ankara, s. 192.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlügü*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara.

Memiş, E. (2003). *Türk KültürTarihi*. Çizgi Kitabevi Yay. Konya. s. 108.

Reşid Rahmeti Arat. (1979) *Kutadgu Bilig (İndeks) [Cilt: 3]* Hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce], Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

Pala, İ. (1995) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara, s.14

Sami, Ş.(2009) *Kamus-ı Türkî*. Kapı Yay. s.563.

Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, s.50.

Yeğin, A. (1992) *Yeni Lugat*. İstanbul, s. 562

Yusuf Has Hacib. (1998). *Kutadgu Bilig*. Reşit Rahmeti A. (çev), TTK. Yay. Ankara.

Yükneki, Edip A. (1951). *Atabetül Hakayık*. Reşit Rahmeti Arat. (der.) Türk Dil Kurumu Yay. Ankara.

b) Dergiler

Akyüz M. (1997) *Kutadgu Bilig'de Din*, Felsefe Dünyası, 26:98

Aygün M. (2000).Türkçe'deki -LIK Yapım Eki ve Bu Ekin Almanca'daki Karşılık ve Veriliş Şekilleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2:51–64

Clauson, G. Erken Türkçede Yabancı Unsurlar, s. 109

Eker, S. (2006). Kutadgu Bilig'de (teñri 'azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kayakları Üzerine. *Bilig,* 38:105

Ersoylu, H. (1983). Kutadgu Bilig'deki Arapça ve Farsça Asıllı Kelimeler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 121–138

Korkmaz, Z. (2003) Türkiye Türkçesinde Yazı Diline Girmiş Günlük Yaşamla İlgili Alıntı Sözler ve Ekler. *Türk Dil Dergisi*, s. 620

Sertkaya, Osman F. (2010). *Sanskrit Kökenli Çurni Kelimesinin Anlamı Barut mu Yoksa Toz mu*, Türk Dili, 706:353.

Önler, Z. (2009). *Karahanlı Dönemi Metinlerinde İnançla İlgili Türkçe Terimler*. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyet Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16: 192

Yıldız, M. *Kutadgu Biligdeḳıl - Yardımcı Fiilinin Fiil+Fiil Şeklinde Kurulan Birleşik Fiil Yapılarındaki Kullanımı Üzerine,* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

c) Tezler

Sakallı T. (2001) *Anlam ve Dil.* Yayınlanmamıs Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 19.

Yaşar A. (2006). *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler.* Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, s. 24

Yavuz A. (2005). *Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamü'l Mülk'ün Siyasetnamesi Işığında Türk Hâkimiyet Anlayışı,* Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s.16

d) Konferans

Abdolmehdi, R. (2002)"The Invisible in Translation: The Role of Text Structure", *The First International Conference on Language, Literature, and Translation in the Third Millennium*, Bahrain University, March 16–18.

e) Genel Ağ Kaynakları

http://www.hurgokbayrak.com

www.manas.kg/sbe/tezler/tarih/mavlyudakamciyeva.pdf

www.tdk.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

Nur İncetahtacı 1980 yılında Gaziantep'de doğdu. Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2006 yılında mezun oldu. Şu an Gaziantep Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ofisi'nde görev yapmakta olan Nur İncetahtacı, çeşitli AB, Bölgesel Kalkınma ve Uluslarası İşbirliği projelerinde proje koordinatörlüğü yapmıştır. Türkiye Suriye İşbirliği Geliştirme Prograramı Kapsamında Hazırlanan " Gaziantep-Halep Mukayeseli Mutfak Kültürü" kitabının hazırlanmasında katkıda bulunmuştur. İleri derecede İngilizce, orta derecede Arapça bilmektedir.

VITAE

Nur İncetahtacı was born in Gaziantep in 1980. She graduated from the Department of Turkish Language and Literatura, Faculty of Arts and Sciences at Hacettepe Umiversity in 2006. She is currently working at University of Gaziantep in International Relations Office and she has coordinated various EU, regional development and international cooperation projects. She was the arabic editor of the book " Gaziantep-Aleppo Comparative Cuisine Culture" which was prepared under the frame of Turkey-Syria Interregional Cooperation Programme. She is fluent in English and Arabic.